

УДК 001.18.001.12

*Ю.О. ЛУПЕНКО, доктор економічних наук, професор,
академік НААН, заслужений діяч науки і техніки України,
директор Національного наукового центру
«Інститут аграрної економіки»*

Основні результати наукових досліджень Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» за 2013 рік та завдання на перспективу

У сучасних соціально-економічних умовах аграрне виробництво відіграє помітну роль в економіці держави, створюючи до 10 % валової доданої вартості та забезпечуючи близько 25 % експорту країни за рахунок агропромислової продукції. Сільське господарство останнім часом демонструє стійке зростання. Після деякого спаду обсягів виробництва порівняно з рекордним 2011 роком галузь відновила позитивну динаміку і за попередніми підсумками 2013 року збільшила виробництво порівняно з 2012 роком на 13,7 %. Причому сільське господарство стало єдиною серед виробничих галузей економіки, де забезпечено приріст обсягів виробництва.

© Ю.О. Лупенко, 2014

Важливим чинником стабільного розвитку агропромислового виробництва є високий рівень наукового супроводу його галузей, що забезпечують установи Національної академії аграрних наук України. При цьому істотну роль відіграє економічна складова аграрної науки, сконцентрована в Національному науковому центрі «Інститут аграрної економіки» (далі «Інститут»). Тут проводяться дослідження за найактуальнішими проблемами розвитку сектору: розбудови інституціонального забезпечення розвитку підприємництва й кооперації, трансформації земельних відносин, забезпечення розвитку сільських громад і територій та ін. Наукові напрацювання вчених Інституту знаходять відображення в розробках, рекомендаціях для сільгосптоваровиробників й органів державної влади, змінах і доповненнях до нормативно-правових актів, що забезпечують формування стійкої конкурентоспроможної структури вітчизняного агропромислового виробництва.

У 2013 році Національним науковим центром «Інститут аграрної економіки» проводилися дослідження за 13-ма фундаментальними темами 39-ї ПНД «**Науково-методологічне забезпечення економічних засад конкурентоспроможного аграрного виробництва і розвитку сільських територій**».

Інститут здійснював функції науково-методичного центру щодо наукового забез-

печення розвитку економіки агропромислового комплексу та координації дослідницької роботи економічної мережі НААН за **ПНД 39** «Аграрна економіка». У звітному 2013 році разом із співвиконавцями дослідження проводилися за чотирма підпрограмами:

39.01. Теоретичні й методологічні засади забезпечення сталого соціально-економічного розвитку сільських територій;

39.02. Наукові засади забезпечення конкурентоспроможності господарських формувань і галузей в аграрному секторі економіки України та розвитку земельних відносин;

39.03. Теоретико-методичні засади ціноутворення, відтворення основних засобів і розвитку ринку сільськогосподарської продукції та продовольства на інноваційній основі;

39.04. Науково-методологічні засади фінансового, інвестиційного та облікового забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва.

За результатами досліджень за підпрограмою **39.01** здійснено:

1. Розробку методології інституційного забезпечення розвитку підприємництва і кооперації, теоретико-методологічне опрацювання й розробку рекомендацій та методичних засад інституційного забезпечення розвитку підприємництва в умовах сталого розвитку сільських територій.

Зокрема, визначені теоретико-методологічні засади інституціональних трансформацій, розвитку підприємництва та кооперації в аграрній сфері економіки; розроблено методологічні підходи щодо інституціонального забезпечення підприємництва й трансформації особистих селянських господарств у малі підприємницькі структури; сформульовано науково обґрунтовані пропозиції та концептуальні положення з: фінансового забезпечення розвитку кооперативів в аграрному секторі економіки України; розвитку організаційних форм спеціалізації підприємницьких структур; гармонізації інтересів власників і найманих працівників у підприємницьких структурах; інформаційного забезпечення розвитку кооперативів у аграрному секторі економіки. Розро-

блено програму розвитку особистих селянських господарств в Україні на період до 2020 року, опрацьовано механізми її реалізації, визначено складові національної системи підтримки кооперативного руху, а також обґрунтовано модель сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу.

2. Обґрунтування теоретико-методичних та організаційних засад і стратегічних напрямів модернізації соціального середовища на сільських територіях. Проаналізовано сучасний стан соціальних перетворень у сільському територіальному середовищі, визначено проблеми, причини їх виникнення.

Встановлено, що найгострішими з проблем соціально-економічного розвитку сільських територій залишаються: скорочення людності в сільській місцевості, зниження рівня зайнятості та трудових доходів сільського населення, трудова міграція, руйнація соціальної інфраструктури і сільської поселенської мережі.

За результатами досліджень розроблено й передано Міністерству аграрної політики та продовольства України науково-аналітичний прогноз соціального розвитку сільських територій і проект Концепції програми розвитку українського села до 2020 року. Також обґрунтовано стратегію, напрями, індикатори сталого соціального розвитку сільських територій та очікувані наслідки щодо їх запровадження.

3. Теоретичне і методологічне обґрунтування шляхів удосконалення управління комплексним розвитком сільського господарства та сільських територій на засадах запровадження стратегічного управління, розвитку самоврядування, державно-приватного партнерства й кластерних форм регіонального співробітництва. Зокрема, обґрунтовано концептуальні засади кластерної організації та стратегічного управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій; опрацьовано теоретико-методологічні підходи до формування регіональних кластерних систем в агропромисловому виробництві; обґрунтовано теоретико-методологічні підходи до підвищення соціальної спрямованості діяльності міжрегіональних

інтеграційних корпоративних агропромислових формувань (агрохолдингів); розроблено теоретико-методологічні засади розвитку системи громадського самоврядування в агропромисловому виробництві; підготовлено організаційно-методичні матеріали з удосконалення управління розвитком сільського господарства та сільських територій.

Систематизовано досвід організації конкурентоспроможного агропромислового виробництва, на основі якого запропоновано інтеграційні механізми підвищення конкурентоспроможності у сільському господарстві, заходи щодо підвищення соціальної спрямованості діяльності агрохолдингів, опрацьовано кластерні моделі організації розвитку великотоварного агропромислового виробництва і його інноваційного забезпечення, обґрунтовано структуру управління АПК в умовах розвитку міжгосподарського й громадського самоврядування.

За підпрограмою 39.02:

1. Розроблено наукові засади підвищення конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах на основі раціональних їх розмірів та прогресивних технологій. За проведеними дослідженнями підготовлено методичні рекомендації з питань раціональних розмірів аграрних формувань з урахуванням їх спеціалізації й особливостей природно-економічних зон; обґрунтовано методику прогнозування розвитку галузей рослинництва і тваринництва на короткострокову перспективу; теоретично обґрунтовано положення щодо удосконалення економічних відносин між галузями в агропромисловому комплексі та іншими галузями економіки країни; опрацьовано науково-методичні засади підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції на основі прогресивних технологій; розроблено пропозиції з підвищення конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції на основі впровадження перспективних технологій; розроблено прогноз розвитку аграрного сектору на короткострокову перспективу.

Опрацьований економічний механізм удосконалення економічних відносин між сільським господарством та іншими галузя-

ми економіки. В межах цього: визначено співвідношення цін на матеріально-технічну і сільськогосподарську продукцію, запропоновано формулу ціни, яка забезпечує повноцінне відшкодування вартості усіх активів, що залучені у процесі створення сільськогосподарського товару, обґрунтовано умови ефективного ведення сільського господарства – за розмірами аграрних формувань з урахуванням їх спеціалізації й особливостей природно-економічних зон, за принципом найповнішого використання технічних засобів, розроблено прогноз виробництва валової продукції сільського господарства до його програми на 2014 рік.

2. Теоретично обґрунтовано та визначено напрями ринкової трансформації земельних відносин і ефективного використання земель сільськогосподарського призначення. Зокрема, розроблено науково-методичні засади формування й функціонування земельного банку та фонду земель сільськогосподарського призначення, розроблено модель механізму функціонування Державного земельного банку, опрацьовано наукові підходи щодо формування Фонду земель сільськогосподарського призначення, визначено його функції та складові; розраховано параметри вихідних показників для удосконалення нормативної грошової оцінки й уточнено методичні положення щодо коригування нормативної врожайності зернових культур на окремих агровиробничих групах ґрунтів із негативними властивостями; обґрунтовано науково-методичні підходи до визначення інституціональних засад екологізації сільськогосподарського землекористування та розроблено інституціональну модель екологізації аграрного землекористування; науково обґрунтовано заходи щодо підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь, необхідність розроблення яких зумовлена зміною структури посівних площ в Україні зі збільшенням частки технічних культур (майже втричі порівняно з 1990 роком), зокрема, посівів соняшнику й ріпаку, що призводить до зниження вмісту гумусу в ґрунтах; розроблено методичні підходи щодо економічного стимулювання власників землі та землекористувачів за раціональне використання

й охорону земель; опрацьовано систему показників щодо визначення ефективності виробництва органічної продукції рослинництва.

У межах підпрограми 39.03:

1. Здійснено наукове обґрунтування потреби в основних засобах та напрямів підвищення матеріально-технічного забезпечення сільського господарства в умовах багатокладності аграрної економіки. Розроблено пропозиції щодо удосконалення методики аналізу фондооснащеності угідь і фондоозброєності праці в сільському господарстві; обґрунтовано перспективну потребу в основних засобах на виробництво сільськогосподарської продукції; удосконалено організаційно-методичні засади переоцінки й експертної оцінки майна в АПК; розроблено науково обґрунтовані засади стимулювання розвитку ринку сільськогосподарської техніки; проаналізовано цінову ситуацію та зроблено оцінку результативності регулювання цін на пально-мастильні матеріали в сільському господарстві.

За результатами досліджень підготовлено **Методичні рекомендації щодо загальної переоцінки (разової індексації) балансової вартості основних засобів сільськогосподарських підприємств у 2013 році з обґрунтуванням коефіцієнтів індексації для різних груп основних засобів.** Виявлено залежність оновлення активної частини основних засобів від відношення зростання цін на сільськогосподарську продукцію до зростання цін на технічні засоби в попередньому періоді. Дослідивши кон'юнктуру ринку сільськогосподарської техніки в Україні, встановлено зниження попиту на вітчизняні машини й обладнання, на підставі чого розроблено пропозиції щодо стимулювання розвитку ринку вітчизняної сільськогосподарської техніки шляхом її ліцензійного виробництва.

У контексті розробки Державної цільової програми розвитку особистих селянських господарств України на період до 2020 року розраховано потребу особистих селянських господарств у міні-техніці з урахуванням існуючого техніко-технологічного забезпечення та площі оброблюваних земель.

2. Розроблено теоретико-методологічні та практичні засади удосконалення орга-

нізаційно-економічного механізму ціноутворення на сільськогосподарську продукцію й урахування споживчої вартості. Зокрема, обґрунтовано теоретико-методичні засади врахування споживчої вартості в ціноутворенні на сільськогосподарську продукцію; опрацьовано наукові пропозиції щодо удосконалення організаційно-економічного механізму діяльності Аграрного фонду; розроблено організаційно-економічні засади заготівлі, зберігання та збуту тваринницької продукції; обґрунтовано нормативи собівартості й рівні регулятивних цін сільськогосподарської продукції; здійснено аналітичний огляд і прогноз кон'юнктури ринків, у т.ч. складено прогнозні баланси сільськогосподарської продукції та продовольства; проведено моніторинг витрат на виробництво основних видів сільськогосподарської продукції.

За опрацьованою методикою розраховано фактичну ємність внутрішнього продовольчого ринку України, обґрунтовано економічну доцільність диверсифікації напрямів використання виробленого в Україні зерна, здійснено порівняльний аналіз формування сукупної доданої вартості у виробництві-використанні зерна.

Із метою удосконалення формування й функціонування інфраструктури аграрного ринку було розроблено пропозиції щодо створення мережі заготівлі та збуту сільськогосподарської продукції, виробленої в особистих селянських господарствах. Ця система будується створенням економічно активною частиною ОСГ сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, на базі яких формуватиметься мережа заготівельних пунктів на селі. Закуплена продукція проходить технологічний ланцюг залежно від виду продукції. Наприклад, для молока – збір з одночасною перевіркою якості апаратом ЕКОМІЛК – охолодження – перевірка якості загальної партії й видача відповідних документів – переробка – перевезення до міста, де вироблена продукція реалізується із спеціально обладнаних машин. Поряд із цим пропонується створення власних сайтів і розвиток інтернет-торгівлі. В майбутньому через об'єднання таких кооперативів можливо буде формувати партії продукції для

виходу на зовнішні ринки, передусім Китай та Росію.

3. Опрацьовано теоретико-методологічні засади трансферу інновацій і формування системи показників оцінювання інноваційної діяльності. Обґрунтовано теоретичні засади трансферу інноваційної продукції у виробництво; сформовано систему показників оцінки науково-технічної та інноваційної діяльності; здійснено аналіз результативності наукових досліджень і розвитку ринку інноваційної продукції. Систематизовано виклики, визначено стратегічні цілі й очікувані результати трансферу інновацій в аграрне виробництво, розглянуто основні складові механізму комерційного трансферу технологій, проведено рейтингову оцінку науково-інноваційного потенціалу аграрної сфери України.

4. Обґрунтовано теоретико-методологічні засади розвитку зовнішньої торгівлі України продукцією АПК у нових умовах формування зовнішніх пріоритетів міжнародної інтеграції. Так, у процесі досліджень виявлено тенденції поступового переходу від ідеї формування глобального економічного і фінансового простору до інтенсифікації діяльності регіональних, у т.ч. континентальних інтеграційних формувань. У теоретичному плані доведено, що одночасно посилюється активність країн світу до участі в кількох економічних угрупованнях.

Сформульовано концептуальний підхід до посилення впливу розвитку АПК України на загальне світове продовольче забезпечення. На основі теорії відносин та абсолютних переваг із використанням методики міжнародної конкурентоспроможності розраховано ефект експорту аграрної продукції України на зовнішніх ринках. На базі пакета програмного продукту „Математика” побудовано також економіко-математичну модель щільності торговельних зв'язків між країнами ЄС.

Із метою дослідження змісту й наслідків підписання Угоди про Асоціацію та поглиблену і всеохоплюючу зону вільної торгівлі між ЄС та Україною, проведено дослідження стану й тенденцій розвитку сільського господарства в країнах-членах ЄС, що дало можливість обґрунтувати економічні ефек-

ти для учасників аграрного ринку при використанні узгоджених сторонами тарифних квот і зниження мит. Проаналізовано тенденції зовнішньої торгівлі України продукцією АПК, у т.ч. експорту продуктів рослинництва та тваринництва. Важливим напрямом роботи стало також теоретичне й практичне узагальнення тенденцій щодо розвитку зовнішньої торгівлі продукцією АПК з Китаєм, у межах якого було обґрунтовано напрями реалізації проекту трансконтинентального транспортного коридору «Великий шовковий шлях» та його значення для розвитку торговельних відносин між Україною й Китаєм.

За результатами підпрограми 39.04:

1. Розроблено концептуальні засади податково-бюджетної політики у сфері агропромислового виробництва в умовах структурних перетворень і світових інтеграційних процесів. Зокрема, обґрунтовано модель та інструментарій оподаткування доходів різних категорій сільськогосподарських товаровиробників; напрями й інструментарій державної фінансової політики розвитку АПВ в умовах структурних змін у галузі; стратегічні напрями державної фінансової підтримки сільського господарства.

Визначено, що інструментарій оподаткування товаровиробників галузі має бути диференційованим залежно від масштабів виробництва (виробничих укладів) та організаційної форми ведення бізнесу. Для суб'єктів великого бізнесу у сфері сільськогосподарського бізнесу повинні застосовуватися традиційні (загальні) податкові інструменти, для середнього й малого бізнесу – функціонувати альтернативні спрощені податкові режими. Обґрунтовано структуру державної фінансової підтримки розвитку агропромислового виробництва.

Розроблено перспективні напрями розвитку податкового регулювання аграрного сектору економіки, визначено напрями поетапної трансформації системи оподаткування сільгосптоваровиробників. Здійснено оцінку перспектив розвитку фіскальної політики в аграрному секторі економіки, обґрунтування напрямів та інструментарію державної фінансової підтримки розвитку АПВ, визначе-

но обсяги бюджетної підтримки аграрного сектору економіки з позиціонуванням висновків щодо загальної характеристики аграрного бюджету і бюджетних програм розвитку сільського господарства.

Сформовано стратегію бюджетної підтримки сільського господарства, складовими якої є такі елементи:

застосування диференційованих підходів до здійснення державної фінансової підтримки сільгосптоваровиробників залежно від визначених пріоритетних форм господарювання (виробничих укладів) та галузей агропромислового виробництва;

забезпечення стабільності системи державної підтримки аграрного сектору запровадженням середньострокового бюджетного планування, узгодженням бюджетних програм із стратегічними завданнями розвитку галузі;

від надання переваги при здійсненні державної фінансової підтримки заходам щодо ефективного розподілу ресурсів в аграрній сфері шляхом оптимізації складу й структури бюджетних програм, забезпечення доступності ресурсів підтримки для всіх категорій сільськогосподарських товаровиробників.

2. Розроблено теоретико-методологічні засади інвестиційного забезпечення програм і проектів розвитку конкурентоспроможного аграрного виробництва. Зокрема, визначено пропозиції щодо формування галузевих стратегій і удосконалення механізмів залучення інвестицій в аграрне виробництво; обґрунтовано заходи щодо залучення недержавних інвестицій для забезпечення програм розвитку аграрного виробництва і соціальної сфери села; дано оцінку сучасного стану й перспектив залучення інвестицій у малий і середній агробізнес та запровадженню інновацій в аграрному виробництві; досліджено інвестиційний клімат і обґрунтовано пропозиції щодо залучення в аграрну сферу інвестиційних ресурсів на фондовому ринку. Визначено обсяги капітальних інвестицій у сільське господарство та харчову промисловість на період до 2020 року, розроблено пілотний інвестиційний проект сімейної свиноферми на 60 головомісць.

3. Обґрунтовано теоретичні й методологічні засади формування системи фінансово-кредитного забезпечення аграрного виробництва. Опрацьовано концептуальні засади розвитку кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, концептуальні засади формування та функціонування системи іпотечного кредитування в сільському господарстві, науково-методологічні й організаційні засади створення та забезпечення діяльності Державного земельного (іпотечного) банку; обґрунтовано моделі страхового захисту сільськогосподарських товаровиробників; розроблено теоретико-методологічні основи фінансового планування й прогнозування в агроформуваннях; підготовлено рекомендації та пропозиції щодо розбудови інфраструктури іпотечного кредитування в сільському господарстві; методичні рекомендації щодо середньострокового і поточного фінансового планування діяльності агроформувань.

4. Науково обґрунтовано теоретико-методологічні засади розвитку бухгалтерського обліку й аудиту та методичних підходів щодо удосконалення обліково-аудиторського забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва. Зокрема, здійснено наукове обґрунтування інституціональної теорії бухгалтерського обліку, що спрямована на розв'язання проблем соціально-економічного розвитку аграрного сектору, обґрунтовано сучасну модель розвитку облікової науки.

Розроблено науково-методологічні засади фізіократичної доктрини розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки, що має забезпечити посилення інвестиційної привабливості та безпеки аграрної галузі через адекватне відображення в бухгалтерському обліку й фінансовій звітності специфічних галузевих активів. Дані засади є фундаментальною базою розробленої Методики облікового забезпечення інвестиційної привабливості та безпеки аграрних підприємств, що містить:

методичні підходи з відображення доходів, пов'язаних із використанням коштів за спеціальним режимом оподаткування ПДВ, що забезпечують можливість достовірного

визначення рентабельності операційної діяльності аграрних підприємств;

рекомендації з організації обліку нематеріальних активів і порядок оприбуткування нематеріальних активів у разі їх розробки у підприємстві;

модель подання галузевих активів (права користування земельними ділянками, об'єкти інтелектуальної власності (права на сорти рослин та породи тварин), біологічні активи й сільськогосподарська продукція) у звітності сільськогосподарських підприємств із метою підвищення їх інвестиційної привабливості.

Результати науково-дослідної роботи Інституту спрямовані на прискорення розвитку галузей АПК. У 2013 році за результатами завершених НДР підготовлено 22 теорії, стратегії та концепції розвитку різних галузей АПК, створено 33 математичні моделі, рекомендації й стандарти, 21 методика та методи. Зокрема, розроблено цілий ряд проектів програмних і прогнозних документів:

проект державної цільової програми розвитку особистих селянських господарств в Україні на період до 2020 року;

стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року;

стратегічні напрями матеріально-технічного забезпечення сільського господарства України на період до 2020 року;

стратегічні напрями розбудови системи оптових ринків сільськогосподарської продукції;

стратегічні напрями податкового регулювання розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року;

перспективи та можливі ризики розвитку сільського господарства України у 2013 році: науково-аналітичний прогноз;

прогноз розвитку аграрного сектору на 2014 рік.

За результатами досліджень Інституту до Кабінету Міністрів України надіслано чотири пропозиції, Мінагрополітики надано 96 різних документів, НААН – 114 документів. Підготовлено також матеріали для інших міністерств, відомств, установ та організацій.

Науковцями проведено експертизу ряду законодавчих і нормативних документів.

Так, у 2013 році здійснено експертну оцінку проектів та чинних законодавчих актів і внесено пропозиції щодо удосконалення: Указу Президента України «Про основні засади забезпечення продовольчої безпеки України», проектів Законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України», «Про врегулювання окремих питань взаємовідносин виробників, продавців та споживачів соціально-значимих продуктів харчування», «Про створення та діяльність національного фонду підтримки розвитку українського села», «Про обіг земель сільськогосподарського призначення», «Про внесення змін до Земельного кодексу України щодо припинення права користування земельними ділянками підприємств, установ та організацій, що перебувають у віданні Національної академії наук України або галузевих академій наук», «Про збереження ґрунтів та охорону їх родючості», «Про форвардну заставну закупівлю сільськогосподарської продукції у дрібних і середніх сільськогосподарських підприємствах», «Про стимулювання розвитку внутрішнього ринку збуту продовольчих товарів вітчизняного виробництва», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення».

Підготовлено пропозиції до плану заходів із реалізації положень Закону України «Про зайнятість населення», проекти постанов Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Програми сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення», розроблено параметри вихідних показників для удосконалення Методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення.

Співробітниками Інституту у 2013 році опубліковано понад 350 наукових праць, у тому числі 36 найменувань книг і монографій, видавалися міжнародний науково-виробничий журнал «Економіка АПК» (12 номерів) та фаховий науково-виробничий журнал «Облік і фінанси» (4 номери). Обидва видання включені до міжнародних ката-

логів наукових видань та наукометричних баз. У 2013 році працівниками Інституту захищено одна докторська і п'ять кандидатських дисертацій.

У 2014 році передбачається продовження досліджень за програмою НДР 39. Пріоритетними напрямками наукових досліджень при цьому стануть: наукове забезпечення стратегії розвитку малого підприємництва на сільських територіях; відпрацювання механізмів запровадження стратегічного управління комплексним розвитком сільського господарства і сільських територій; стимулювання до раціонального й ефективного використання земель сільськогосподарського призначення, їх охорони та підвищення рівня екологізації сільськогосподарського землекористування; розробка методичних засад амортизаційної політики ін-

вестиційного спрямування; удосконалення механізму функціонування інфраструктури аграрного ринку; наукове забезпечення розширення зовнішньоекономічної діяльності в АПВ, удосконалення бюджетно-податкової політики, системи фінансового забезпечення розвитку галузі, розробка галузевої обліково-інформаційної політики, формування інноваційної моделі розвитку АПК й ін.

Серед практичних розробок основну увагу буде приділено питанням розбудови системи обслуговуючої кооперації, розвитку сільських територій та зовнішньоекономічної діяльності, інвестиційно-інноваційному супроводженню діяльності галузі, законодавчо-нормативному забезпеченню розвитку аграрного сектору.

Список використаних джерел

1. Дем'яненко М. Я. Державне фінансування аграрного сектору АПК (моніторинг бюджетних програм за 2002-2013 роки) / Дем'яненко М. Я., Шолойко А. С. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 120 с.
2. Ємність внутрішнього споживчого ринку сільськогосподарської продукції та продовольства: монографія / [Шпичак О. М., Лупенко Ю. О., Жук В. М. та ін.]; за ред. О. М. Шпичака. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 186 с.
3. Зерновий сільськогосподарський обслуговуючий кооператив: практичний посібник / [Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік, Г. В. Новіков, Р. Я. Корінець]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 122 с.
4. Інвестиційний проект створення міні-свиноферми в особистому селянському господарстві / М. І. Кісіль, Д. С. Черненко. – К. : ННЦ „ІАЕ”, 2013. – 67 с.
5. Машинно-технологічний сільськогосподарський обслуговуючий кооператив та міжгосподарське використання техніки : практичний посібник / [Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Корінець Р. Я. та ін.]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 74 с.
6. Методичні рекомендації з обґрунтування нормативної потреби основних засобів на виробництво сільськогосподарської продукції / Г. М. Підлісецький, М. І. Герун, В. В. Гаркавий, О. В. Вишневецька. – К. : ННЦ „ІАЕ”, 2013. – 52 с.
7. Обліково-аудиторське забезпечення розвитку земельних відносин: Колективна монографія / [В. М. Жук, Ю. С. Бездушна, Б. В. Мельничук, Н. Л. Жук, С. М. Остапчук]. – К. : ННЦ „Інститут аграрної економіки”, 2013. – 238 с.
8. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем / [за ред. Ю. О. Лупенка, М. Ф. Кропивка, М. Й. Маліка та ін.]. – К. : ННЦ „ІАЕ”, 2013. – 40 с.
9. Прогнозування виробництва продукції рослинництва та його ресурсне забезпечення в Україні / С. М. Кваша, М. М. Ільчук, І. А. Коновал, М. М. Федюшко. – К. : ННЦ „ІАЕ”, 2013. – 244 с.
10. Програма розвитку особистих селянських господарств в Україні на період до 2020 року (проект) / за ред. Ю. О. Лупенка, М. Й. Маліка. – К. : ННЦ „ІАЕ”, 2013. – 28 с.
11. Розвиток аграрних холдингових формувань та заходи з посилення соціальної спрямованості їхньої діяльності / [Лупенко Ю. О., Кропивка М. Ф., Малік М. Й. та ін.]; за ред. М. Ф. Кропивка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 50 с.
12. Собівартість продукції, її дохідність та рентабельність в сільськогосподарських підприємствах України, що очікуються в 2013 році (методика і розрахунки) / В. Я. Месель-Веселяк, О. Ю. Грищенко, М. П. Душко, Ю. В. Волосюк. – К. : ННЦ „ІАЕ”, 2013. – 104 с.
13. Стратегічні напрями матеріально-технічного забезпечення сільського господарства України на період до 2020 року / [Підлісецький Г. М., Могилова М. М., Білоусько Я. К. та ін.]; за ред. Ю. О. Лупенка, Г. М. Підлісецького. – К. : ННЦ „ІАЕ”, 2013. – 46 с.
14. Стратегічні напрями податкового регулювання розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року / Ю. О. Лупенко, Л. Д. Тулуш. – К. : ННЦ „ІАЕ”, 2013. – 38 с.
15. Стратегічні напрями розвитку підприємництва і кооперації в сільському господарстві на період до 2020 року / [Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік, В. М. Заяць та ін.]; за ред. М. Й. Маліка. – К. : ННЦ „ІАЕ”, 2013. – 50 с.
16. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року / [Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Булавка О. Г. та ін.]; за ред. Ю. О. Лупенка та О. Г. Булавки. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 74 с.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2014 р.

* * *

УДК 339.564:636.32(477)

*І.І. ІБАТУЛЛІН, доктор сільськогосподарських наук,
професор, академік НААН, віце-президент
Національної академії аграрних наук України
В.О. ПАБАТ, доктор сільськогосподарських наук, професор,
заступник директора ННІ післядипломної освіти НУБіП України
В.М. ТУРИНСЬКИЙ, доктор сільськогосподарських наук, професор
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Стан і шляхи підвищення експортного потенціалу галузі вівчарства України

Постановка проблеми. Сільське господарство світу взагалі, а особливо в бідних країнах із низьким прибутком, є найважливішою складовою економіки і забезпечує понад 30-50% внутрішнього валового продукту. Тому головним завданням розвитку АПК України є саме формування його конкурентоспроможності, що сприятиме розв'язанню соціальних та економічних проблем, гарантованої продовольчої безпеки нашої країни й постійного нарощування експортного потенціалу продукції рослинництва і тваринництва для споживачів світу.

Вівчарство – одна з важливих галузей світового продуктивного тваринництва, від якого національне господарство одержує різноманітну сировину, а споживачі – дієтичну продукцію: ягнятину та баранину, молоко, сири і бринзу, а також вовну, овчини, смушки, шкірсировину, вироби з яких не мають аналогів за гігієнічними та цілющими властивостями. Від вівчарства одержують 13 видів продукції, тоді як від великої рогатої худоби – 8, свиней – лише 4. За кількістю сільськогосподарських тварин у світі вівці знаходяться на другому місці. Їхнє поголів'я становить 1,1 млрд гол., великої рогатої худоби – 1,39, свиней – 0,98 млрд гол. За останні 20 років поголів'я овець збільшується в Азії та Африці, де знаходиться 62,3%

від усіх овець світу, тоді як в Європі – лише 12%. Найбільше поголів'я овець нині в Китаї – 172 млн гол. (15,5% світового поголів'я), Австралії – 100,0, Індії – 64,3 млн гол. Серед Європейських країн лідерами за поголів'ям овець є Великобританія – 33,5 млн гол., Іспанія – 21,8 і Греція – 8,8 млн гол.

Зниження виробництва продукції вівчарства в Україні – це наслідок неповного використання генетичного потенціалу овець перспективних напрямів продуктивності, недостатнього селекційного, технологічного й технічного забезпечення галузі, особливо на невеликих вівцефермах. Недостатньо уваги приділяється організаційно-економічним заходам, залученню інвестицій, створенню інтегрованих формувань, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та кластерів, організації ринку продукції вівчарства та відстоювання інтересів товаровиробників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що останніми роками в Україні у цій галузі нагромадилися економічні й технологічні проблеми, розв'язання яких є необхідною умовою виведення вівчарства на рівень конкурентоспроможності [4–6,8–10,12]. Найбільш визначними розробками щодо розв'язання проблем розвитку галузі з метою підвищення її ефективності в сучасних ринкових умовах є наукові публікації зарубіжних і вітчизняних учених, серед

© І.І. Ібатуллін, В.О. Пабат, В.М. Туринський,
2014

яких: С.А. Данкверт [1], В.А. Мороз [5], В.Я. Месель-Веселяк [2], І.І. Ібатуллін [3], В.О. Пабат [7,10], П.І. Польська [4], О.Д. Горлова [8], В.І. Похил [9], Д.Т. Віннічук [7], М.В. Штомпель [11].

Проте очевидно, що комплексна система відродження та розвитку галузі має ґрунтуватися на докорінному підвищенні технологічного рівня виробництва первинної обробки й поглибленої переробки продукції, ефективному використанні генетичного потенціалу перспективних генотипів овець, вітчизняної і світової селекції при повній взаємодії державної регуляторної політики.

Мета статті – проаналізувати динаміку розвитку галузі вівчарства в Україні за останні 180 років, встановити причини злетів та падінь, визначити перспективні напрями продуктивності в нинішніх умовах ринку, дати технологічну оцінку економічної ефективності використання спеціалізованих м'ясних, молочних і багатоплідних порід овець вітчизняної й зарубіжної селекції у формуванні конкурентоспроможного виробництва продукції вівчарства. Обґрунтувати державну регуляторну політику для значного підвищення експортного потенціалу галузі вівчарства України.

Виклад основних результатів дослідження. Незважаючи на те, що починаючи з

1990 року поголів'я овець у світі скоротилося (на 0,9%), виробництво баранини зросло на 12%, овечого молока – на 11,5%, але виробництво вовни скоротилося на 33,3% (рис.1).

Лідерами з виробництва баранини є Китай, Австралія, Нова Зеландія – відповідно 29,2, 7,1, 6,4% до світового виробництва. Експортують баранину Нова Зеландія, Австралія, Великобританія. Головні імпортери баранини у світі – Франція, Великобританія, США, Китай, Саудівська Аравія та Німеччина. Головними експортерами живих овець є Австралія, Сирія, Румунія, а імпортерами – Саудівська Аравія, Італія, Кувейт.

Європа щорічно імпортує понад 450 тис. т баранини, Азія – 270–300 тис. т. Баланс торгівлі бараниною в Азії становить + 240 тис. т, у Європі +225 тис. т на користь імпорту.

Основними виробниками овечого молока є Китай, Сирія, Греція, Туреччина, Румунія. Лідерами із надою на вівцематку є Австрія, Швейцарія, Франція, Іспанія – відповідно 392, 358, 209, 200,1 л за лактацію. Європа виробляє понад 55% і Азія – 37,8% сирів з овечого молока, а кращі виробники таких елітних сирів – це Франція, Італія, Англія, Португалія, Іспанія.

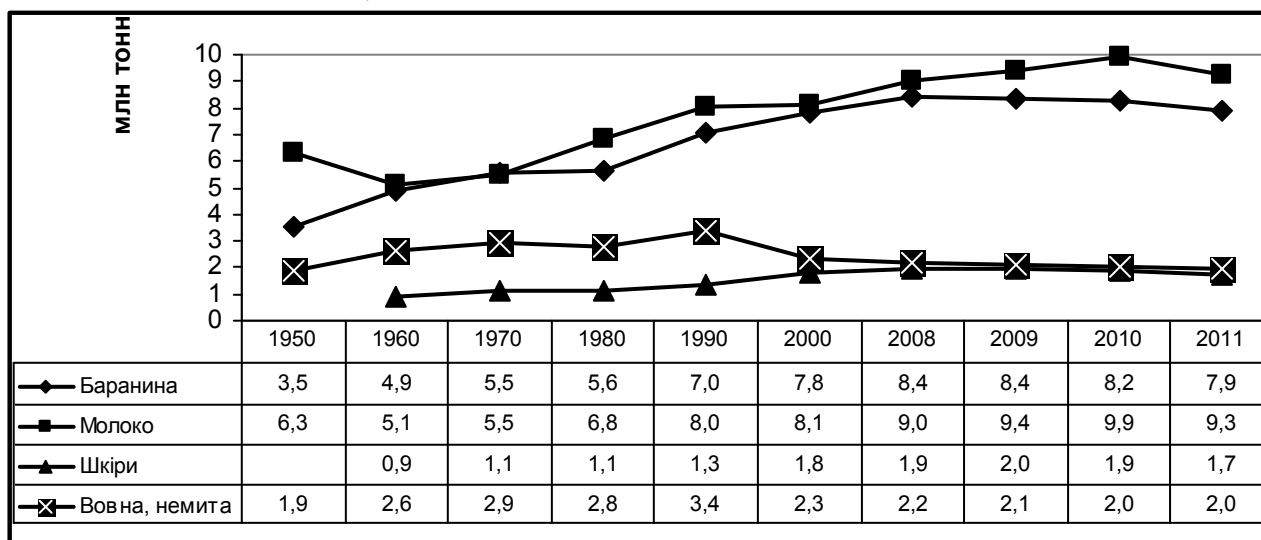

Рис. 1. Виробництво продукції вівчарства у світі

Джерело: [1, 12, 13, 15].

Країни, що входять у число світових лідерів з виробництва вовни, – Австралія, Китай, Нова Зеландія, Великобританія, а за настригами вовни на 1 вівцю першість за-

ймають Нова Зеландія, Аргентина, Уругвай, Австралія – по 5,4; 4,8; 4,3 і 4,1 кг на рік відповідно.

Аналізуючи динаміку світового виробництва та споживання продукції вівчарства слід зазначити, що у найближчі 20 років, незважаючи на стабільну тенденцію до зростання світового виробництва баранини й овечого молока за рахунок лише підвищення продуктивності тварин, спостерігатиметься постійний дефіцит на ринку баранини, овечого молока та вовни в межах 60-70% до існуючих гігієнічних норм споживання. Тобто стабільний попит на продукцію вівчарства, враховуючи постійне зростання населення на Землі, й визначатиме необхідність інвестування, гарантований збут і високу економічну ефективність даної галузі тваринництва, якщо розумно використати унікальні можливості нашої країни.

Аналізуючи динаміку розвитку вівчарства в Україні більше як за 300 років (1750-2012 рр.) слід зазначити, що ця галузь багато разів проходила тернистий шлях становлення, розквіту та занепаду залежно від економічної й політичної ситуації в державі, стану внутрішньої та зовнішньої торгівлі продукцією вівчарства, особистої матеріальної вигоди фабрикантів, поміщиків, вівчарів від розведення овець, в основному вовнового напрямку продуктивності.

Характеризуючи динаміку поголів'я овець (рис. 2) очевидно, що найнегативніше за три століття на цю галузь впливали Перша і Друга світові війни (1910-1914 та 1941-

1945 рр.), важкі часи голодомору (1933-1935 рр.) та невиправдана повільна реакція на зміну пріоритетів на ринку продукції вівчарства (1993-2012 рр.).

Найбільше зростання поголів'я овець у Малоросії – Україні спостерігалось в 1865, 1918, 1941 і 1960-1992 роках у межах 7-10 млн гол. Максимальна кількість овець (10,6 млн гол.) була в Україні в 1962 році, а виробництво вовни сягало 30,9 тис. т. За поголів'ям овець, обсягами виробництва вовни у 80-ті, 90-ті роки Україна посідала четверте місце серед країн колишнього СРСР, поступаючись Російській Федерації, Казахстану й Киргизії. Найвища щільність поголів'я овець на той період була в Закарпатській, Херсонській, Кримській та Одеській областях (понад 50 гол. на 100 га сільгоспугідь).

Незважаючи на свою унікальність, вівчарство – традиційна в Україні галузь – зазнало найбільших втрат протягом останніх 20 років і знаходиться у глибокій фінансово-економічній кризі. Невиправдано (8-10 разів) скоротилося поголів'я овець, особливо у громадському секторі, відповідно – й обсяги виробництва продукції вівчарства: вовни, баранини та молока (рис. 3). Галузь із високо-рентабельної (64,2% у 1991 р. 109,5% – 1992 р.) із 1995 року перетворилась у глибоко збиткову (- 55-65%), про що показують дані рисунка 4.

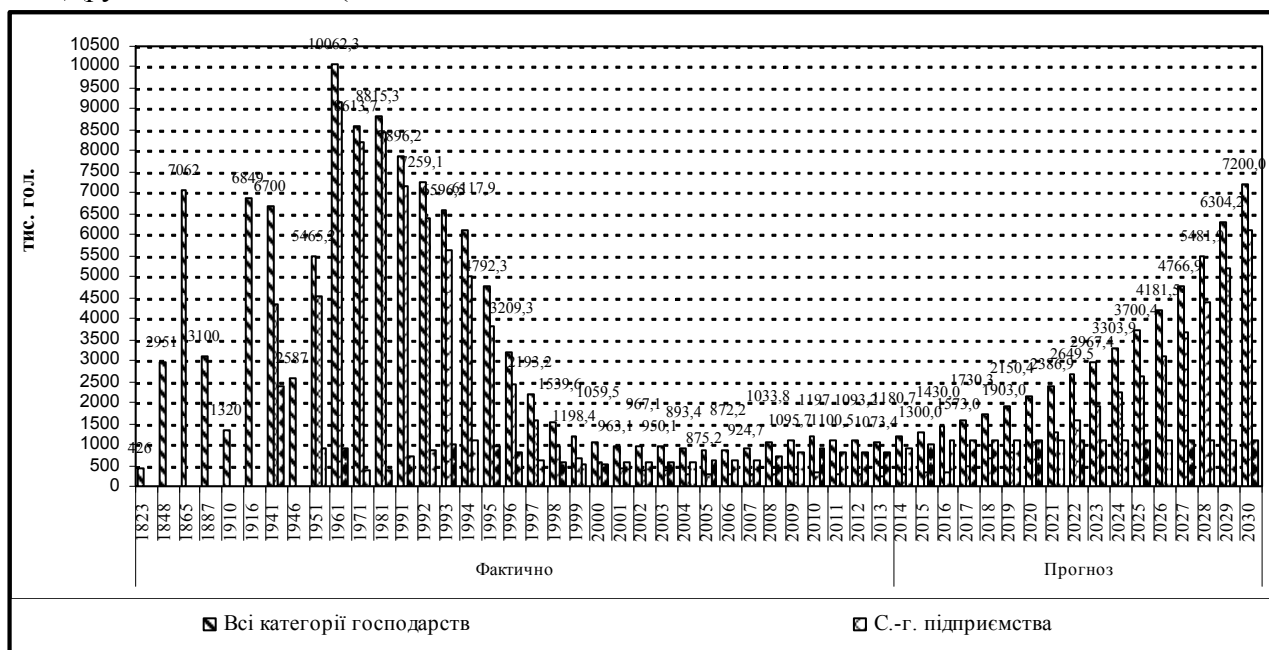

Рис. 2. Кількість овець за формами господарювання

Джерело: Власні дослідження.

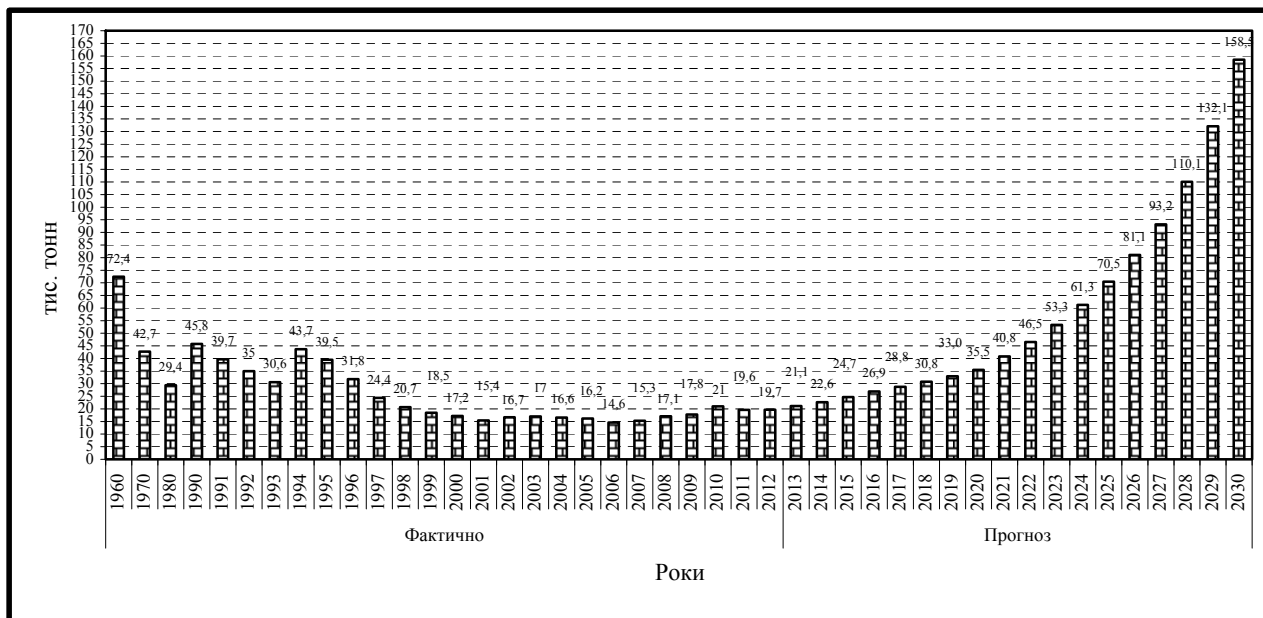

Рис. 3. Динаміка виробництва баранини (в усіх категоріях господарств), тис. т

Джерело: Власні дослідження.

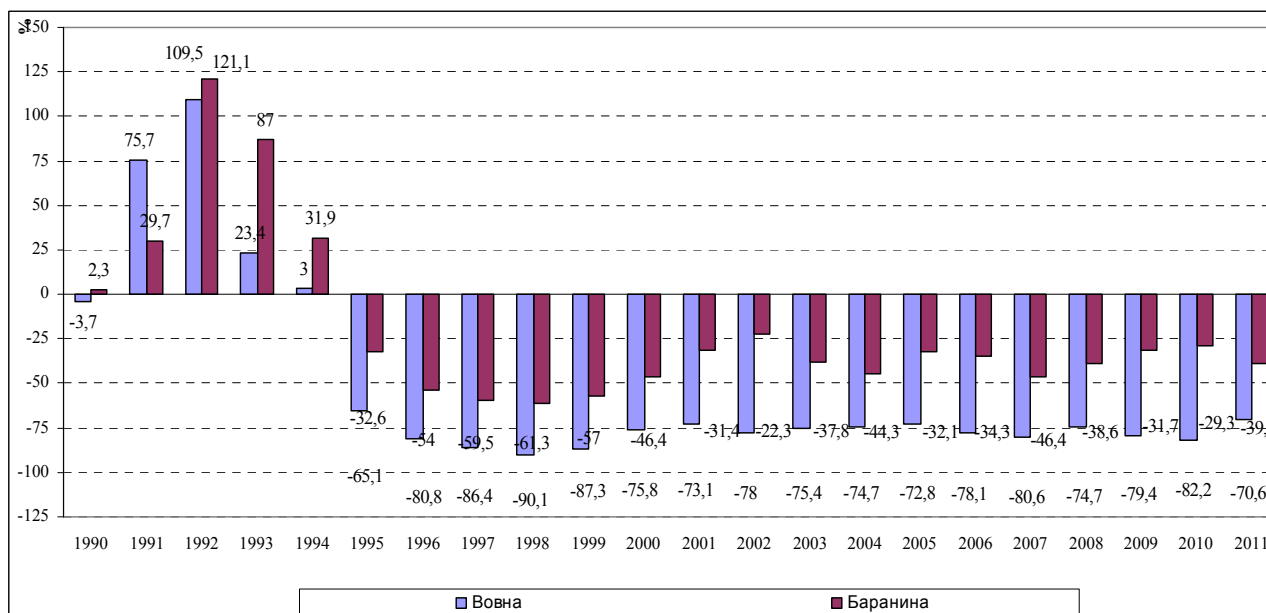

Рис. 4. Рівень рентабельності виробництва продукції вівчарства, %

Джерело: Власні розрахунки.

Такий стан є наслідком неповного використання вітчизняного та світового генетичного потенціалу овець перспективних (м'ясного, молочного й багатоплідного) напрямів продуктивності, недостатнього селекційного, технологічного і технічного забезпечення галузі, особливо на невеликих фермах, нехтування вже розробленими методами й способами відтворення, вирощування здорового молодняка, інтенсивної відгодівлі ягнят, машинного доїння овець та поглибленої переробки овечого молока, швидкісного

стриження, первинної обробки і переробки вовни у конкурентоспроможні вироби.

Крім того, з 2011 року припинена повністю державна фінансова підтримка галузі, багато проблем у забезпеченні пасовищами та сіножатями, недостатньо приділяється уваги організаційно-економічним заходам, залученню інвестицій, створенню інтегрованих формувань, організації ринку продукції вівчарства, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів і відстоювання інте-

ресів товаровиробників через відповідні об'єднання й асоціації.

Але унікальні природо-кліматичні ресурси, які нині майже не використовуються в Україні, з одного боку, стабільний платоспроможний попит на живих і забійних м'ясних овець на світовому ринку та необхідність підвищення сільськогосподарського експортного потенціалу з іншого, потребують підготовки й реалізації комплексу дієвих заходів щодо розвитку саме вівчарства, якому порівняно з іншими галузями тваринництва потрібно менше фінансових і матеріальних ресурсів на умовну одиницю експортного сільськогосподарського продукту, виходячи з величини очікуваної валютної виручки.

Отже, на даному етапі розвитку нагальною потребою є використання понад сторічного досвіду Асканії-Нова, де наука головним чином розвивалася на принципі прогресивної класичної зоотехнії при безпосередній участі академіка М.Ф. Іванова та його послідовників, а також новаторських ідей генетиків на чолі з О.С. Серебровським, винахідників і першовідкривачів біотехнології прискореного відтворення (Іванов І.І., Заводський М.М., Мілованов В.К., Смірнов І.В.). У результаті плідної й довготривалої праці були створені асканійські тонкорунна, м'ясо-вовнова та каракульська породи овець, генетику яких використовували для поліпшення існуючих і виведення понад 60 порід та типів на теренах колишнього СРСР і країн східної Європи й Азії.

Саме в історичному і сучасному аспектах Інститут тваринництва степових районів ім. М.Ф. Іванова "Асканія-Нова" – Національний селекційно-генетичний центр з вівчарства – єдина в Україні науково-дослідна установа, яка координує та проводить комплексні наукові дослідження з проблем галузі й несе відповідальність за формування наукової політики у ній.

Науковцями і виробничниками розроблена система селекційно-технологічних та організаційно-економічних заходів щодо формування конкурентоспроможної галузі вівчарства й програма розвитку до 2020 року,

схвалена Президією НААН і затверджена Науково-технічною радою Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Ця комплексна система відродження й розвитку галузі ґрунтується на докорінному підвищенні технологічного рівня виробництва і переробки, ефективного використання генетичного потенціалу перспективних генотипів овець асканійської та світової селекції і повній взаємодії всіх її ключових ланок (рис. 5):

Національного наукового селекційно-генетичного центру з вівчарства;

суб'єктів плеємінної справи з вівчарства;

асоціації вівчарів та козівників України;

мережі високотехнологічних модулів плеємінних і товарних господарств перспективних напрямів продуктивності (м'ясний, молочний, багатоплідний) для всіх природно-кліматичних зон України (Степ, Лісостеп, Полісся, Карпати);

інтегрованих переробних та сервісних підприємств із первинної й поглибленої переробки продукції за участю її товаровиробників;

системи формування експортного потенціалу, ринку плеємінної і товарної продукції;

ефективних механізмів державної підтримки галузі, інвестиційної та інноваційної політики.

Національним селекційно-генетичним центром з вівчарства "Асканія-Нова" спільно з НУБІП України розроблено проект створення нового багатоплідного, високомолочного типу каракульських овець із бажаним типом каракулю, підвищеною багатоплідністю (200-220%), молочністю 250-300 л і добре адаптованого до природно-кліматичних умов степової зони України.

Таким чином, уперше в Україні крім класичних селекційних прийомів буде розроблено, відпрацьовано та запроваджено в практику вівчарства систему прискореної селекції за генетичними показниками (MAS), яка нині в переважній більшості країн із розвиненим тваринництвом є пріоритетним, перспективним напрямом селекційно-плеємінної роботи.

Рис. 5. Структурна схема формування конкурентоспроможного виробництва продукції вівчарства в Україні

Джерело: Власні дослідження.

Пріоритет створення вітчизняних порід овець зумовлений також жорсткими міжнародними вимогами згідно з Нагойським протоколом (10-та нарада Сторін Конвенції про біологічне різноманіття, 29.10.2010 р., Японія) про доступ до генетичних ресурсів і спільне одержання на однаковій основі вигід, пов'язаних із використанням генетичного надбання, який підписала Україна 31 жовтня 2011 року (уповноважений від України міністр екології та природних ресурсів). Неправомірне використання тварин, закуплених за кордоном, може призвести до відповідальності за міжнародним законодавством. Отже, очікуване реальне обмеження використання імпортової генетики й спонукає нас до створення вітчизняних порід і типів овець перспективних напрямів продуктивності.

Розрахунковий та практичний економічний ефект від запровадження запропонованих наукових селекційних проектів і програм очевидний: у 3-4 рази буде скорочений час на створення високоцінних генотипів овець із запланованими бажаними господарсько-корисними ознаками для розведення їх у племінних заводах, племрепродукторах та високотехнологічних вівчарських комплексах і фермах від 50 до 50 тис. гол. у Степу, Лісостепу, Поліській та гірській зонах України.

Безперечно, враховуючи державне значення й вагомість фундаментальних і прикладних досліджень, пов'язаних з удосконаленням існуючих та виведенням нових порід і типів світового рівня необхідно значно поліпшити бюджетне фінансування Національного наукового селекційно-генетичного центру з вівчарства «Асканія Нова» та відповідних співвиконавців даної важливої наукової роботи.

У результаті будуть розгорнуті дослідження з розробки методів реконструкцій геному вівці з метою формування організмів, здатних до підвищеної біоконверсії, перетворення кормового білка в тканини свого тіла; виведення ліній і порід із принципово новими параметрами продуктивних ознак.

Наукове забезпечення галузі вівчарства на нинішній час і на перспективу необхідно будувати, виходячи з концепції безальтернативності його продукції з унікальними властивостями щодо потреб людини, які можуть бути посилені й модифіковані як у традиційному спектрі, так і в нових ракурсах одержання.

Наукове забезпечення галузі вівчарства на нинішній час і на перспективу необхідно будувати, виходячи з концепції безальтернативності його продукції з унікальними властивостями щодо потреб людини, які можуть бути посилені й модифіковані як у традиційному спектрі, так і в нових ракурсах одержання.

жання певних речовин для харчової та фармакологічної промисловості.

Враховуючи понад 300-річний досвід формування нового мериносового вівчарства в Малоросії – Україні селекціонери і практики використовували генофонд зарубіжної селекції для масової метизації грубововнових овець із тонкорунними баранами, вживалися екстрені заходи щодо відродження вівчарства в історичних кризових ситуаціях, створювалися племрозплідники, відкривалися вищі школи бонітерів, спеціальні науководослідні інститути – у Ставрополі й Асканії-Нова, факультети по вівчарству і каракулівництву, акціонерні товариства «Овцевод», «Вовна» із планової заготівлі вовни для потреб легкої промисловості та спецспоживачів вовняного речового майна.

Після громадянської війни й голоду (1920-1921 рр.) для збільшення племінної бази та поліпшення товарного вівчарства з 1926 по 1931 рік у СРСР було завезено з Німеччини, Північної й Південної Америки, Англії та Австралії 151 833 високоцінних племінних баранів і маток зарубіжних порід: прекос, шропшир, рамбульє, австралійських та аргентинських мериносів, лінкольнів, гемпширів, ромні-маршів й інших. Після Великої Вітчизняної війни колекційні стада високоцінної зарубіжної селекції поповнювалися австралійськими мериносами, новозеландськими кориделями, суффольками та оксфордаунами, які були досить ефективно використані в удосконаленні існуючих і виведенні 10 нових порід та типів овець асканійської селекції в Україні.

Австралійські мериноси, наприклад, відіграли неocenну роль у розвитку тонко-

рунного вівчарства Росії. Лише з 1980 по 1990 рік австралійськими баранами було запліднено близько 2,5 млн вівцематок і одержано більше 30 млн різної кровності й у результаті створено чотири внутрішньопородних типи та 16 заводських ліній світового рівня даного напрямку продуктивності.

А в нинішніх економічних умовах, що склалися на світовому ринку продовольства, подолання збитковості, рентабельне виробництво вівчарської продукції досягається за рахунок підвищення, передусім, м'ясної та молочної продуктивності овець, скоростиглості й багатоплідності.

Для прискореного формування масиву перспективних спеціалізованих нових напрямів продуктивності (м'ясний, молочний, багатоплідний) в Україні розроблено програму селекції, розпочато роботу щодо імпорту ефективного використання найкращої генетики порід світової селекції, що характеризується рекордними показниками вовнової, молочної, м'ясної продуктивності, багатоплідністю та скоростиглістю, визначено породний склад і мінімальну потребу в імпорті баранів-плідників, маточного поголів'я, сперми й ембріонів (табл. 1).

Розроблено концепцію, проектні та технологічні рішення, розпочато роботу щодо створення й формування мережі високотехнологічних модулів племінних і товарних вівцеферм із розведення відповідних порід овець різних напрямів продуктивності цілого номенклатурного ряду та розмірів (на 10 000, 5 000, 2 500, 1 500, 1 000, 500, 250, 100, 50, вівцематок на 25 і 50 тис. відгодівельного поголів'я) для всіх природно-кліматичних зон України (табл. 2).

1. Характеристика перспективних для України порід овець різних напрямів продуктивності

Показник	Напрямок продуктивності												
	вовновий		м'ясний					молочний				багатоплідний	
	Порода												
	Австралійський меринос	Меринолан дшаф	Тексель	Шароле	Суфольк	Олібс	Бергшаф	Лаконе	Східно-фрзьька	Авассі	Ассаф	Романівська	Фінський ландрас
Жива маса баранів, кг	70-95	125-160	115-145	110-140	120-160	110-140	90-120	90-100	110-130	80-100	80-100	65-90	80-90
Жива маса вівцематок, кг	40-50	75-90	70-100	80-110	80-100	80-110	75-85	70-75	70-100	60-75	60-70	45-50	55-70

Продовження табл. 1

Настриг вовни на вівцю, кг	4-5 9-10	4-5 6,5-7	3,5-4,5 4-5	1,5 2-2,5	3,5-4 4-6	15 2-2,5	4-6 6-8	1 1,5	4-4,5 5-7	2,5-3 3-3,5	3,5-4 4-5	1,5 2	2-2,5 3-4
Середньодобовий приріст ягнят, кг		400	450	450	500	450	300	280-300	250-350	250-300	250-300	150-200	200
Надій молока, кг		-	-	-	-	-	-	400-700	400-600	300-750	400-800	-	-
Багатоплідність, %	100-110	215	170-190	180-200	150-200	180-200	170-250	165-170	200-300	150-170	160-180	250-300	250-300
Скоростиглість, вік першого парування, міс.	10-12	10-12	9-10	10-12	9-10	10-12	9-10	10-12	10-12	9-10	9-10	9-10	7-8
Поліестричність	сез.	асез.	сез.	сез.	сез.	сез.	асез.	сез.	сез.	асез.	сез.	полі-естр.	полі-естр.

Джерело: Власні дослідження.

2. Мінімальна потреба модульних високотехнологічних племінних і товарних вівцеферм різних напрямів продуктивності для всіх природно-кліматичних зон України

		Степ		Лісостеп		Полісся		Гірська		Усього	
		Кількість ферм	Розмір, тис. гол.	Кількість ферм	Розмір, тис. гол.	Кількість ферм	Розмір, тис. гол.	Кількість ферм	Розмір, тис. гол.	Кількість ферм	Розмір, тис. гол.
Вовновий	Асканійська тонкорунна	5	18							5	18
	Прекоп	2	2	4	8			3	5	9	15
	Мериноландшаф	1	1	2	3,5	2	2,5	2	2	7	9
М'ясний	Тексель	2	1	5	2,5	2	1			9	4,5
	Олібс	2	1	5	2,5	2	1			9	4,5
	Шароле	2	1	3	1,5	2	1			7	3,5
	Суфольк	1	0,5	3	1,5	4	2			8	4
	Бергшаф					1	0,5		2,5	6	3
Молочний	Авассі	3	1,5							3	1,5
	Ассаф	3	1,5							3	1,5
	Лаконе	2	1	5	2,5			2	0,75	9	4,25
	Східнофрізька			2	1	4	2	2	0,75	8	3,75
Багатоплідний	Романівська	2	0,5	5	2,5	6	2			13	5
	Фінський ландрас	2	0,5	2	0,5	4	2			8	3
	Асканійська каракульська	10	2,5	5	2,5					15	27,5
Відгодівля	Відгодівельне поголів'я усіх порід	3	30	2	20			1	10	6	60
		3	75	1	25					4	100
		2	100							2	100
Всього		45	259,5	44	73,5	27	14	15	21	131	368

Джерело: Власні дослідження.

Ефективне використання цінного вітчизняного потенціалу створених генотипів асканійської селекції та світового генофонду спеціалізованих (м'ясного, молочного й багатоплідного) перспективних для України напрямів продуктивності, створення та організація запропонованої мережі високотехнологічних модулів племінних, товарних вівцеферм і відгодівельних майданчиків для всіх природно-кліматичних зон на основі розроблених новітніх технологічних рішень

виробництва, первинної обробки та поглибленої переробки м'яса, молока, вовни, зладжена робота створених об'єднань товаровиробників забезпечить підвищення технологічної культури галузі, відновлення поголів'я овець до рівня 90-х років минулого століття (7,2 млн гол.), зростання виробництва в 3–5 рази баранини, овечого молока – в 6 разів (табл. 3, 4) та конкурентоспроможність на світовому ринку.

3. Основні показники розвитку вівчарства в усіх категоріях господарств України на 2012-2030 рр.

Показник	Рік				
	2013	2015	2020	2025	2030
Кількість поголів'я овець на початок року – всього, тис. гол.:	1073	1300	2150	3700	7200
з них вівцематок і ярок	731	897	1525	2700	5500
Вихід ягнят на 100 маток, гол.	75	80	90	100	110
Одержано приплоду ягнят, тис. гол.	548	718	1370	2700	6050
Реалізовано поголів'я на м'ясо, тис. гол.	21,1	508	1005	2000	4000
Виробництво: баранини, тис. т	12,9	24,7	35,5	70,5	158,5
вовни, т	3540	4290	7095	12580	25200
овечого молока тис. т	10,0	18,0	30,5	59,4	132,0

Джерело: Власні дослідження.

4. Прогнозовані виробничі та фінансові показники у галузі вівчарства на 2013 – 2030 рр.

Показники	Рік									
	1990		2013	2015	2020	2025	2030		2030 +/- до 1990	
	Усього	Вартість, млн грн					Усього	Вартість, млн грн	Усього	млн грн
Кількість поголів'я овець на початок року, тис. гол.	8545	-	1073	1300	2150	3700	7200	-	-1345	
з них вівцематок, ярок ст. 1 року	3679	-	731	897	1525	2700	5500	-	82	
Вихід ягнят на 100 маток, гол.	91	-	75	80	90	100	110	-	19	
Усього приплоду ягнят, тис. гол.	3347	-	548	718	1370	6050	6050	-	2703	
Виробництво: вовни, т	29804	119,216*	3540	4290	7095	25200	25200	100,8*	-4604	-18,4
баранини, тис. т	45,8	1310*	21,1	24,7	35,3	158,5	158,5	3170*	112,7	1860
овечого молока, тис. т.	25,0	500*	10	18,0	30,5	132,0	132,0	2640*	107	2140

Джерело: Власні розрахунки.

* У цінах 2013 року.

Висновки. Стрімке нарощування племінного і товарного поголів'я овець, виробництва баранини та іншої продукції, підвищення експортного потенціалу вівчарства України можливо забезпечити за рахунок створення трьох типів вівчарських підприємств:

- Високотехнологічних вівцекомплексів і Модулів відгодівельних майданчиків на 10, 25, 35, 50 тис голів щорічно (на власних кормах) для виробництва високоякісної ягнятини й баранини.

- Реконструкції існуючих ферм та організації племінних і товарних вівцеферм на 1000 вівцематок комбінованого, молочного й багатоплідного напрямку продуктивності

- Створення високотехнологічних Модулів фермерських господарств на 250-500 вівцематок з поглибленою переробкою м'яса і молока у стилі Органік, за принципом «від ферми до маркета й споживача».

- Для стимулювання створення великотоварних вівчарських підприємств, відшкодувати 50% капіталовкладень на будівниц-

тво, реконструкцію, придбання високотехнологічного обладнання для кормовиробництва, біотехнології відтворення, забою овець, машинного доїння і переробки овечого молока та ін., яке не виробляється в Україні.

- Розробити й запровадити, мінімум по 5 пілотних проектів, великих вівцеферм на 5-10 тис. гол. вівцематок та відгодівельних майданчиків на 10-25-50 тис. гол. в АР Крим, Одеській, Херсонській, Дніпропетровській, Закарпатській, Чернівецькій областях.

- Із боку держави забезпечити стимулюючу інноваційну й інвестиційну політику для бажаючих підприємців і фермерів розвивати вівчарство та козівництво на прикладі Німецько-Українського фонду як неприбуткової організації, створеної для підтримки й розвитку малого і середнього підприємництва в Україні (Постанова КМУ № 628 від 19.04.1999 року).

- Сприяти у виділенні сільськогосподарських угідь, земельних ділянок під пасовища та сіножаті фермерам і сільськогосподарсь-

ким обслуговуючим кооперативам для формування відповідної кормової бази з урахуванням щорічного нарощування поголів'я овець до рівня хоча б 90-х років (10 млн гол.).

- Сприяти ввезенню в Україну живих овець та кіз, сперми й ембріонів високої генетичної цінності зарубіжної селекції перспективних спеціалізованих напрямів продуктивності (м'ясного, молочного та багатоплідного). Відшкодувати 50% вартості імпортованого високоцінного генетичного матеріалу зарубіжної селекції згідно із Законом України «Про племінну справу у тваринництві», програмою селекції у тваринництві й птахівництві та іншими механізмами державної підтримки галузі.

- Стимулювати експорт племінних овець вітчизняної селекції та м'ясного поголів'я, відмінити вивізні мито й переглянути індикативні ціни на експорт племінних овець (нині 1100 дол. США за одну гол., податок 25% = 2000 грн. Розпорядження КМУ № 570–Р від 25.07.2007 р.). Плюс ще 2000 грн за діагностичні дослідження однієї племінної вівці для одержання дозволу на вивіз (наказ Мінагрополітики № 96 від 26.03.2013 р.), всього 4000 грн з експорту однієї племінної вівці, що дорівнює майже 100 грн за 1 кг живої маси. А Україна могла б знову стати постійним експортером племінних овець асканійської м'ясо-вовнової, асканійської каракульської та асканійської тонкорунної порід овець замість втрачених ринків експорту до колишніх країн РЕВ (Угорщини, Чеської Республіки, Болгарії й ін.).

- Відновити перевірену систему державних дотацій на утримання та приріст вівцематок і ярок старших року в розмірі

300 грн за гол. та по 3 грн за 1 кг живої маси забитих у м'ясопереробних підприємствах.

- Розробити інноваційні пілотні проекти, механізми фінансової підтримки, мікрокредитування малих сімейних ферм і фермерських господарств на 50-500 гол. вівцематок для усіх природно-кліматичних зон України.

- Сприяти створенню та функціонуванню сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, першочерговому виділенню земель під кормову базу й відшкодувати 100 % вартості насіння багаторічних трав для корінного поліпшення громадських пасовищ для овець.

Упродовж останніх 20 років баланс торгівлі бараниною в Азії є позитивним на користь імпорту 250 тис. т, але Європа також щорічно імпортує близько 450 тис. т баранини і має + 225 тис. т по торговельному балансу на користь імпорту. За останні 10 років стрімко нарощує імпорт баранини й Росія за цінами, вищими ніж в Європі та Азії.

Враховуючи позитивний торговельний баланс (+500 тис. т) на користь імпорту в Європі й Азії, фінансові можливості країн-лідерів імпорту та обмежені їхні земельні й кормові ресурси для виробництва цієї продукції, саме нині Україна має всі передумови і шанси для формування експортного потенціалу баранини (5-10 млн гол. = 100-200 тис. т у забійній масі = 0,5-1 млрд дол. США), чим треба скористатися.

Список використаних джерел

1. Данкверт С.А. Овцеводство стран мира / С.А. Данкверт, А.М. Холметов, О.Ю. Осадчая. – М.: ГНУ ВИЖ Россельхозакадемии, 2010. – 508 с.
2. Месель-Веселяк В.Я. Поголів'я і виробництво продукції тваринництва в Україні / В.Я. Месель-Веселяк, О.Ю. Грищенко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 146 с.
3. Ібатуллін І.І. Механізми реалізації та напрями розвитку галузей молочного скотарства і свинарства України на перспективу до 2015 року: [навч. видання] / І.І. Ібатуллін, В.А. Марченко, В.В. Бовсуновський, А.А. Гетья. – Х.: Елтон-2, 2013. – 160 с.
4. Монографія України: [моногр.] / В.М. Іовенко, П.П. Польська, О.Г. Антоненко та ін. – К.: Аграрна наука. – 2006. – 612 с.
5. Мороз В.А. Овцеводство и козоводство / В.А. Мороз – Ставрополь. Ставропольское кн. изд-во – 2002. – С. 256.
6. Програма розвитку галузі вівчарства України на 2012-2020 рр. / відпов. за вип. Ю.В. Вдовиченко. – Нова Каховка: «Пиел», 2013. – 62 с.
7. Трофименко О.Л. Розвиток генетики в Україні / О.Л. Трофименко, В.О. Пабат, Д.Т. Віннічук. – К.: «Техніка», 2008. – 16 с.

8. Туринський В.М. Технологія виробництва овечих сирів в колективних і фермерських господарствах / В.М. Туринський, О.Д. Горлова, Є.П. Тимофієв. – К.: БМТ, – 2000. – 136 с.
9. М'ясо-молочне вівчарство: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / В.М. Туринський, І.І. Антонік, Г.П. Бондаренко, В.І. Похил. – К.: Грамота, 2010. – 440 с.
10. Пабат В.А. Животноводство: сырьевая база и продовольственная безопасность Украины / В.А. Пабат // Молочная промышленность Украины. – 2003. – № 5. – С. 30-35.
11. Штомпель М.В. Технологія виробництва продукції вівчарства: навч. вид. [для студ. вищ. навч. закл.] / М.В. Штомпель, Б.О. Вовченко. – К.: Вища освіта, 2005. – 344 с.
12. Marceau J. Budorcas taxicolor / J. Marceau // Animal Diversity Web. – 2008.
[http://animaldiversity.ummz.umich.edu/site/accounts/information/Budorcas taxicolor. html](http://animaldiversity.ummz.umich.edu/site/accounts/information/Budorcas_taxicolor.html).
13. Mason I.L. Evolution of domesticated animals / I.L. Mason // Longman Group Limited, Essex, 1984.
14. Mason I.L. A World Dictionary of Livestock breeds, types and varieties // C. A. B. International, UK, 1988.
15. Minelli A. The Great Book of Animals / A. Minelli, M. Minelli. – Philadelphia, Courage Books, 1977.
16. New Zealand sheep breeds. URL: <http://www.teara.govt.nz/en/sheep-farming/6>
17. Sheep production handbook / American Sheep Industry Association, Inc. – 2002 Edition, Vol. 7. – 1060 p.
18. The State of the World's Animal Genetic Resources for Food and Agriculture. Edited by Barbara Rischkowsky and Dafydd Pilling // FAO, Rome, 2007. – 511 p.

Стаття надійшла до редакції 30.01.2014 р.

* * *

Новини АПК

Вітчизняні аграрії почали посівну кампанію

«Українські аграрії розпочали посівну кампанію вчасно і вона буде проведена в оптимальні терміни», – наголосив Міністр аграрної політики та продовольства України Ігор Швайка.

Він повідомив, що станом на 1 березня в Україні вже розпочалася посівна кампанія. Ярі зернові культури сіють у Запорізькій, Херсонській та Миколаївській областях та АР Крим. В інших південних областях початок посівної очікується найближчими днями. На сьогодні підприємства АПК повністю забезпечені насінням ярих зернових культур, у тому числі кукурудзи, а також технічних культур, зокрема сої, ріпаку та соняшнику. Весняно-польові роботи знаходяться під постійним контролем Міністерства, а аграрії забезпечуються всім необхідним.

Міністр повідомив, що за прогнозними даними посівна площа ярих сільськогосподарських культур у всіх категоріях господарств під урожай 2014 року очікується на рівні 19,2 млн га. Він також поінформував, що в результаті обстеження посівів озимих зернових культур було з'ясовано, що із посіяних 7,8 млн га в доброму та задовільному стані знаходяться 93%.

Довідково. Посів ранніх ярих зернових культур проведений на площі 25,1 тис. га, в тому числі в АР Крим – 23,5 тис. га, Запорізькій – 0,6, Херсонській – 0,5 та Миколаївській областях – 0,5 тис. га. Для проведення комплексу весняно-польових робіт передбачено використати 1066 тис. т поживних речовин мінеральних добрив. За результатами відрощування монолітів і зразків рослин, відібраних науковими установами після сильних морозів на початку лютого, на переважній частині площ озимі зернові культури зберегли свою життєздатність на 90-100%.

Прес-служба Мінагрополітики України

УДК 338.43:62.61

*В.І. ГАВРИШ, доктор економічних наук, професор
Миколаївський національний аграрний університет*

Визначення економічно доцільного напрямку використання біогазу

Постановка проблеми. Сучасний світ постав перед проблемою забезпечення енергетичними ресурсами. В її розв'язанні чільне місце займає біоенергетика, до якої належить також виробництво та використання біогазу з відходів і продукції сільськогосподарського виробництва. Його можна застосовувати як у чистому вигляді, для задоволення різноманітних енергетичних потреб,

так й у вигляді біометану (збагаченого біогазу) (рис. 1).

Застосування біогазу сприяє скороченню імпорту енергетичних ресурсів і поліпшенню екологічної ситуації. На нинішній час низка сільськогосподарських формувань України вже збудували біогазові установки (БГУ), які використовують як біосировину відходи тваринництва, енергетичні культури та їхні суміші, а також газоподібне біопаливо для виробництва електричної й теплової енергії. Однак їхня експлуатація утруднюється через низьку економічну ефективність. Деякі комплекси навіть призупинили свою діяльність. Це пов'язано з відсутністю «зеленого тарифу», неможливістю повністю використати самим або продати одержану електричну та теплову енергію. Тому є необхідність у розробці методики щодо визначення економічно доцільного напрямку використання біогазу.

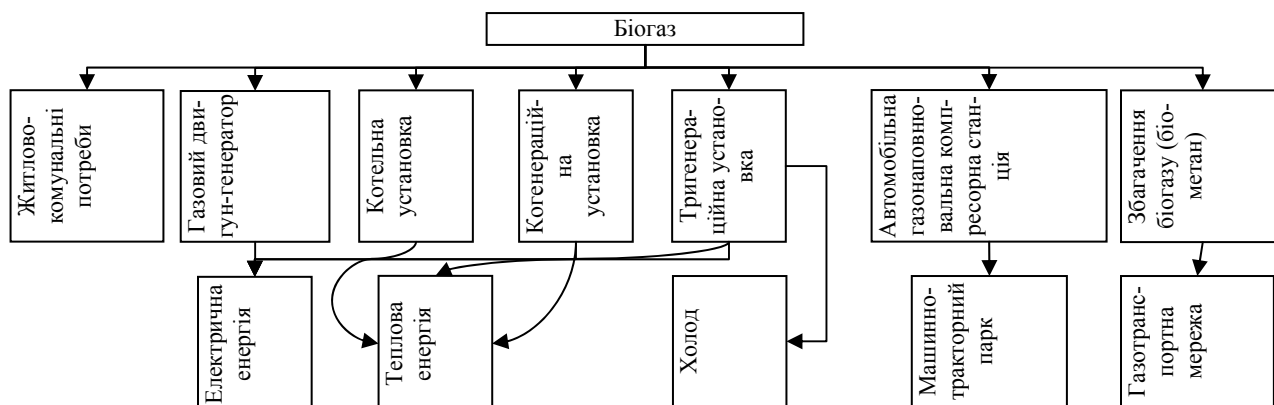

Рис. 1. Напрями використання біогазу

Джерело: Власна розробка.

© В.І. Гавриш, 2014

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція соціально-етичного маркетингу передбачає концентрацію уваги виробників товарів взагалі й біопалив зокрема на

визначення потреб інтересів цільових ринків. Ланцюжок створення доданої вартості поновлювального газоподібного палива наведено на рис. 2 [4].

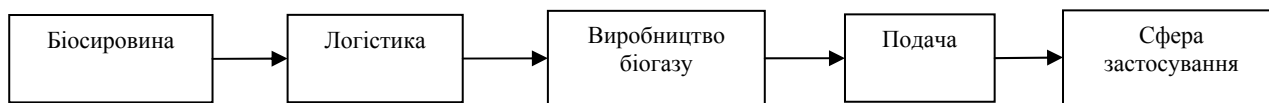

Рис. 2. Ланцюжок створення доданої вартості

Джерело: Виробництво і використання біогазу в Україні / [Р. Шульц, Ю. Кооп, Ж. Хоххі, Дж. Фултон, Х. Парсон, В. Ребок, М. Льчук]; за ред. Р. Шульца. – К.: Бізнесцентр «Євразія», 2012. – 74 с.

Низка вчених, таких як М.М. Городній, М.К. Шикуча, І.М. Гудков, О.М. Куценко, В.М. Писаренко та деякі інші, обґрунтовано вважають, що в ієрархії складових ефективності переробки відходів тваринництва в біогазових установках перше місце займає його екологічний аспект, друге – одержання високоефективних добрив і третє – енергетична складова [1, 8, 9, 18]. Тому окремі науковці, наприклад, М.Ф. Друкований, О.С. Яремчук, О.Г. Гергега тощо, проводять ґрунтовні дослідження стосовно переробки біосировини на біогаз та органічні добрива [6]. Питання економічної доцільності використання БГУ різної потужності досліджувалися доволі ґрунтовно й за кордоном [14, 15].

Біометан (збагачений біогаз) для промислових цілей доцільно виробляти лише на потужних установках. Так, у Німеччині середня потужність однієї установки становить 5,3 млн м³ на рік [4]. Нині в Україні відсутні біогазові установки такої потужності. Подібні проекти планує реалізувати українська компанія AVANGARDCO [11].

Переважна більшість вітчизняних аграрних формувань використовують одержаний біогаз у когенераційних установках [3, 13]. Для виконання економічного аналізу пропонують застосовувати такі показники, як чистий приведений дохід, внутрішня норма дохідності та строк окупності [2, 10].

У 80-х роках минулого сторіччя проводилися інтенсивні роботи з використання біогазу сільськогосподарською технікою [7, 17]. Продовжуються ці роботи й нині через привабливість біогазу як моторного палива [15, 16]. Як результат цього, фірма Valtra вивела на ринок трактор (номінальна потужність двигуна 104 кВт), який може працювати на біогазі [19].

Тому, розглядаючи проекти біогазових енергетичних комплексів, не слід обмежуватися використанням біогазу для виробництва теплової й електричної енергії. Нами вже була проведена оцінка вартості енергетичних ресурсів, які може замінити біогаз, і відповідних питомих капіталовкладень [5]. Однак відсутня методика та математична модель, яка її реалізує, для оптимального розподілу біогазу, який виробляє БГУ, різноманітним споживачам.

Мета статті – розробка методики визначення економічно доцільного напрямку використання біогазу сільськогосподарськими формуваннями.

Виклад основних результатів дослідження. Продаж надлишку електричної енергії, що виробляється за допомогою біогазу, на енергоринку економічно недоцільно через відсутність в Україні «зеленого» тарифу. Транспортування й продаж теплової енергії, одержаної з біогазу, також недоцільно через високі витрати на її доставку. Щодо забезпечення населення біогазом замість природного газу слід зазначити таке. Ціна природного газу для населення становить 725 грн/1000 м³. Враховуючи те, що нижча температура згоряння біогазу приблизно в 1,6 рази менша за аналогічне значення природного газу, ціна відновлювального газоподібного палива не повинна перевищувати 423 грн/1000 м³. Однак собівартість біогазу в Україні, як правило, перевищує 700 грн/1000 м³.

Ціна природного газу (4717 грн/1000 м³) значно перевищує собівартість біогазу, який використовується сільськогосподарськими формуваннями переважно для одержання теплової енергії. Тому в математичній моде-

лі враховуватимемо його через вартість теплової енергії.

Постачання біогазу іншим споживачам існуючими газопроводами вимагає його збагачення до рівня біометану. Однак порівняно малі потужності існуючих вітчизняних біогазових установок (до 1,2 млн м³ на рік) не уможливають одержати біометан за конкурентною ціною. Крім того, транспортування біометану існуючими газопроводами законодавчо не врегульовано.

Тому розглянемо використання біогазу власного виробництва лише для задоволення (повністю або частково) потреб аграрного формування в енергетичних ресурсах.

До біогазового енергетичного комплексу входять біогазова установка та комплект

енергетичного обладнання для використання біогазу. Біогаз можна використовувати для заміщення таких енергетичних ресурсів: електрична енергія – за рахунок роботи когенераційної установки та/або газового двигуна-генератора; тепла енергія – за рахунок використання когенераційної установки та/або газового котла; моторне паливо мобільних енергетичних засобів.

Внаслідок низької економічної ефективності у моделі не враховуємо забезпечення житлово-комунальних потреб газоподібним паливом, одержання холоду й біометану. Схема енергетичних потоків наведена на рисунку 3.

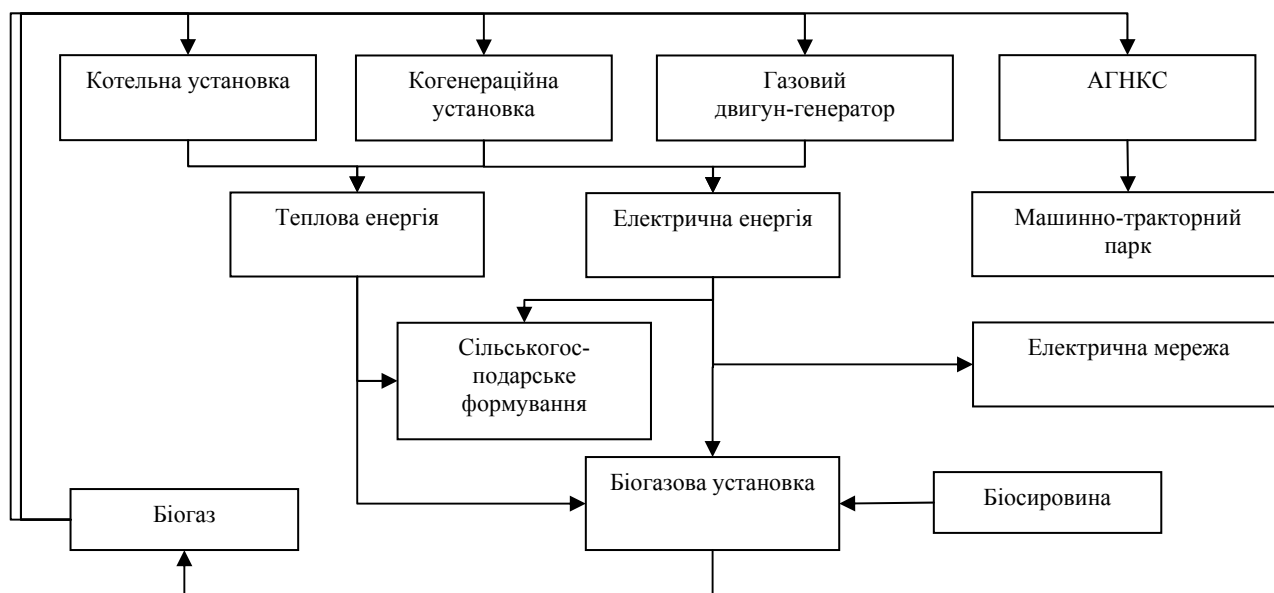

Рис. 3. Енергетичні потоки біогазового енергетичного комплексу

Джерело: Власна розробка.

Таким чином, маємо задачу оптимального розподілу енергетичного ресурсу з метою максимізації прибутку. Аналогічні задачі досліджувалися ще Д.Б. Юдіним і Є.Г. Гольштейном [12]. Однак питання використання біогазу було поза їхніх наукових інтересів.

Одержана за рахунок використання біогазу електрична енергія використовується для забезпечення технологічного процесу біогазової установки, власних потреб сільськогосподарського формування та продажу надлишку в загальну мережу. Теплова енергія, яка генерується у когенераційній установці або котлі, йде на забезпечення роботи БГУ й

потреб самого аграрного формування. У разі дефіциту енергетичних ресурсів для забезпечення роботи БГУ, їх можна одержати за рахунок електричної енергії із загальної мережі. Також можливе використання біогазу як моторного палива. Наше завдання полягає у розробці економіко-математичної моделі оптимального розподілу біогазу для одержання енергетичних ресурсів.

Для цього використовуватимемо індекси для використання біогазу: 1 – когенераційна установка, 2 – газовий двигун-генератор, 3 – газовий котел, 4 – заправка біогазом сільськогосподарської техніки. Витрату біогазу за i -м напрямом позначатимемо x_i (м³).

Як критерій економіко-математичної моделі пропонується розглядати річний економічний ефект від використання біогазу самим аграрним формуванням, яке його виробляє. Він становить різницю між вартістю енергетичних ресурсів (моторне паливо, електрична й тепла енергія), одержаних за допомогою біогазу, та витратами на придбання й експлуатацію відповідного енергетичного обладнання (когенераційна установка, теплогенеруюче обладнання, автомобільна газонаповнювальна компресорна станція). Метою математичного моделювання є визначення, на які енергетичні потреби і в яких обсягах доцільно використовувати одержаний біогаз для заміщення традиційних енергетичних ресурсів на максимально можливу вартість.

Таким чином, цільова функція, яка являє собою річний економічний ефект, матиме наступний вигляд:

$$W = E_e + E_m + E_n - \sum_{i=1}^n (E_{ci} \cdot K_i + EB_i) - W \cdot C_e - Q \cdot C_e \rightarrow \max \quad (1)$$

де E_e , E_m , E_n – валовий дохід від виробництва відповідно електричної енергії, теплової енергії та заміщення дизельного палива, грн; E_{ci} – нормативний коефіцієнт економічної ефективності капітальних вкладень в i -й напрям використання біогазу; K_i – капітальні вкладення потрібні в i -го напрямку використання біогазу, грн; n – кількість напрямів використання біогазу; EB_i – експлуатаційні витрати на обслуговування енергетичного обладнання за i -го напрямку використання біогазу, грн/рік; C_e – ціна електричної енергії, яку купує підприємство, грн/(кВт·год); W , Q – дефіцит відповідно електричної та теплової енергії, потрібної для забезпечення роботи БГУ, кВт·год.

Розглянемо складові валового доходу від заміщення енергетичних ресурсів. Електрична енергія:

$$E_e = \begin{cases} \left(\frac{x_1 + x_2}{be_e} - W_{e_0} \right) \cdot C_e & \text{при } \frac{x_1 + x_2}{be_e} \leq W_{e_0} + W_{e_f} \\ W_{e_f} \cdot C_e + \left[\frac{x_1 + x_2}{be_e} - W_{e_0} - W_{e_f} \right] \cdot C_e & \text{при } \frac{x_1 + x_2}{be_e} \geq W_{e_0} + W_{e_f} \end{cases} \quad (2)$$

де be_e – питома витрата біогазу на виробництво електричної енергії, м³/(кВт·год); W_{e_0} , W_{e_f} – річна потреба в електричній енергії відповідно БГУ та підприємства,

кВт·год; C_e – оптова ціна на електричну енергію, грн/(кВт·год).

Валовий дохід від використання теплової енергії:

$$E_m = \begin{cases} 0 & \text{при } \frac{x_1}{be_h} + \frac{x_3}{be_b} \leq Q_{e_0} \\ \left[\left(\frac{x_1}{be_h} - Q_{e_0} \right) \cdot \frac{T_0}{365} - \frac{x_3}{be_b} \right] \cdot C_m & \text{при } Q_{e_0} \leq \frac{x_1}{be_h} + \frac{x_3}{be_b} < Q_{e_0} + Q_{e_f} \end{cases} \quad (3)$$

де T_0 – річна тривалість потреби підприємства в тепловій енергії, діб; be_h , be_b – питома витрата біогазу на виробництво теплової енергії відповідно у когенераційній і котельній установках, м³/(кВт·год); Q_{e_0} , Q_{e_f} – річна потреба в тепловій енергії відповідно БГУ та підприємства, кВт·год; C_m – ціна теплової енергії, грн/(кВт·год).

Валовий дохід від заміщення дизельного палива біогазом:

$$E_n = \frac{x_4 \cdot Q_0}{\rho \cdot Q_d} \cdot C_d, \quad (4)$$

де ρ – густина дизельного палива, $\rho = 0,83$ кг/л; Q_0 , Q_d – нижча теплота згоряння відповідно біогазу й дизельного палива, МДж/м³ (МДж/кг); C_d – ціна дизельного палива, грн/л.

Дефіцит електричної та теплової енергії на забезпечення роботи БГУ визначаємо за формулами:

$$W = \begin{cases} 0 & \text{при } \frac{x_1}{be} + \frac{x_2}{be} \geq Ne_0 \\ W_{e_0} - \left(\frac{x_1}{be} + \frac{x_2}{be} \right) & \text{при } \frac{x_1}{be} + \frac{x_2}{be} < Ne_0, \end{cases} \quad (5)$$

та

$$Q = \begin{cases} 0 & \text{при } \frac{x_1}{be_h} + \frac{x_3}{be_b} \geq Q_{e_0} \\ Q_{e_0} - \left(\frac{x_1}{be_h} + \frac{x_3}{be_b} \right) & \text{при } \frac{x_1}{be_h} + \frac{x_3}{be_b} < Q_{e_0}. \end{cases} \quad (6)$$

Розглянемо обмеження параметрів цільової функції. Обмеження по річному обсягу використання біогазу:

$$\sum_{i=1}^n x_i \leq V, \quad (7)$$

де V – річне виробництво біогазу, м³.

Обсяги теплової енергії, яка може бути вироблена, обмежується двома складовими. Перша – обмеження по її використанню для потреб БГУ і підприємства:

$$\left(\frac{x_1 \cdot T_0}{365 \cdot be_h} + \frac{x_2}{be_b} \right) \leq Q_{e_0} + Q_{e_f}. \quad (8)$$

Друге обмеження зумовлено тим, що доbove використання біогазу теплогенерую-

чими потужностями не повинно перевищувати продуктивність БГУ. Ця умова має математичний запис:

$$V \geq x_1 + x_2 + x_3 \cdot \frac{365}{T_0}. \quad (9)$$

Тут ми не враховуємо одночасність використання біогазу на забезпечення аграрного формування у тепловій енергії та заміщення біогазом дизельного палива, тому що вони не збігаються у часі.

Обмеження по заміщенню дизельного палива, яке використовує аграрне формування, має також дві складові. Перша – це максимальна потреба у газоподібному паливі

$$x_4 \leq (1 - \lambda) \cdot M_d \cdot \frac{Q_b}{Q_d}, \quad (10)$$

де λ – частка запальної дози дизельного палива при роботі дизеля по газодизельному циклу; M_d – річна потреба аграрного формування в дизельному паливі, кг.

Друга – враховує тривалість і одночасність роботи сільськогосподарської техніки з іншими споживачами біогазу й обмежується добовою продуктивністю БГУ:

$$V \geq x_1 + x_2 + x_4 \cdot \frac{365}{T_{min}}, \quad (11)$$

де T_{min} – річна тривалість використання сільськогосподарської техніки, діб.

Таким чином сформульована цільова функція (1) та обмеження по використанню біогазу за різними напрямками. Для розв'язання зазначеної задачі було розроблено програму в середовище Excel із використанням вбудованої функції «Пошук рішення».

Розглянемо використання запропонованої математичної моделі на прикладі. Необхідно визначити оптимальне використання біогазу сільськогосподарським формуванням. Продуктивність біогазової установки становить 590,206 тис. м³ на рік.

Річна потреба БГУ в енергетичних ресурсах, МВт·год: електрична енергія – 92,968; тепла енергія – 449,356. Річна потреба сільськогосподарського формування в енергетичних ресурсах: електрична енергія – 1400 МВт·год; тепла енергія – 1100 МВт·год (протягом опалювального сезону тривалістю 168 діб); дизельне паливо – 100 м³.

Виконані розрахунки показують, що оптимальним є варіант використання біогазу для забезпечення роботи когенераційної установки, котла та заміщення дизельного палива, що відрізняється від варіанта, який зазвичай пропонують виробники й постачальники обладнання для БГУ (табл.).

Порівняння варіантів

Показник	Звичайний варіант	Оптимальний варіант
Витрати біогазу за різними напрямками, тис. м ³ :		
когенераційна установка	590,206	372,234
газовий котел	0	100,327
моторне паливо	0	117,644
Потужність когенераційної установки, кВт:		
електрична	150	94,6
теплова	178,9	112,1
Потужність котельної установки, кВт	0	123,2
Річне виробництво, тис. кВт·год:		
електричної енергії	1227,2	829,0
теплової енергії	1479,7	746,0
Заміщено дизельного палива, м ³	0	70
Додаткові капіталовкладення, тис. грн	1320	2027,5
Значення цільової функції, тис. грн	1776	2153,8

Джерело: Власні дослідження.

Висновки. Розроблено методику визначення оптимального напрямку використання біогазу аграрними формуваннями. Вона враховує вартість енергії, одержаної за рахунок газоподібного біопалива та витрати на технічні засоби його використання. Розрахунки показують, що застосування запропо-

нованої методики дає змогу скомпонувати біоенергетичний комплекс, який дає суттєво більший економічний ефект.

Напрямами подальших досліджень є розробка економіко-математичної моделі, яка враховує техніко-економічні параметри роботи біогазової установки.

Список використаних джерел

1. Агроекологія / [М.М. Городній, М.К. Шикила, І.М. Гудков та ін.]. – К.: Вища шк., 1993. – 416 с.
2. Біопалива (технологія, машини та обладнання) [В.О. Дубровін, М.О. Корчемний, І.П. Масло та ін.]. – К.: ЦТІ «Енергетика і електрифікація», 2004. – 256 с.
3. *Варпиховський Р.Л.* Самозабезпеченість ферми енергоносіями при використанні новітніх технологій переробки гною / Р.Л. Варпиховський, А.В. Смірнова, Т.В. Варпиховська // Зб. наук. праць Вінницького нац. агр. ун-ту. – 2010. – Вип. 42, т. 2. – С.117–120.
4. Виробництво і використання біогазу в Україні / [Р.Шульц, Ю.Кооп, Ж.Хоххі та ін.]. – К.: Бізнесцентр «Євразія», 2012. – 74 с.
5. *Гавриш В.И.* Экономическая эффективность использования биогаза / В.И.Гавриш // Зб. наук. праць Вінницького нац. аграр. ун-ту. – 2010. – Вип. 42, т. 4. – С.82–87.
6. *Друкований М.Ф.* Сучасні технології переробки біомаси в біогаз та органічні добрива / М.Ф. Друкований, О.С. Яремчук, О.В. Герега, В.Г. Літинський // Зб. наук. праць Вінницького нац. аграр. ун-ту. – 2010. – Вип. 42, т. 2. – С. 125–140.
7. Економічне використання енергоресурсів у сільськогосподарському виробництві / В.Г. Бебко, С.Я. Меженій, В.Г. Стафійчук, В.Ф. Юрчук. – К.: Урожай, 1991. – 144 с.
8. *Корчемний М.Ф.* Енергозабезпечення в агропромисловому комплексі / М.Ф. Корчемний, В.С. Федорейко, В.В. Щербань. – Тернопіль: Підручники та посібники, 2001. – 984 с.
9. *Куценко О.М.* Агроекологія / О.М. Куценко, В.М. Писаренко. – К.: Урожай, 1995. – 256 с.
10. Новітні технології біоконверсії : моногр. / [Я.Б. Блюм, Г.Г. Гелетуха, І.П. Григоров та ін.]. – К. : Аграр Медія Груп, 2010. – 326 с.
11. Поляки купуватимуть український біогаз // Farmer. – 2012. – Жовтень. – С.10.
12. *Юдин Д.Б.* Линейное программирование (теория, методы и приложения) / Д.Б. Юдин, Е.Г. Гольштейн. – М. : Наука, 1969. – 520 с.
13. *Яремчук О.С.* Ефективність використання інноваційних напрямків при переробці на біогаз відходів годівлі та утримання великої рогатої худоби / О.С. Яремчук, О.Л. Польова // Зб. наук. праць Вінницького нац. аграр. ун-ту. – 2010. – Вип. 42, т. 2. – С. 107–112.
14. *Abbasi S.A.* Modelling and simulation of biogas system economics. – Ashish, India, 2005. – 380 p.
15. Biomethane from Dairy Waste. A Sourcebook for the Production and Use of Renewable Natural Gas in California / Ken Krich, Don Augenstein, JP Batmale, John Benemann, Brad Rutledge, Dara Salour. – USDA Rural Development, July 2005. – 282 p.
16. *Borjesson, P.* Biogas as a resource of efficient vehicle fuel / P.Borjesson, B.Mattiasson // Trends in Biotechnology. – 2007. – Vol . 26, #1. – P.7-13.
17. Enter the tractor with a bottle on top. – Farmer Weekly, 1982. – #1. – P.69.
18. *Gora B.* Produkcja biogazu z gnojowicy i obornika w gospodarstwach rolnych. – Warszawa: Wyd. CBR, 1985.
19. *Riipinen, T.* Valtra Dual Fuel Biogas Tractor / T.Riipinen, A.Chantrelle // Biogaz Europe. Nantes, France. – 25-26 October 2011.

Стаття надійшла до редакції 25.07.2013 р.

*

UDS 330.338

*L.V. KOZAK, Ph.D. (Economics), Associate Professor,
Dean of the Faculty of Economics
National University “Ostroh Academy”*

Connection of the intensive methods of manufacturing and the financial outcomes in agricultural enterprises

Scientific problem. Over the recent decade, Ukraine has successfully expanded grain trading to the global agricultural market, however, current state and trends of the meat production

indicate the lack of competitiveness of domestic producers. It dictates the usefulness of the study of the factors that can improve the position of Ukraine in the market and raise financial profits in the domestic agricultural industry. A number of scientists and experts consider that

© L.V. Kozak, 2014

Список використаних джерел

1. Агроекологія / [М.М. Городній, М.К. Шикила, І.М. Гудков та ін.]. – К.: Вища шк., 1993. – 416 с.
2. Біопалива (технологія, машини та обладнання) [В.О. Дубровін, М.О. Корчемний, І.П. Масло та ін.]. – К.: ЦТІ «Енергетика і електрифікація», 2004. – 256 с.
3. *Варпиховський Р.Л.* Самозабезпеченість ферми енергоносіями при використанні новітніх технологій переробки гною / Р.Л. Варпиховський, А.В. Смірнова, Т.В. Варпиховська // Зб. наук. праць Вінницького нац. агр. ун-ту. – 2010. – Вип. 42, т. 2. – С.117–120.
4. Виробництво і використання біогазу в Україні / [Р.Шульц, Ю.Кооп, Ж.Хоххі та ін.]. – К.: Бізнесцентр «Євразія», 2012. – 74 с.
5. *Гавриш В.И.* Экономическая эффективность использования биогаза / В.И.Гавриш // Зб. наук. праць Вінницького нац. аграр. ун-ту. – 2010. – Вип. 42, т. 4. – С.82–87.
6. *Друкований М.Ф.* Сучасні технології переробки біомаси в біогаз та органічні добрива / М.Ф. Друкований, О.С. Яремчук, О.В. Герега, В.Г. Літинський // Зб. наук. праць Вінницького нац. аграр. ун-ту. – 2010. – Вип. 42, т. 2. – С. 125–140.
7. Економічне використання енергоресурсів у сільськогосподарському виробництві / В.Г. Бебко, С.Я. Меженій, В.Г. Стафійчук, В.Ф. Юрчук. – К.: Урожай, 1991. – 144 с.
8. *Корчемний М.Ф.* Енергозабезпечення в агропромисловому комплексі / М.Ф. Корчемний, В.С. Федорейко, В.В. Щербань. – Тернопіль: Підручники та посібники, 2001. – 984 с.
9. *Куценко О.М.* Агроекологія / О.М. Куценко, В.М. Писаренко. – К.: Урожай, 1995. – 256 с.
10. Новітні технології біоконверсії : моногр. / [Я.Б. Блюм, Г.Г. Гелетуха, І.П. Григоров та ін.]. – К. : Аграр Медія Груп, 2010. – 326 с.
11. Поляки купуватимуть український біогаз // Farmer. – 2012. – Жовтень. – С.10.
12. *Юдин Д.Б.* Линейное программирование (теория, методы и приложения) / Д.Б. Юдин, Е.Г. Гольштейн. – М. : Наука, 1969. – 520 с.
13. *Яремчук О.С.* Ефективність використання інноваційних напрямків при переробці на біогаз відходів годівлі та утримання великої рогатої худоби / О.С. Яремчук, О.Л. Польова // Зб. наук. праць Вінницького нац. аграр. ун-ту. – 2010. – Вип. 42, т. 2. – С. 107–112.
14. *Abbasi S.A.* Modelling and simulation of biogas system economics. – Ashish, India, 2005. – 380 p.
15. Biomethane from Dairy Waste. A Sourcebook for the Production and Use of Renewable Natural Gas in California / Ken Krich, Don Augenstein, JP Batmale, John Benemann, Brad Rutledge, Dara Salour. – USDA Rural Development, July 2005. – 282 p.
16. *Borjesson, P.* Biogas as a resource of efficient vehicle fuel / P.Borjesson, B.Mattiasson // Trends in Biotechnology. – 2007. – Vol . 26, #1. – P.7-13.
17. Enter the tractor with a bottle on top. – Farmer Weekly, 1982. – #1. – P.69.
18. *Gora B.* Produkcja biogazu z gnojowicy i obornika w gospodarstwach rolnych. – Warszawa: Wyd. CBR, 1985.
19. *Riipinen, T.* Valtra Dual Fuel Biogas Tractor / T.Riipinen, A.Chantrelle // Biogaz Europe. Nantes, France. – 25-26 October 2011.

Стаття надійшла до редакції 25.07.2013 р.

*

UDS 330.338

*L.V. KOZAK, Ph.D. (Economics), Associate Professor,
Dean of the Faculty of Economics
National University “Ostroh Academy”*

Connection of the intensive methods of manufacturing and the financial outcomes in agricultural enterprises

Scientific problem. Over the recent decade, Ukraine has successfully expanded grain trading to the global agricultural market, however, current state and trends of the meat production

indicate the lack of competitiveness of domestic producers. It dictates the usefulness of the study of the factors that can improve the position of Ukraine in the market and raise financial profits in the domestic agricultural industry. A number of scientists and experts consider that

© L.V. Kozak, 2014

intensification of agricultural production is an effective tool for this purpose. The most integrated and systematic view on the identified problem can be obtained on the basis of the research which determines the nature and significance of the relationship between designated economic parameters of development of the agricultural enterprises. This is both the subject of the content and direction of this research paper.

Analysis of recent researches and publications. After joining the World Trade Organisation (WTO), Ukrainian markets became more open, and the pricing system on agricultural production, capital and technical resources has liberalized. This determines that economic estimation of the efficiency of these processes gains particular importance. This evaluation is built on the theory and methods of the micro-economic theory of an Enterprise Market Behavior, which was developed significantly by a number of Ukrainian and foreign scientists: Brue S. [7], Hryshenko O. [6], McConnell R. [7], Nordhaus W. [10], Samuelson P. [10], Yastremsky O. [6] and others. The sector specifics of these problems are thoroughly covered in the works of Andriychuk V. [1], Bodnar O. [4], Voskobiynik Y. [2,4], Dem'yanenko S. [3], Kaminsky I. [2], Koester U. [9], Mazorenko D. [5], Mazniev G. [5], Nivevsky O. [3], Sabluk P. [5], Shpykulyak O. [2], Shpychak O. [4,5] and others. However, there is a gap in the studies assessing the effectiveness of the processes of intensification of individual types of agricultural enterprises, which determines the relevance of the study.

The objective of the article. Aim of this study is to evaluate the impact of the level of intensity of production on the financial results of agricultural enterprises, and to define the role of the specified indicator to improve their position in the market.

Statement of the main results of the study. In the theory and practice of statistical analysis a variety of study methods of the relationships and dependencies between economic phenomena were developed. Among the most common methods of mathematical statistics, one can name a correlation-regression analysis, graphical method, the method of comparison of paral-

lel lines, the method of analytic groups, factor and functional-cost analysis. Each of these methods allows to solve certain tasks and to highlight the characteristics of the relationships between economic phenomena: their nature and density, complexity and difficulties, etc. For the purpose of this study, in order to introduce abovementioned relationships comprehensively and systematically, a combination of research methods is required.

To determine the influence of the intensity of segments of agricultural production on the performance indicators, a combination of the two methods was used—analytical groups and analysis (synthesis) of dynamic rows. A source of information was the database of the Annual Report № 50 of The Department of Statistics branch in the Rivne region. A sample study was conducted in order to give the economic assessment of the processes discussed.

As the cost of one hectare of crops in crop production and the expenditure per head for fattening livestock are known to be the one of the main indicators of the level of intensity of agricultural production, this indicator was used to group the selected enterprises. Using these methods, three groups of enterprises were singled out based on the criterion of production intensity in the context of specific types of activities for the period 2005-2012, and the influence of this factor on crops and animal productivity was determined. The final stage of the research was the estimation of average by groups of financial and economic indicators that also reflect the effectiveness and efficiency of the production intensity and dynamic analysis of these indicators. Research results are reflected in Fig. 1-6.

In particular, the results of grouping of wheat farmers of the Rivne region show that firms with low level of intensification in production have the lowest rates of wheat yield (10-15 quintals / ha), however, in the next two groups, the figure is under 20-30 and 32-45 quintals /ha of harvested area (Fig. 1). However, in terms of the profit per hectare of the harvested area, companies with a high level of intensification of production show the worst results during the study period, with the exception of the years 2008 and 2012.

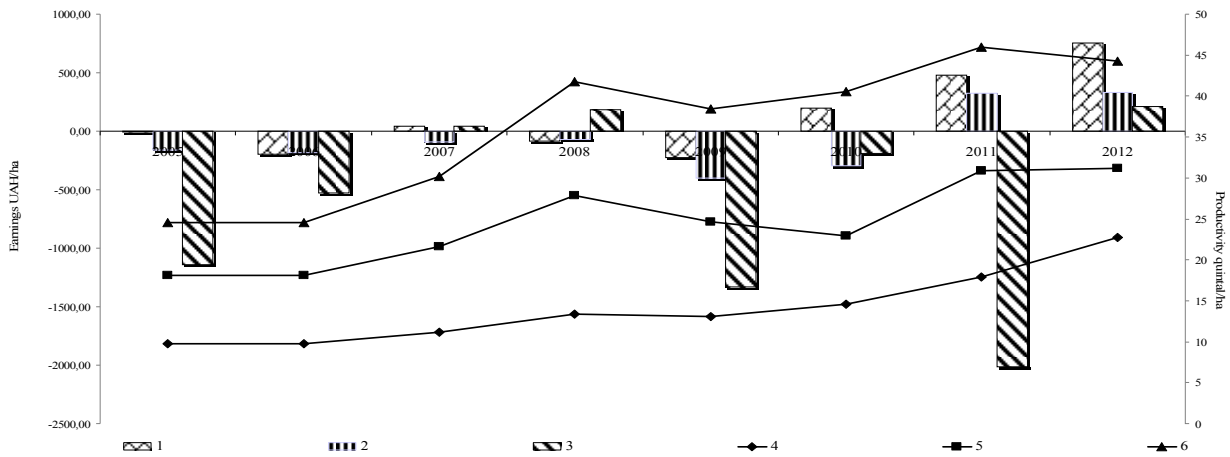

Figure 1. Dynamics of the impact of wheat farms in the Rivne region with different levels of intensity * for the years 2005-2012

*1,2,3 – Income (UAH / ha) in plants with low (1), medium (2) and high (3) level of intensity, 4,5,6 - yield (quintals / ha) in plants with low (4), medium (5) and high (6) the level of intensity of production

Increased costs per hectare of crop led to an increase in production and the total cost of one quintal of wheat and, consequently, to lower profitability of the enterprises which used a more intensive production technology. During the entire study period increase in the planting costs per hectare, as compared with the previous group of companies, was greater than the increase in the cost of production at market prices. Based on this, the presence of the negative effect of increasing the intensity of wheat production is determined in the test area. According to figure 2, the best financial and economic performance of enterprises by 2010 is

observed mostly at companies with the low-and middle-intensification of barley. Although the increase in costs per hectare of crops led to increased production and total unit cost, the combined effect of the increase in yields and market prices of products in this group of companies was higher. For example, in 2007 it was 0.52 and 0.63 thousand UAH, and in 2008 - respectively 0.80 and 1.24 thousand UAH. Due to the sharp rise in prices for feed grain in 2011, the situation changed. The graph 2 shows that companies that used more intensive production technology, received the most profit per hectare of crops compared to the rest of the enterprises.

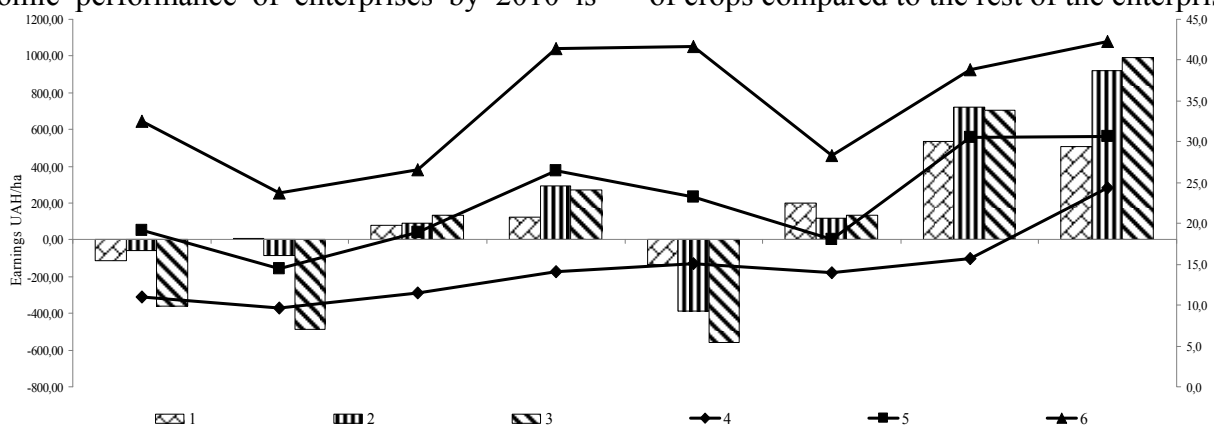

Figure 2. Dynamics of production efficiency in barley farms of the Rivne region with different levels of intensity * for the 2 years

*1,2,3 – Income (UAH / ha) in plants with low (1), medium (2) and high (3) level of intensity, 4,5,6 - yield (kg / ha) in plants with low (4), medium (5) and high (6) the level of intensity of production

In 2011-2012 it reached the highest value and was, respectively, 704.32 and 992.16 UAH. During this period, these companies have reached a record high yield of barley, which

amounted to 38.8 and 42.4 quintals / ha, and the highest price levels, through their own efforts to bring the product to the best quality. Thus, in 2011 the average price of barley in that

group of companies amounted to 1667 UAH / ton, which is 237 UAH more than in the previous group, for instance, in 2012 it was 2008 UAH / ton, which is 582 UAH more. That is, the profit indicators are more dependent on the influence of market prices than the level of production costs.

Further, data in Figure 2 show the dynamics of yield of barley in the study groups of companies. As in the previous case, companies with the high levels of intensification of production demonstrate the best performance in yield of barley, which ranges around 26-42 quintals /ha; in the next group, the yields performance is 18-30 quintals /ha, and the economies with low costs per hectare - only 11-15 quintals /ha. However, despite this positive effect, the profitability level of barley usually was the highest in the group of companies with the middle level of intensification of production, while, in the farms with the highest level of intensification of production, this figure has never exceeded the average value of the sample within the study period.

Figure 3 shows the results of clustering of Rivne corn farmers in terms of applying inten-

sive methods of production. It shows that in companies with a high level of intensification of maize yield hovers around 67-83 quintals / ha, while in the next group the figure is 30-60 quintals / ha, and the enterprises with the low costs per hectare received only 11-30 quintals / ha. In terms of yield of this culture, it is the most productive in the grain group, however, not the most profitable one.

Financial performance indicators of corn closely interact with the market index and prices of resources (in particular, the prices of imported seeds), and therefore are difficult to forecast. In 2005-2006 and 2010, companies with high levels of intensification of production, while, during the other years, the enterprises with the average cost per hectare received the most profit. The same is observed while analysing the profitability of corn production. Despite a significant increase in productivity, increased intensification led to an increase in production and the total cost of maize, which explains these trends in profitability of production.

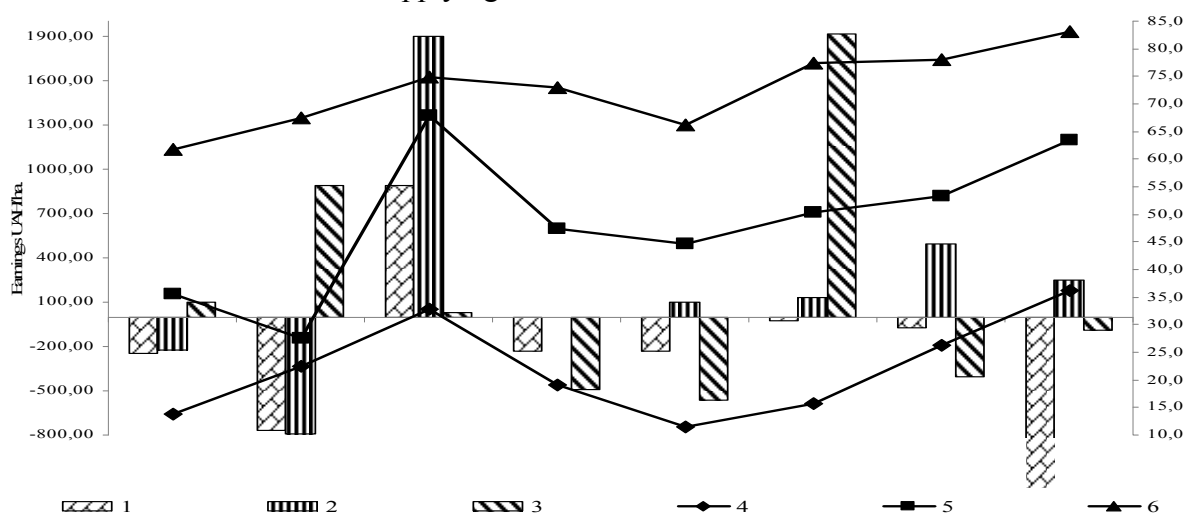

Figure 3. Dynamics of the effectiveness of maize farms in the Rivne region with different levels of intensity * for the years 2005-2012

*1,2,3 – Income (UAH / ha) in plants with low (1), medium (2) and high (3) level of intensity, 4,5,6 - yield (quintals / ha) in plants with low (4), medium (5) and high (6) the level of intensity of production

Growth in the cost of production in the companies that used more intensive technologies are the highest. For example, in 2005 the total cost of corn plants with the lowest level of intensification accounted for 56.86 UAH / kg,

with the high level- 53.61 UAH / kg, in 2012 - 140.32 UAH/ kg and 155 19 UAH / kg accordingly, that is the growth constitutes 2.5 and 2.9 times, respectively. In particular, according to the figure 3, we can estimate the impact of

these factors on the yield and the amount of income received by producers per hectare of crops.

Grouping of canola farmers of the Rivne region in terms of intensity confirms the conclusions about the effectiveness of the intensification methods in agriculture (Fig. 4). As shown, traditional companies with a high level of intensification of production are the best performers in the yield of canola, which hovers around 22-53 quintals / ha in the next group, the figure is twice lower, 12-17 quintals / ha,

and in the enterprises with the low costs per hectare is lower - only 5-10 quintals / ha. However, in terms of the profit per hectare of crops, the best performers are predominantly the companies with the middle-intensification of canola production. The exception is only 2005 and 2009, where the positive effects of growth yield of canola plants, in the enterprises with high levels of intensification of production, was higher as compared to the previous group.

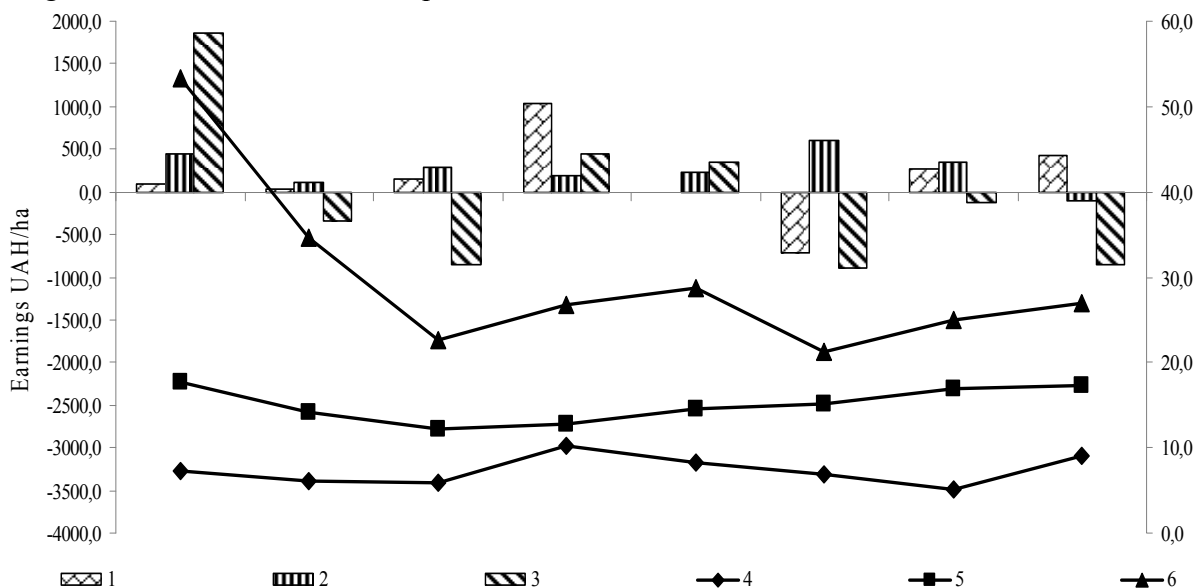

Figure 4. Dynamics of the impact of canola farming on farms in the Rivne region with different levels of intensity * for the years 2005-2012

*1,2,3 – Income (UAH / ha) in plants with low (1), medium (2) and high (3) level of intensity, 4,5,6 - yield (quintals / ha) in plants with low (4), medium (5) and high (6) the level of intensity of production.

Similar trends are observed in the indicators of profitability of canola growth. As in the previous case, increasing intensification leads to an increase in production and the total cost of canola production. Growth in the cost of production at the companies that used more intensive technologies was the highest. During the period 2005-2012 the total cost of canola production in enterprises with the lowest level of intensification increased from 70.19 to 286.45 UAH / kg or 4.1 times, in enterprises with an average level of intensification - respectively from 67.29 to 395.48 UAH / kg, or 5.9 times, and in companies with a high level of intensification - from 63.20 to 415.39 UAH / kg, or 6.6 times. As the production costs increased faster than the market price, a general downward trend in the level of profitability of canola can be observed,

with the lowest level in enterprises with the high levels of intensification.

In the Rivne region, and in Ukraine in general, the largest decline in production was in beef cattle, as its production cycle is the longest, it requires the largest prepaid expenses, and the risk is the highest, given the volatility of prices for farm products and inputs for its production. As it is shown above, the production of meat is the most flawed type of the agricultural production; that is why it is particularly important to study how the management at various levels of intensity has shown the ability to adjust to market changes. Grouping of beef production enterprises in the Rivne region, in terms of intensity of production, has to evaluate the impact of these factors on the performance of their activities (Fig. 5).

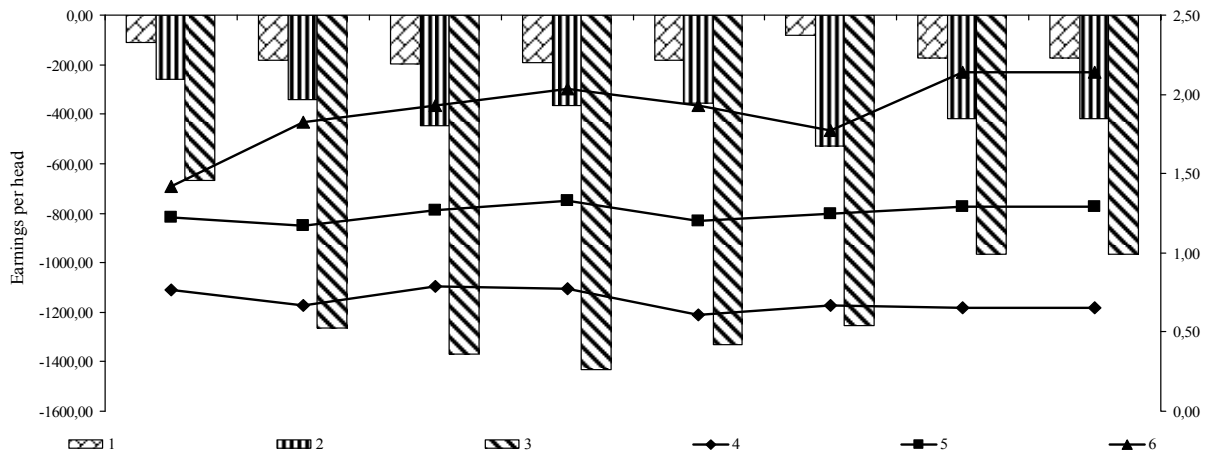

Figure 5. Dynamics of performance of growing cattle farms with different levels of intensity * for the years 2005-2012 in the Rivne region

* 1,2,3 - Income (uah / 1 head fattening) in plants with low (1), medium (2) and high (3) level of intensity, 4,5,6 - growing products 1 head on feeding on plants with low (4), medium (5) and high (6) the level of intensity of production.

According to the figure 5, firms with the low production intensification have the lowest rates of growth of production cultivation (0,63-1,03 kg / head), and in the next two groups, the figure is under 1,20-1,41 and 1,42-2,14 quintals per head of cattle for fattening. However, in terms of the resulting loss per head of cattle, companies with the high levels of intensification of production show the lowest results during the study period. It should be noted that losses of the companies with an average level of intensification of production are generally twice as high, and in the following group, the rate is 4-5 times higher compared to less intensive production.

The study found that the increased spending per head of cattle for fattening led to the in-

crease in production and the total cost per unit of output and, consequently, to higher losses of enterprises that used more intensive production technology. Throughout the period of study of this group of companies, as compared to the previous group, the increase in spending per head of cattle for fattening was greater than the increase in the cost of production at market prices. Based on this study, a negative effect of increasing intensification of beef production in the study area is determined.

A negative effect is determined based on the study of increasing intensification of pork production in the study region, on the basis of the farms' grouping in the Rivne region (Fig. 6).

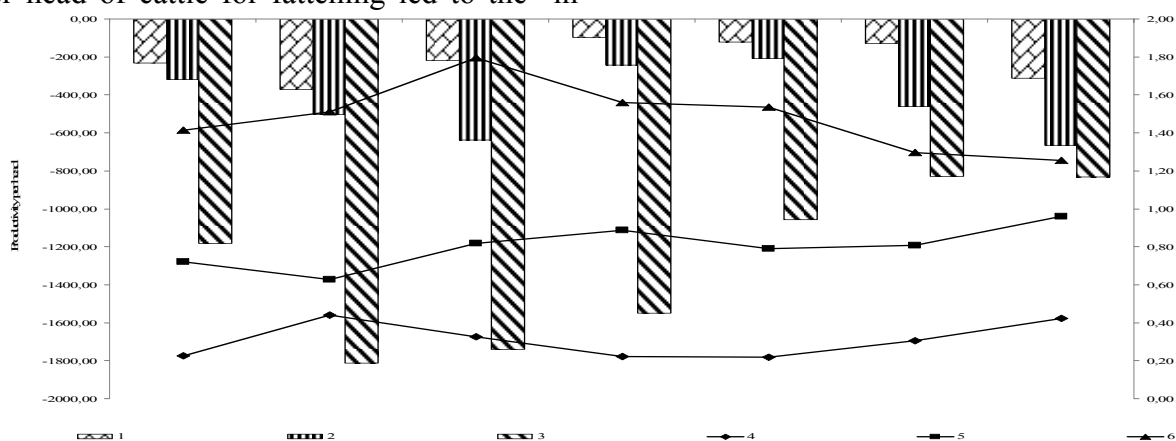

Figure 6. Dynamics of performance indicators in pig farms with different levels of intensity * for the years 2005-2012 in Rivne region

* 1,2,3 - Income (Euro / 1 head fattening) in plants with low (1), medium (2) and high (3) level of intensity, 4,5,6 - growing products 1 head on feeding on plants with low (4), medium (5) and high (6) the level of intensity of production.

The figure shows that firms with the low production intensification had the lowest rates of growth of production cultivation (0,22-0,48 quintals /head), in these two groups, the figure is under 0,72-1,11 and 1,26-1,79 quintals per head for growing pigs. These trends correspond to those detected in the study of beef producers. In terms of net losses per head of cattle companies with high levels of intensification of production bare losses 2-3 times higher compared to less intensive production.

A positive aspect for pork producers is that the cost of their products was growing moderately as compared to other types of products selected for this studies, including beef production. Thus, the average cost of one quintal of pork in 2005 was 1,942.55 UAH and in 2012 - 2183.17 UAH, with the growth rate 12.4%. The dynamics of this indicator is roughly the same for the three groups of the researched enterprises. Due to the rise in prices of pork, unprofitability of pork production over the period of study declined to 28.5 from previously 39.9 percent. However, the increase in spending per head in pork production led to an increase of

the total cost per unit; this outweighed a positive price effect and, as a result, companies that used more intensive production technologies, have a higher loss ratio. Throughout the period of study in this group of companies, the increase of spending per head was larger than the increase in the prices in market conditions. Results of this research show a negative effect of increasing intensification of pork production in the tested area.

Conclusions. From the above analysis we can draw the following conclusions. The economic conditions of the local agricultural enterprises and the possibility of introduction of intensive technologies in the production are getting lower due to the increased growth of cost of such production. Grouping of farms in the Rivne region in terms of the intensity confirmed this general tendency. Thus, to maintain the competitive advantage of domestic farmers, it is necessary to increase the government support or improve the mechanism of price formation for agricultural products and resources for its production.

References

1. *Andriychuk V.* Effectiveness of farms: theory, method, analysis [Text]: monograph / VG Andriychuk. – 2nd ed., Unchanged. – Kyiv: Kyiv National Economic University, 2006. – 292 p.
2. Cost and efficiency of production in agricultural enterprises (monitoring). Issue 5. / [Voskobiynyk J.P., Shpykulyak A.G., Kaminsky I.V. and others.], ed. J.P. Voskobiynyk. – K.: IAE NNC, 2012. – 438 p.
3. *Dem'yanenko S.I., Nivievskiy A.* Quantitative analysis and modeling of agricultural markets: Teach. handbook. – Kyiv: Kyiv National Economic University, 2008. – 424 p.
4. Formation costs of agricultural production and monitoring in advanced countries / [Shpychak O., Bodnar A., Voskobiynyk Y. et al.], Ed. O.M.Shpychak. – K.: IAE NNC, 2012. – 204 p.
5. *Shpychak O.M., Mazorenko D.I., Maznyev G.E.* and others. Technology and standards costs of cultivation of fodder crops / Ed. P.T.Sabluk et al. – K.: IAE NNC. – 2009. – 756 p.
6. *Yastremskyi O.I., Gryshchenko O.H.* Principles of Microeconomics: Tutorial. – Kyiv.: Knowledge, 2007. – 579 p.
7. *McConnell, Campbell R., Stanley L. Brue, and Sean M. Flynn.* Microeconomics: Principles, Problems and Policies. 18th edition. New York, NY: McGraw-Hill Irwin, 2009.
8. *Mankiw, Gregory N.* Principles of Microeconomics. 6th edition. Mason, OH: South-Western Cengage Learning, 2012.
9. *Koester U.* Grundzüge der landwirtschaftlichen Marktlehre. – 4 Auflage. – München: Vahlen, 2011. – 413 S.
10. *Samuelson, Paul A. and William D. Nordhaus.* Microeconomics. 19th edition. New York, NY: McGraw-Hill Irwin, 2010.

The article has been received 07.11.2013

* * *

*Д.С. ПРИХОДЬКО, кандидат экономических наук
Инвестиционный центр ФАО ООН*
*Е.А. ПРОКОПЕНКО, кандидат экономических наук,
старший научный сотрудник*
ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»
А.В. СИКАЧИНА, национальный эксперт, консультант ФАО ООН

Прогнозная модель зернового баланса

Постановка проблемы. Глобальным мировым вызовом, который требует немедленного решения, является обеспечение продовольственной безопасности и устойчивого экономического роста. Для обеспечения питанием населения планеты, которое, как ожидается, превысит 9 млрд человек к 2050 году, требуется, по имеющимся оценкам, увеличить сельскохозяйственное производство в мире на 70% за тот же период. Эту проблему можно решить лишь путем устойчивого увеличения производства и производительности труда в сельском хозяйстве [1].

Украина, имеющая значительный сельскохозяйственный производственный потенциал, может внести весомый вклад в решение этой глобальной задачи. За последние годы позиции Украины на мировых продовольственных рынках значительно усилились. Одной из составляющих такого успеха является значительный потенциал страны как производителя сельскохозяйственной продукции, прежде всего зерна. Примечательно, что отечественный сельскохозяйственный потенциал имеет хорошие возможности для дальнейшего развития.

Украина может добиться существенного увеличения производства зерна, что дает ей возможность укрепить дальнейшие позиции на мировых рынках. Согласно совместному среднесрочному сельскохозяйственному прогнозу ФАО и Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР)

производство пшеницы в Украине возрастет с 20,3 млн т (в среднем за 2008-2012 гг.) до 22,2 млн т в 2022 году. Производство фуражного зерна увеличится с 27,1 млн т (в среднем за 2008-2012 гг.) до 41,7 млн т в 2022 году. При этом ежегодный экспорт пшеницы вырастет с 7 млн т (в среднем за 2008-2012 гг.) до 9 млн т в 2022 году, а экспорт фуражных зерновых – с 12,3 до 21 млн т за аналогичный период [2].

Однако при более полной реализации агроклиматического потенциала и возможном производстве зерна и масличных культур на уровне 96 млн т Украине необходимо будет увеличить емкость линейных элеваторов более чем в 2,3 раза – до 69 млн т. Только на одном этом этапе продовольственной цепочки потребуется приблизительно 7 млрд долл. США инвестиций [3].

Важным условием для привлечения инвестиций в украинский зерновой сектор является достижение прозрачности и предсказуемости решений, которые принимаются правительством относительно программ государственной поддержки и мер по регулированию рынка. Информационная открытость страны, а именно доступность, достоверность информации о рынке зерна, является необходимым условием государственного регулирования этого рынка, определения и мониторинга показателей продовольственной безопасности страны, а также принятия правильных и своевременных решений участниками рынка.

В связи с этим, для обеспечения повышения прозрачности и оперативности оценок украинского зернового рынка на основе

официальных данных нами была разработана автоматическая системы составления прогнозных и расчета текущих балансов зерновых культур.

Анализ последних исследований и публикаций. На протяжении значительного периода отсутствие инструмента единых прогнозных зерновых балансов было одним из негативных факторов, обуславливающих периодическое применение властями ограничений экспорта зерновых культур в 2006-2011 гг., необходимость которых ставилась под сомнение производителями и экспортерами зерна. Операторы зернового рынка для анализа ситуации в Украине часто вынуждены пользоваться преимущественно информацией, предоставляемой USDA (Министерство сельского хозяйства США) [4], а также экспертными оценками информационно-аналитических агентств, специализирующихся на анализе ситуации на аграрных рынках. Ныне в Украине составлением прогнозных балансов сельскохозяйственной продукции на основе соответствующих маркетинговых периодов занимаются такие государственные учреждения, как Министерство экономического развития и торговли Украины и Министерство аграрной политики и продовольствия (Минагрополитики) Украины. Единственным государственным учреждением, официально публикующим фактический баланс, является Государственная служба статистики Украины. Однако эти балансы рассчитываются только по прошествии календарного года и только для всех зерновых в целом без разбивки на отдельные культуры. Также некоторые разработки и экспертные расчеты в этом направлении ведутся украинскими учеными, такими как Ю.А. Лупенко, А.М. Шпичак, В.Я. Месель-Веселяк и др., которыми были построены прогнозны балансы спроса и предложения, исследовались мировые рынки зерна и т.п. [5, 6]. Но на данном этапе важнейшей задачей является создание независимой, максимально автоматизированной (т.е. с минимальным влиянием человеческого фактора) системы формирования прогнозных балансов, чему и посвящена данная статья.

Цель статьи – определение сущности, содержания и особенностей формирования

прогнозных балансов зерновых культур как ключевой информационной базы, характеризующей состояние, тенденции и перспективы отечественного рынка зерна.

Изложение основных результатов исследования. Прогнозные балансы зерновых культур отражают ожидаемое движение отдельных видов зерна от момента производства до момента их конечного использования, дают возможность оценить общее состояние продовольственной безопасности страны, прогнозировать динамику фундаментальных факторов спроса и предложения на зерновых рынках. Они являются источником информации о прогнозах урожая, объемов внутреннего потребления, внешней торговли, запасов.

Учитывая важность создания прогнозного баланса Украины на основании официальных данных, большого объема прямой и непрямо информации, отражающие составляющие такого баланса, ФАО совместно с Европейским банком реконструкции и развития (ЕБРР) инициировало создание системы «Прогнозирование балансов зерновых культур по видам в Украине» с привлечением национальных экспертов.

На первом этапе работ авторами была разработана теоретическая модель расчетов прогнозных балансов зерновых культур, предложенная в качестве дополнительного/альтернативного инструмента для анализа зернового сектора Украины [7].

При разработке данной модели был учтен международный опыт формирования продовольственных балансов, а именно материалы и рекомендации, разработанные ФАО, USDA и Евростатом.

Таким образом, для составления прогнозных балансов предложена общая стандартная схема, адаптированная к международным рекомендациям ФАО:

$$\begin{aligned} \text{СПРОС} &= \text{ПРЕДЛОЖЕНИЕ} \\ \text{ПРЕДЛОЖЕНИЕ} &= \text{запасы на начало} \\ &\quad \text{периода} + \text{производство} + \text{импорт} \\ \text{СПРОС} &= \text{ВНУТРЕННЕЕ ПОТРЕБЛЕНИЕ} + \\ &\quad \text{экспорт} + \text{запасы на конец периода} \\ \text{ВНУТРЕННЕЕ ПОТРЕБЛЕНИЕ} &= \\ &\quad \text{продовольственный фонд потребления} + \\ &\quad \text{семена} + \text{кормовое потребление} + \\ &\quad \text{переработка на непищевые цели} + \\ &\quad \text{другое потребление} + \text{потери.} \end{aligned}$$

Согласно разработанной модели, которая была опубликована в виде «Методических рекомендаций по подготовке прогнозных балансов спроса–предложения зерновых культур» [7], целью построения прогнозных зерновых балансов является моделирование ситуации на рынках основных видов зерновых культур путем прогнозирования важнейших показателей этих балансов на следующий маркетинговый год:

с 1 июля по 30 июня для группы зерновые – всего, пшеница, рожь и ячмень;

с 1 сентября по 31 августа для кукурузы.

В соответствии с международными требованиями и рекомендациями ФАО прогнозные балансы по видам зерновых культур составляются по основному продукту с учетом продуктов его переработки в пересчете на зерно. При расчете отдельных статей баланса продукты переработки зерновых пересчитываются в основной продукт.

Вторым этапом этой работы стала прикладная реализация теоретической модели, заключающаяся непосредственно в построении автоматизированной системы «Прогнозирование балансов зерновых культур по видам в Украине» [8].

Принципиальной особенностью этой системы является четкий алгоритм ее работы, автономность и минимальная зависимость от субъективных аналитических оценок того или иного показателя зернового баланса. В основу расчетов закладываются преимущественно прямые данные Государственной службы статистики Украины или данные, предоставляемые этой службой на основании информации, полученной от других государственных учреждений Украины.

В процессе разработки данной системы были осуществлены:

адаптация используемой теоретической методологии расчета прогнозного баланса зерновых культур к реальным условиям рынка;

построение устойчивой взаимосвязанной модели расчета;

апробация полученной модели на примере расчета ретроспективного баланса зерновых;

подтверждение объективности полученных результатов путем сопоставления текущих прогнозных данных с фактическими на протяжении определенного периода.

Основным требованием, которое было заложено в систему формирования прогнозных балансов, было *удовлетворение спроса на внутреннее продовольственное и кормовое потребление* зерновых культур в Украине. Сама модель расчета прогнозного баланса зерновых культур является экспортно-ориентированной с заложенным в нее алгоритмом самобалансировки. Важным преимуществом разработанной системы является автоматизация процессов сбора, обработки и визуализации данных.

Кроме того, для более глубокого анализа состояния внутреннего рынка в систему был заложен расчет некоторых текущих и прогнозных индикаторов продовольственной безопасности, которые доступны из официальных источников статистики и могут быть рассчитаны на основе прогнозных данных.

Основой всех расчетов стала разработанная информационная база, в основу которой были положены такие источники данных, как:

формы государственных статистических наблюдений предприятий и организаций сельского хозяйства, перерабатывающей промышленности, торговли и другие;

данные обследований условий жизни домохозяйств и их сельскохозяйственной деятельности;

таможенная статистика, данные об объемах биржевой торговли, а также данные других источников относительно внешней торговли;

данные других источников, характеризующих формирование зерновых ресурсов и их использование, административная и ведомственная информация.

В общей сложности в ходе разработки системы было отобрано более 120 прямых статистических показателей из 13 разных статистических форм, отобранные показатели сгруппированы в 17 тематических блоков. Также разработаны схемы определения и прогнозирования 15 расчетных показателей, не имеющих аналогов среди прямых статистических показателей.

Проведен анализ возможности получения необходимых данных через альтернативные автоматизированные каналы получения информации, отличные от информационного канала Государственной службы статистики Украины. Выявленные источники были сис-

тематизированы и структурированы по показателям в зависимости от формата получения данных (электронные таблицы, текстовые данные, Интернет и др.).

Все показатели и источники информации были распределены по временной шкале появления соответствующих данных с целью ежемесячного обновления и уточнения прогнозных показателей относительно текущей конъюнктуры зернового рынка.

Система реализована для таких зерновых культур и их групп: все зерновые культуры, пшеница, рожь, ячмень и кукуруза.

Рассмотрим более подробно базовые принципы, которые использовались при разработке алгоритмов расчета отдельных балансовых статей.

Производство. Прогнозные показатели последовательно пересчитываются по мере поступления оперативных и окончательных данных. В основу расчетов положены оперативные и окончательные данные о посевных площадях, оперативные данные об урожайности и окончательные годовые значения.

При прогнозировании производства на начальном уровне, когда отсутствуют любые данные, используются такие допущения: для урожайности берется среднее пятилетнее значение; для убранной площади – среднее трехлетнее значение. С появлением данных о площадях сева, оценка ожидаемой убранной площади корректируется на прогнозный коэффициент возможных зимних и летних потерь посевных площадей. Для прогнозного коэффициента возможных потерь используется среднее пятилетнее значение.

Расход семян на посев. Для определения расхода семян на посев используются нормы высева, умноженные на прогнозные площади посева зерновых отдельно для озимых и яровых культур. На начальном этапе прогнозная посевная площадь определяется как расчетное значение убранной площади, используемое в расчете объемов производства, скорректированное на выше описанный прогнозный коэффициент возможных потерь.

Изменение запасов. Базовые уровни начальных запасов определяются на основании данных форм прямой статистической отчетности (1-зерно), а также данных о запасах зерна в хозяйствах населения (формы по обследованию

домашних хозяйств). При прогнозе на следующий маркетинговый год в систему закладывается минимальный объем запасов на уровне 20% от потребления зерна на внутреннем рынке, что эквивалентно объему совокупного кормового и продовольственного потребления на протяжении 2,4 месяца.

Изменение запасов является одним из показателей ежемесячной оперативной отчетности, что дает возможность не только отображения прогнозных конечных запасов, но и их постоянной корректировки. Также оперативные запасы являются одной из важных составляющих алгоритма самобалансировки системы.

Потери. Определяются на основе факторного регрессионного анализа. Нами рассчитаны уравнения зависимости потерь от масштаба производства зерновых, характеризующего текущий уровень развития инфраструктуры зернового рынка. В дальнейшем для учета изменений в развитии инфраструктуры зернового рынка данные уравнения будут пересматриваться с периодичностью один раз в три года.

Для каждой зерновой культуры выведено свое уравнение для расчета потерь (формулы 1–5). Уравнения для расчета потерь представлены ниже:

$$\text{пшеница} \text{ — } P_{\text{пш}} = -161,2878 + V_{\text{пш}}^{\text{прМГ}} * 0,02980; \quad (1)$$

$$\text{ячмень} \text{ — } P_{\text{яч}} = -60,0729 + V_{\text{яч}}^{\text{прМГ}} * 0,02816; \quad (2)$$

$$\text{рожь} \text{ — } P_{\text{рж}} = -2,7482 + V_{\text{рж}}^{\text{прМГ}} * 0,0263; \quad (3)$$

$$\text{кукуруза} \text{ — } P_{\text{кук}} = -175,529 + V_{\text{кук}}^{\text{прМГ}} * 0,0539; \quad (4)$$

$$\text{зерновые всего} \text{ — } P_{\text{зер}} = -8,8413 + V_{\text{двер}}^{\text{прМГ}} * 0,0305 + P_{\text{пш}} + P_{\text{яч}} + P_{\text{рж}} + P_{\text{кук}} \quad (5),$$

где P – потери соответствующих зерновых культур;

$V^{\text{прМГ}}$ – прогнозное производство в соответствующем маркетинговом году.

Продовольственное потребление. В качестве базисных цифр для расчета прогнозных значений продовольственного потребления зерновых используются данные прошлого маркетингового года. В основу расчетов была положена база обследования домохозяйства. Такой метод расчета потребления продуктов питания, в отличие от балансового подхода, дал более точные результаты. В качестве проверки правильности расчетов взято соотношение годового фонда потребления по официальной статистике и рассчитанного этим способом. Отклонение в периоде с 2005/2006 по 2011/2012 год составляло от 1,5 до 3%.

Кроме того, при ежемесячных пересчетах система учитывает прогнозное и фактическое население, оперативные показатели производства базовых промышленных продуктов питания (различные виды муки и круп), а также ежеквартальные изменения в потреблении хлеба и хлебопродуктов.

Переработка зерновых продуктов на не продовольственные цели. Сейчас этот показатель частично является прямым и отображается в государственной статистической форме 1-зерно. Стандартные коэффициенты коррекции объемов были выведены эмпирически и находятся в диапазоне от 1,8 до 5%.

При наличии данных прогнозный показатель рассчитывается по формуле 6:

$$PER_{\text{зер}} = (PER_{\text{зер}}^{\text{предМГ}} + PER_{\text{зер}}^{\text{предМГ}} * (\frac{PER_{\text{1-зерно}}^{\text{предМГ}}}{PER_{\text{1-зерно}}^{\text{предМГ}}} - 1)) * \alpha, \quad (6)$$

где $PER_{\text{зер}}$ — прогнозируемый объем переработки зерна;

$PER_{\text{зер}}^{\text{предМГ}}$ — объем переработки зерна в предыдущем маркетинговом году;

$PER_{\text{1-зерно}}^{\text{предМГ}}$ — объем переработки зерна за определенный период текущего маркетингового года по данным формы статистической отчетности 1-зерно;

$PER_{\text{1-зерно}}^{\text{предМГ}}$ — объем переработки зерна за аналогичный период предыдущего маркетингового года по данным формы статистической отчетности 1-зерно;

α — коэффициент коррекции, который выводится экспертным путем.

При отсутствии указанных данных объем на прогнозируемый период рассчитывается как среднее трех предыдущих маркетинговых лет с последующей корректировкой данных.

Экспорт-импорт. Данные определяются на основе текущей таможенной статистики. Такие товары, как мука, крупы, хлеб и т.п., переводятся в зерно путем пересчета при помощи соответствующих коэффициентов. В общей сложности учитываются 14 групп товаров из УКТВЭД.

На начальном этапе объем экспорта формируется по максимальному остатку, исходя из прогнозных оценок других статей баланса. Для прогноза импорта берется среднее двухлетнее значение.

При поступлении оперативных данных корректируются ожидаемые объемы экспорта. Прогнозные объемы импорта также кон-

тролируются входящими оперативными данными.

Кормовое потребление. Для прогнозирования его объема на базе прошлых маркетинговых сезонов было выведено многокомпонентное уравнение, учитывающее условное поголовье, производство мяса, молока, яиц, а также производство зерновых культур — зерна всего, пшеницы и кукурузы. Данное уравнение является базовым на прогнозный маркетинговый год и на протяжении этого года уточняется с учетом темпов изменения поголовья и производства продукции животноводства. Окончательное значение формируется в блоке *самобалансирования*.

Схема расчета в этом блоке представляет собой треугольник взаимосвязей: экспорт → конечные запасы → кормовое потребление с перекрестным контролем по оперативным показателям. Экспортно-ориентированная модель на начальном уровне фиксирует максимально возможный экспортный потенциал при конечных запасах на уровне их минимального объема.

Далее происходит корректировка путем анализа темпов сокращения запасов ($\Delta_{\text{запас}}$) и скорости ($\Delta_{\text{экс}}$) экспортных поставок, которые рассчитываются по формулам 7 и 8:

$$\Delta_{\text{запас}} = (Z_{\text{конеч}} - Z_{\text{опер}} * 0,75) / m * 12, \quad (7)$$

где $Z_{\text{конеч}}$ — ожидаемые конечные запасы зерна;

$Z_{\text{опер}}$ — текущие запасы зерна по оперативным данным формы 1-зерно;

m — порядковый номер месяца в маркетинговом периоде.

$$\Delta_{\text{экс}} = (EX_{\text{max}}^{1/\text{период}} - (EX_{\text{факт}}^{\text{МГ}} / m)) * 12, \quad (8)$$

где $EX_{\text{max}}^{1/\text{период}}$ — максимально возможный экспортный объем за месяц в прогнозируемом периоде, рассчитанный на базовом уровне;

$EX_{\text{факт}}^{\text{МГ}}$ — фактический экспорт в прогнозируемом маркетинговом году;

m — порядковый номер месяца в маркетинговом периоде.

При положительном значении $\Delta_{\text{запас}}$ система не осуществляет корректировок, поскольку сокращение запасов находится в допустимом диапазоне.

При отрицательном значении $\Delta_{\text{запас}}$ корректируются балансовые статьи «экспорт» и «кормовое потребление» в сторону снижения. Коэффициент 0,8 был выведен эмпирически, на основе ретроспективных балансов. Отрицательное значение $\Delta_{\text{запас}}$ взвешенно понижает прогнозируемые объемы экспорта на значение, равное $(\Delta_{\text{запас}} * 0,8)$, объемы кормового потребления — на $(\Delta_{\text{запас}} * 0,2)$.

При $\Delta_{\text{зкс}}$ положительном, а также при выполнении условий $m \geq 4$ и $\left(\frac{E_{\text{эк}}}{m}\right) / \left(E_{\text{х}}^{\text{порядок}}\right) < 0,45$, мы повышаем ожидаемые объемы запасов на $(0,17 * \Delta_{\text{зкс}} * 0,8)$, объемы кормового потребления — на $(0,17 * \Delta_{\text{зкс}} * 0,2)$.

При отрицательном значении $\Delta_{\text{зкс}}$, а также при выполнении условия $m \geq 4$, полученное значение понижает значение статьи «кормовое потребление». При постоянной корректировке балансовых статей получаем общую сбалансированную систему.

В данной системе также предусмотрен блок для расчета показателей продовольственной безопасности: потребление зерна на душу населения, конечные запасы зерна на душу населения, показатель зависимости от импорта и самообеспеченности, а также предоставляется ретроспективная офици-

альная информация о доле расходов на продукты питания в общих расходах населения и доле отдельных продуктов питания в общих продовольственных расходах.

Пользовательский интерфейс реализован на английском, украинском и русском языках. Работа пользователя с интерфейсом включает определение критериев для запроса к базе данных; получение и отображение результатов запроса; работа с полученными результатами, где предусмотрены возможности построения графиков, сохранения в стандартных форматах, вывод на печать и просмотр в новом окне. Участники зернового рынка и все заинтересованные специалисты могут пользоваться информацией разработанной системы на сайте www.grainbalance.org.ua.

Выводы. Информация, которую можно получить при работе с предлагаемой системой, будет способствовать прозрачности отечественного рынка зерна для всех его участников, а сама система станет помощью государственным учреждениям и аналитикам, ответственным за составление зерновых балансов. Создание подобных систем в ближайшем будущем будет актуальным и для других продуктов, таких как мясо, молочные продукты, сахар и т.п.

Список использованных источников

1. Финальная декларация саммита «Группы двадцати» в Каннах «Построение нашего общего будущего: возобновление коллективных действий для всеобщего блага» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ru.g20russia.ru/load/780984272>.
2. OECD – FAO Agricultural Outlook 2013-2022 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.oecd.org/site/oecd-FAOagriculturaloutlook/>.
3. Инфраструктурное обеспечение экспорта зерновых грузов Украины, презентация Родиона Рыбчинского на расширенном заседании Рабочей группы по вопросам функционирования рынка зерна Украины при Минагрополитике Украины и Украинской зерновой ассоциации, 11 июля 2013 г, г. Одесса.
4. United States Department of Agriculture, Foreign Agricultural Service [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fas.usda.gov/psdonline/>.
5. Баланси сільськогосподарської продукції та продовольства / Наукове видання [Лупенко Ю.О., Шпичак О.М., Месель-Веселяк В.Я. та ін.]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 74 с.
6. Аналіз і прогноз кон'юнктури світових ринків продукції рослинництва / [Шпичак О.М., Лупенко Ю.О., Присяжнюк М.В. та ін.] ; за ред. О.М. Шпичака. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 516 с.
7. Prikhodko D., Prokopenko K. Methodology for Preparing Grain Supply and Demand Balance Forecasts / UKRAINE: Grain Sector Review and Public Private Policy Dialogue. Rome. FAO – 2010. – P. 118–128.
8. Интегрированная система «Прогнозирование балансов зерновых культур в Украине» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.grainbalance.org.ua.
9. Price Forecasting Techniques [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.google.com.ua/search?client=opera&q=forecast+grain+balance&sourceid=opera&ie=utf-8&oe=utf-8&channel=suggest#channel=suggest&psj=1&q=forecast+grain+balance&start=10>.

Статья получена редакцией 28.10.2013 г.

* * *

*Е.А. ФИРСОВ, доктор экономических наук, профессор
Луганский национальный аграрный университет*

Развитие теории стоимости и ценообразования

Постановка проблемы. Стоимость товаров – одна из основных и самых сложных теорий в экономике. В настоящее время нет общепринятой теории стоимости товаров. Исторически сложились две основных теории стоимости: одна из них (объективная) исходит из того, что стоимость товара определяется общественно необходимыми затратами труда в сфере производства, вторая (субъективная) принимает за основу стоимости субъективную оценку полезности одних товаров в сфере обращения по сравнению с полезностью других. Такая ситуация оправдывает проведение сравнительного анализа экономических основ этих теорий.

Анализ последних исследований и публикаций. В условиях административно-командной системы управления экономикой в нашей стране применялась трудовая теория стоимости. В условиях рыночных отношений теория стоимости должна отражать

такие рыночные принципы экономики, как влияние конъюнктуры рынка на процессы товарообмена в условиях конкуренции товаропроизводителей, необходимость прибыльности производства при отсутствии межотраслевого баланса экономических интересов. К сожалению, в начальный период перехода на рыночную экономику не был использован опыт ведущих стран мира относительно регулирования процессов ценообразования.

Ныне в Украине используется методология ценообразования, в основу которой положены разработки ученых ННЦ «Институт аграрной экономики». Эта методология предполагает использование эквивалентных цен, обеспечивающих возмещение понесенных трудовых и материально-технических затрат и получение товаропроизводителями прибылей, достаточных для расширенного воспроизводства [1, с.45-50]. В экономической литературе западных стран доминирующие позиции занимает субъективная теория стоимости товаров. Некоторые отечественные ученые – экономисты также считают, что эта теория может служить основой ценообразования.

Цель статьи – проанализировать развитие теорий стоимости и ценообразования товаров и выявить их особенности, достоинства, недостатки и возможности дальнейшего использования.

Изложение основных результатов исследования. Многие ученые мира пытались разгадать загадки этой категории. Так, знаменитый древнегреческий ученый-энциклопедист Аристотель, рассматривая процесс товарного обмена, происхождения и функций денег, отмечал две важные стороны стоимости товара – потребительную и

меновую, но природу стоимости и источников её образования выявить не смог. Вместе с тем его идеи об использовании научного анализа для изучения закономерностей развития общественной жизни на основе эмпирических наблюдений и логических доказательств с целью выявления сущности каждого явления имеют немаловажное значение в исследовании данной проблемы и в настоящее время [13, с.160-169].

Важным направлением развития экономической мысли в Западной Европе в XV-XVII веках, отчасти в XVIII веке, стал меркантилизм. Главную свою задачу меркантилисты видели в поиске закономерностей в сфере обращения и накопления капитала. Торговый капитал был в это время преобладающей формой накопления богатства. Купить, чтобы продать дороже и получить прибыль за счет разницы в ценах в сфере обращения, – такой основной девиз меркантилистов. Значительные прибыли получали в это время купцы при внешнеторговом обмене.

Известным выразителем идей меркантилизма в Англии был Томас Манн, член совета директоров Ост-Индской компании и одновременно публицист и писатель по экономическим вопросам [2, с. 34-42]. В своих статьях он рассматривал практические задачи повышения эффективности торговли, использовал такие понятия, как товары, деньги, капитал, прибыль и другие, но не ставил перед собой цели создания теоретической системы экономических воззрений. Прибавочная стоимость рассматривалась им как результат обмена товаров.

Значительным этапом развития экономической мысли стали идеи физиократов в XVIII веке. Основатель и глава этой научной школы Франсуа Кенэ сформулировал все наиболее важные теоретические и практические ее положения. Основная заслуга его состоит в том, что он впервые создал макроскопическую модель анализа совокупных экономических величин, в которой исследовал в зародыше процессы общественного воспроизводства и реализации народнохозяйственных пропорций, обеспечивающих развитие экономики. Идеи Кенэ послужили основой для разработки в современных условиях балансов межотраслевых связей, играющих важную роль в управ-

лении экономикой страны. Заслуги Кенэ и его сторонников состоят также в том, что они впервые перенесли вопрос о происхождении прибавочной стоимости из сферы обращения в сферу производства. Этим была заложена основа для анализа развития капиталистического производства, включая анализ составных частей капитала [3, с. 269-280, 360-368].

Ф. Кенэ неоднократно подчеркивал необходимость возмещения ценами издержек производства для нормального развития фермерских хозяйств. Значение этого вывода не потеряло своей актуальности и в настоящее время. Однако физиократы не ставили перед собой задачу выявления природы издержек и поэтому не внесли в исследование категории стоимости значительного научного вклада.

Физиократы считали, что промышленность не создает прибавочного продукта. Известно, что растения – единственные организмы, за исключением некоторых видов бактерий, которые способны производить органические вещества из воды, углекислого газа и минеральных солей с помощью энергии солнечных лучей (процесс фотосинтеза). Эти особенности растений не могут не повышать значение сельского хозяйства в жизни общества. Тем не менее, и в промышленности может создаваться и фактически создается прибавочная стоимость. Адам Смит доказал это на примере производства булавок: выполнение каждым рабочим более простых операций приводит к повышению производительности труда и, следовательно, к удешевлению продукции [11, с.21-28]. Реализация более дешевой продукции по прежней цене увеличивает прибавочную стоимость. Ф. Кенэ определял прибавочный продукт (называя его чистым продуктом) как разность между ценой продукта и производственными издержками.

Следующим важнейшим этапом развития экономической теории является теория трудовой стоимости. Авторы трудовой теории стоимости с уважением относились к трудам физиократов. Вместе с тем К. Маркс, завершивший создание теории трудовой стоимости, писал о том, что физиократы не сумели уяснить природу стоимости как экономической категории, поскольку не свели стои-

мость к простой субстанции: к количеству труда, или рабочему времени [6, с.11-12]. Авторы теории трудовой стоимости доказали ошибочность выводов физиократов о том, что только в земледелии создается прибавочная стоимость.

Теория трудовой стоимости рассматривает человеческий труд создающей субстанцией стоимости. По этой теории величина стоимости образуется общественно необходимыми затратами рабочего времени в процессе целенаправленной производственной деятельности. При образовании стоимости затрачивается как физиологическая, так и психологическая энергия труда [9, с. 406].

Многие необходимые условия для жизни людей создает природа, в том числе воздух, воду, тепло солнечных лучей, дикорастущие деревья и травы, полезные ископаемые недра и другие. Но природа не в состоянии обеспечить потребности людей в таких товарах, как тракторы, телевизоры, компьютеры и многие другие, которые необходимы людям в современных условиях. Такие товары создаются в процессе целесообразной производственной деятельности людей. Этот процесс коренным образом отличается от природного процесса активным участием человеческого труда в создании новых полезных свойств продуктов. Поскольку природа обеспечивает людей своими продуктами безвозмездно, т.е. даром, то полезные свойства продуктов, созданных природой, не имеют стоимости сами по себе.

Поскольку на создание новых, т.е. не созданных природой, полезных свойств товаров люди затрачивают в сфере производства определенные трудовые усилия, то вполне естественным является стремление их в процессе товарного обмена получать взамен продукт с аналогичными общественно необходимыми затратами труда, т.е. такой же стоимости. При этом в начальной стадии возникновения товарного производства обмен происходил на основе общественно необходимых затрат живого труда, а при использовании в процессе производства орудий и средств труда величина стоимости определяется уже по затратам как живого, так и овеществленного труда.

Теория трудовой стоимости в течение длительного периода (с середины XVIII века и до последней трети XIX века) была наиболее авторитетной экономической теорией, которая оказывала решающее влияние на экономическую политику правительств многих стран мира.

Вместе с тем следует отметить, что авторы трудовой теории стоимости не ставили перед собой задач по исследованию связи между потребительной стоимостью (полезностью) товаров и меновой стоимостью, так как исходили в своих исследованиях из постулата о независимости этих категорий. Адам Смит писал в качестве обоснования такого решения, что «Предметы, обладающие весьма большой потребительной стоимостью, часто имеют совсем небольшую меновую стоимость или даже совсем её не имеют; напротив, предметы, имеющие очень большую меновую стоимость, часто имеют совсем небольшую потребительную стоимость или совсем её не имеют» [11, с. 36-37]. Им приведены примеры по разнородным товарам. Между тем анализ убеждает в том, что зависимость между потребительной и меновой стоимостью однородных товаров проявляется в производственной сфере довольно четко. Авторы трудовой теории стоимости товаров обошли своим вниманием эту важную зависимость, в основе которой лежит практическая возможность использования инвестиционно-инновационной модели развития экономики. Эти вопросы рассмотрены автором более подробно в предыдущих научных статьях [12].

Следует также отметить, что на основе теории трудовой стоимости трудно объяснить многие факты изменения стоимости товаров. Так, осенью 2011 года в Украине возник ажиотажный спрос на гречневую крупу. Цена 1 кг данного продукта возросла с 9 до 18 грн. Это произошло из-за перебоев продажи гречки во многих магазинах. Среди покупателей появились слухи о возможном появлении дефицита. В результате – резко повысился спрос и уровень цен на гречку при тех же издержках производства в расчете на единицу продукции. Не обошлось здесь и без влияния психологического фактора. Но после увеличения объема продажи

гречки в 2012 году цена 1 кг снизилась до прежнего уровня.

В 2011 году снизилась цена на картофель: 1 кг можно было приобрести за 1,8 грн вместо 3 грн в 2010 году. Это произошло вследствие роста предложения из-за увеличения валового сбора этой культуры. Но после снижения цены в осенних условиях этого же года спрос на подешевевшую продукцию повысился, что способствовало реализации излишков. Здесь также проявилось влияние психологического фактора.

В последние десятилетия в Украине произошёл небывалый рост цен на покупку жилья, поскольку в условиях перехода экономики на рыночные отношения объём строительных работ резко сократился, а спрос на жильё возрос. В Луганске стоимость покупки трехкомнатного жилья возросла в зависимости от его качества до 50-60 тыс. долл. и более. Квартиросъемщики вынуждены выплачивать за аренду такой квартиры не менее 2,0-2,1 тыс. грн в месяц. Здесь также не обошлось без влияния психологического фактора: собственники жилого фонда стремятся использовать ситуацию, завышая цены на продажу и аренду жилья с целью получения сверхдоходов, а покупатели вынуждены выискивать запрашиваемые суммы в условиях явного дефицита.

С точки зрения трудовой теории стоимости цена жилья может изменяться только при изменении общественно необходимых затрат труда на его возведение. К. Маркс писал, что «величина стоимости данной потребительной стоимости определяется лишь количеством труда, или количеством рабочего времени, общественно необходимого для ее изготовления»[5, с. 46]. Но, как мы видим, фактически величина стоимости зависит не только от общественно необходимых затрат живого и овеществленного труда, но и от соотношения спроса и предложения.

Эти данные дают возможность сделать вывод о том, что в сфере обращения возникает еще один источник образования стоимости на основе психологической оценки значения полезных качеств товаров в условиях нарушения равновесия между спросом и предложением при товарном обмене. Между тем авторы теории трудовой стоимости

считали, что эта категория образуется только в производственной сфере. К. Маркс писал, что «стоимость товара определяется количеством труда затраченного в продолжение его производства...»[там же, с.45]. Фактически общественно необходимые затраты живого и овеществленного труда, образуют в сфере производства только основу стоимости, поэтому нельзя игнорировать влияние и сферы обращения на величину стоимости товаров.

Для сравнения результатов образования стоимости товаров по объективной и субъективной теориям определим величину стоимости двух продуктов питания: соли и сахара. О более значительной полезности соли в сравнении с сахаром можно судить по тому факту, что без сахара человек может обходиться довольно долго, чего нельзя сказать о соли.

Как известно, сахар в Украине вырабатывается из сахарной свеклы. Это трудоёмкая культура: на каждый гектар затрачивается до 140 человеко-дней. Для производства корнеплодов сахарной свеклы нужно приобрести семена, подготовить почву для посева, провести посевные работы, междурядную обработку, уборку урожая и продать продукцию на сахарные заводы для переработки. Технология переработки свеклы на сахарных заводах также довольно трудоёмкая и сложная. Важнейший тип соли – каменная, или поваренная – представлен в природе залежами твердых солей значительной мощности на большей или меньшей глубине от поверхности земли на десятки кубических километров. Они сложены почти исключительно или преимущественно из чистых разновидностей: 99% добытой соли не нуждаются в очистке. Поскольку полезные свойства соли создаются природой практически без участия человека, а затраты на добычу и транспортировку невелики, то стоимость ее относительно низка. Фактическая цена сахара в Украине значительно превышает цену соли: если первый продается по 7-8 грн за 1 кг, то вторая – по 1,5 грн. Эти цены определены на основе общественно необходимых затрат живого и овеществленного труда при равновесии спроса и предложения. Определенные на такой основе цены, как денежные формы общественной стоимости, покрывают поне-

сенные на их производство затраты и обеспечивают получение прибылей. Повышение цены соли по сравнению с фактической ценой на основе ее более полезных свойств привело бы к получению соледобывающими предприятиями необоснованно высоких прибылей, что в свою очередь привело бы в конечном итоге к перепроизводству этого продукта. Снижение же цены сахара может привести к появлению дефицита его на прилавках магазинов. В общем, определение стоимости товаров на основе полезных свойств их может завышать её уровень, если полезные свойства создаются не только затратами труда в производственных условиях, но и природой. С другой стороны, некоторые затраты труда, не связанные непосредственно с созданием полезных свойств товара, повышают их стоимость, например, затраты на транспортировку продукции. Если не включать данные затраты в стоимость продукции, то это может привести к занижению цены товара и, как следствие этого, к убыточности товара при его реализации.

Приведенный пример образования стоимости соли и сахара дает возможность сделать вывод, что общественно необходимые затраты живого и овеществленного труда образуют в сфере производства более точную основу этой категории при обычных условиях товарного обмена, т.е. при равновесии спроса и предложения.

Сторонники субъективной теории стоимости считают, что соотношение спроса и предложения может быть основным источником образования стоимости товаров. Так, известный ученый-экономист Альфред Маршалл в фундаментальном труде «Принципы экономической науки» утверждает, что «существует весьма обширная область общих доказательств, касающихся отношения спроса и предложения, которые призваны служить базой для рассмотрения практических проблем стоимости» [7, с.145]. Академик НААН А.Н. Шпичак также считает, что закон спроса и предложения является основой ценообразования [14]. Однако определение величины стоимости многих товаров в практических условиях только на основе использования механизма спроса и предложения весьма сложное, и результаты могут оказывать

ся неточными. Причины этого изложены выше в данной статье. Для воспроизводства продукции необходимо возмещать понесенные затраты, а это достигается при образовании стоимости товаров на основе общественно необходимых затрат живого и овеществленного труда. Так, А. Маршалл утверждает в своей работе, что «в стационарном состоянии простейшим правилом служит то, что издержки производства определяют собой стоимость» [8, с. 53]. Стационарным он называет такое состояние, когда предприятие остается в прежних размерах и сохраняет прежние торговые связи. Следует отметить, что такое положение наблюдается в большинстве случаев, если в организации производства не происходят значительные изменения. Из этих данных можно сделать вывод, что в большинстве случаев величина стоимости практически определяется не на основе соотношений показателей спроса и предложения, а на основе «нормальных издержек производства» [7, с. 52]. Так автор называет общественно необходимые затраты.

В другом месте того же труда А. Маршалл делает еще один вывод: «стоимость вещи обладает тенденцией, в конечном счете, приходит в соответствие с издержками ее производства» [8, с. 31]. Такой вывод можно объяснить тем, что, считаясь с фактами, автор вынужден признать, что практически на фермах Англии стоимость определяется общественно необходимыми издержками производства.

А. Маршалл также сравнивает влияние полезности и издержек производства на стоимость с влиянием двух лезвий ножниц на кусок бумаги [там же, с. 31-32]. Видимо, это должно убедить читателя в том, что полезность и издержки производства равноценны в своем влиянии на величину стоимости. Но полезные свойства товаров создаются не в сфере обращения, а в сфере производства. Важнейшее значение имеет еще тот факт, что общественно необходимые затраты труда, воплощаясь в стоимость товара, создают в сфере производства материальную основу для достижения простого или расширенного воспроизводства товаров. Эти обстоятельства говорят в пользу вывода о том, что основным источником образования стоимости являются

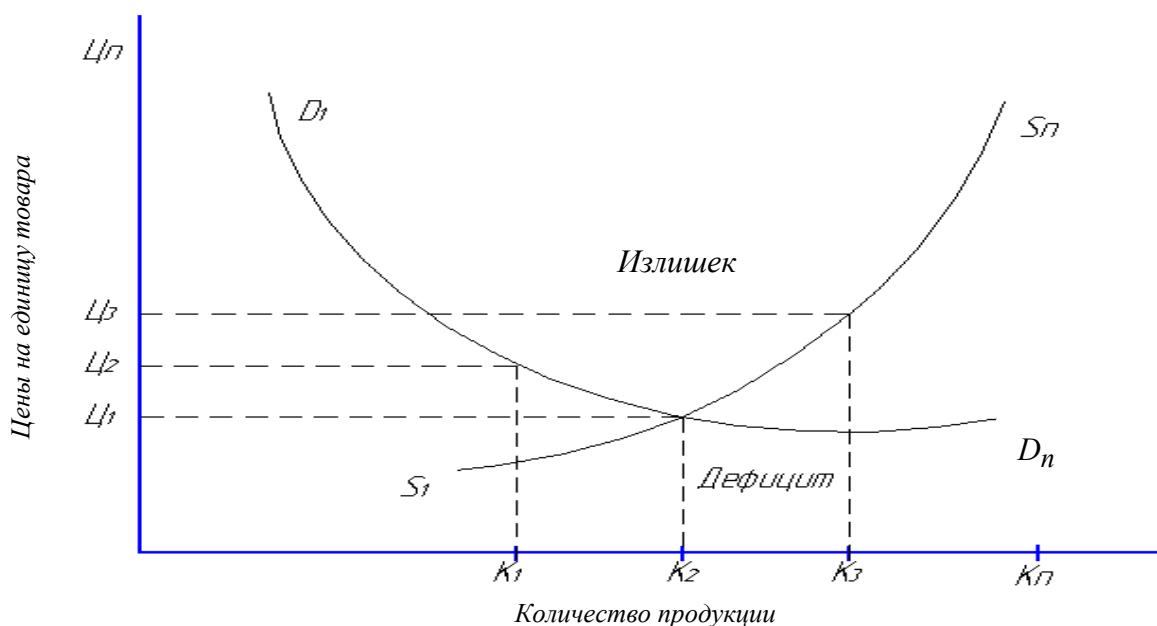
ся общественно необходимые затраты труда в сфере производства. Субъективная оценка полезных свойств товара в сфере обращения увеличивает или уменьшает величину стоимости, образованную в сфере производства. Академики НААН П.Т. Саблук и В.Я. Месель-Веселяк имеют основания считать, что «цены на продукцию не только сельского хозяйства, но и других отраслей и сфер экономики страны должны возмещать затраты и обеспечивать 14-15%-ю норму прибыли...» [10]. Этот вывод относится к величине стоимости товаров, образуемых в сфере производства, т.е. до возможных изменений ее в сфере обращения с учетом влияния спроса и предложения.

Авторам субъективных теорий не удалось привести достаточно убедительных доводов в пользу определения сущности (субстанции) стоимости на основе использования полезных свойств товаров. Следует отметить, что полезные свойства товаров существенно разнородны, поэтому не существует общего критерия определения степени полезности свойств различных товаров. Например, трудно определить: что полезнее – ско-

ростные качества самолетов или информационные качества телевизоров? Поэтому на данной основе затруднительно определить с высокой степенью точности и величину стоимости разнородных товаров по их полезности а, значит, и уровень цен.

Слабость субъективной теории заключается также в том, что на основе этой теории трудно ответить на вопрос о природе стоимости товара в случае равновесия спроса и предложения.

Вместе с тем следует отметить значительный вклад авторов теорий спроса и предложения, а также предельной полезности в исследование механизма спроса и предложения. Этот механизм показывает, что снижение цен увеличивает спрос на товары (при той же сумме денег покупатель может приобрести больше продуктов), а повышение цен способствует увеличению предложения (товаропроизводителям выгоднее продавать продукцию по более высоким ценам). В графическом изображении величина спроса изменяется по нисходящей кривой, а величина предложения – по восходящей (рис.).

Кривые спроса и предложения

Нисходящая кривая D_1 D_n показывает, что снижение цены от $Ц_2$ до $Ц_1$ увеличивает спрос покупателей (при прочих равных условиях) на продукцию от K_1 до K_2 . Восходящая кривая S_1 S_n отражает заинтересованность товаропроизводителей в повышении

цены: возрастание цены от $Ц_2$ до $Ц_3$ увеличивает спрос на продукцию от K_2 до K_3 . Точка пересечения линий D_1 D_n и S_1 S_n показывает величину стоимости, образованную общественно необходимыми затратами тру-

да в сфере производства. Это основа стоимости.

Вместе с тем в условиях ограниченного количества созданных природой продуктов использование их в качестве товаров может существенно повысить спрос на них и, следовательно, увеличить величину их стоимости. Например, в современных условиях значительно расширяется использование золота в промышленности, что не может не увеличивать спрос на него и повышать в некоторой мере его стоимость.

Представляет интерес изучение опыта определения стоимости товаров в технологически развитых странах. Возьмем в качестве примера опыт Соединенных Штатов Америки. Правительство США устанавливает на сельскохозяйственные товары государственные минимальные, или, как их обычно называют, поддерживаемые цены, уровень которых возмещает общественно необходимые затраты основных товаропроизводителей и обеспечивает получение ими прибыли, достаточной для расширенного воспроизводства. Правительство выплачивает фермерам разницу между рыночной и поддерживаемой ценой за счет государственного бюджета [4, с. 634]. Проводится

политика стабилизации фермерских доходов, в том числе за счет правительственных субвенций. По данным Интернета, в целом по всем фермам США в 2010 году от реализации продукции и оказанных услуг получено 352,3 млрд долл. (табл.). Кроме того, поступило 935,1 тыс. долл. от сделок ферм с государством. Итого поступило фермам 353,2 млрд долл. денежных доходов. На производство продукции и оказания услуг на фермах затрачено 192,6 млрд долл., включая 8,2 млрд затрат на оплату труда рабочих, 183,4 млрд – на материальные средства. Разница между доходами и затратами составляет 160,6 млрд (353,2 – 192,6), сумма амортизации – 30,6 млрд долл.

На оплату служебного персонала израсходовано 23,6 млрд долл., на выплату ренты – 12,6, на увеличение недвижимости и повышение материальной заинтересованности работников в улучшении результатов деятельности – 14,5 млрд. Фермы получили 79,1 млрд чистой прибыли. Такая прибыль обеспечивает расширенное воспроизводство продукции сельского хозяйства. Стоимость ее увеличилась в 2010 году по сравнению с 2009-м на 8,5%.

Расчет чистой прибыли в сельском хозяйстве США в 2010 г.¹

Показатель	Группы ферм по стоимости товарной продукции и сумме оказанных услуг, тыс. долл.			В целом
	I до 20 (мелкотоварные)	II 20-250 (средние)	III свыше 250 (крупные)	
Количество ферм, тыс.	1229	712	252	2193
Стоимость товарной продукции и оказанных услуг, млрд долл.	12,1	53,2	287,0	352,3
Доходы от сделок с государством, млрд долл.	-0,5	-0,7	2,1	0,9
Всего получено денежных доходов, млрд долл.	11,6	52,5	289,1	353,2
Производственные затраты, млрд долл.	9,3	30,1	153,2	192,6
в т.ч.: оплата труда	0,3	1,7	6,2	8,2
материальные затраты	90	27,4	147,0	183,4
Амортизация основных средств, млрд долл.	1,8	6,9	21,9	30,6
Оплата труда служащих, млрд долл.	0,4	2,2	21,0	23,6
Рента, млрд долл.	0,2	1,5	10,9	12,6
Выделены средства на увеличение недвижимости и на повышение материальной заинтересованности работников, млрд долл.	1,6	3,6	9,3	14,5
Чистая прибыль, убыток (-), млрд долл.	-1,7	8,2	72,8	79,1

¹ В связи с увеличением значимости цифр в таблице по сравнению с исходными данными, полученными по Интернету (от долларов до млрд долл.), суммы некоторых показателей по горизонтали не сходятся с итоговыми данными в таблице до десятых долей (Е.Ф.)

Наилучшие результаты достигнуты крупными фермами, каждая из которых произвела товарной продукции и оказала услуг на сумму не менее 250 тыс.долл. Они произвели 86,6% всей товарной продукции сельского хозяйства. Эти фермы увеличили объем товарной продукции сельского хозяйства в 2010 году по сравнению с 2009-м на 12,0%.

Поскольку крупные хозяйства производят основную часть товарной продукции, реализация которой не только возмещает понесенные затраты живого и овеществленного труда, но и обеспечивает получение ими чистой прибыли, достаточной для расширенного воспроизводства, то это дает возможность сделать вывод, что реализационные цены сложились на основе общественно необходимых затрат живого и овеществленного труда. Кроме того, минимальные цены повышаются выше равновесных цен наиболее важных сельскохозяйственных товаров с целью увеличения предложения их. Об этом свидетельствует постоянное образование

значительных излишков сельскохозяйственных продуктов в этой стране [4, с. 633-635].

Выводы. Сущность стоимости товаров заключается в создании новых (не полученных непосредственно от природы) полезных свойств продуктов и обеспечении материальной основы постоянного воспроизводства товаров. Основным источником стоимости товаров являются общественно необходимые затраты живого и овеществленного труда в сфере производства. Психологическая оценка значения реализуемых полезных свойств продуктов в сфере обращения образует в условиях нарушения равновесия спроса и предложения второй, дополнительный источник стоимости товаров.

Формирование двух источников образования стоимости товаров расширяет возможность использования как объективных, так и субъективных факторов повышения эффективности инвестиционно-инновационной модели развития экономики.

Список использованной литературы

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) [Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін]; за ред. М.В.Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М.Федорова.- К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2011. – 1008 с.
2. Аникин А.В. Юность науки. Жизнь и идеи мыслителей экономистов до Маркса 3-е изд. / А.В. Аникин. – М.: Политиздат, 1979. – 366 с.
3. Кенэ Франсуа. Избранные экономические произведения / Франсуа Кенэ. – М.: Изд. соц.-экон. лит-ры, 1960. – 560 с.
4. Макконнелл К.Р. «Экономикс: принципы, проблемы и политика»; пер.с англ.11-го изд. / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю. – К.: Хагар-Демос, 1993. – 786 с.
5. Маркс Карл. Капитал. – Т.1 / К. Маркс. – М.: Госполитиздат, 1949. – 794 с.
6. Маркс Карл. Капитал. Теории прибавочной стоимости: т. IV, ч. I / К. Маркс. – М.: Госполитиздат, 1955. – 440 с.
7. Маршалл А. Принципы экономической науки. – М.: Изд. «Прогресс» Универс, 1993. – Т.1. – 415 с.
8. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл. – М.: Прогресс, 1993. – Т. 2. – 310 с.
9. Психология. Учебник для экономических вузов; под ред. проф. В.Н. Дружинина. – СПб.: Питер, 2000. – 672 с.
10. Саблук П.Т. Ціновий фактор у розвитку сільськогосподарського виробництва / П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2011. – № 9. – С. 3-9.
11. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: Изд. соц.-экон. лит-ры, 1962. – 684 с.
12. Фирсов Е.А. К вопросу о теории стоимости и ценообразования / Е.А. Фирсов // Экономика АПК. – 2011. – №3. – С. 38-44; О некоторых вопросах теории стоимости и ценообразования. – Экономика АПК. – 2012. – № 10. – С. 63-70.
13. Харт М.Х. Сто великих людей / М.Х. Харт. – М.: «Вече», 1998. – 538 с.
14. Шпичак О.М. Теоретико-методологічний аспект ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / О.М. Шпичак // Економіка АПК. – 2012. – № 8. – С. 3-10.

Статья получена редакцией 19.12.2013 г.

* * *

Інвестиційні орієнтири системоутворення у державному регулюванні розвитку молокопродуктового підкомплексу

Постановка проблеми. Проблема забезпечення продовольчої безпеки у XXI ст. набула глобального значення з огляду на Декларацію всесвітнього саміту з продовольчої безпеки (2009 р.) [1]. Загальносвітове виробництво продовольства повинно збільшитися на 70 % до 2050 року, щоб прогодувати додаткові 2,3 мільярда людей [2]. Суттєву роль у розв'язанні цієї проблеми відіграє виробництво молока і молочних продуктів. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), молоко і молочні продукти є незамінними постачальниками важливих елементів харчування людини, які виробляються певними продовольчими системами (milk production system) [3, с. 35; 4, с. 28, 46]. Подальше нарощування їх виробництва потребує відповідного інвестування. Принцип 1 Декларації всесвітнього саміту з продовольчої безпеки говорить про інвестування засобів у реалізацію тих планів, що приймаються самими країнами, з метою виділення ресурсів на плани, які належним чином були опрацьовані й орієнтовані на конкретні результати [1]. На думку фахівців ФАО, у процесах інвестування аграрного сектору необхідно визначати форми взаємодії приватного капіталу та державного регулювання [5]. Як член ФАО, Україна зобов'язалася підвищувати рівень харчування свого народу і забезпечувати зростання виробництва та розподілу всього продовольства й сільськогосподарської продукції [6]. Отже, поглиблене дослідження

сутності інвестиційних орієнтирів системоутворення стосовно державного регулювання розвитку молокопродуктового підкомплексу – це актуальна наукова задача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам формування державного регулювання інвестиційних процесів у молокопродуктовому підкомплексі присвятили свої дослідження провідні вітчизняні та іноземні вчені. Так, інвестиційні аспекти розвитку молокопродуктового підкомплексу вивчали П.Т. Саблук [7], М.М. Ільчук [8], Т.Л. Мостенська [9], Н.В. Калінчик [10], О.А. Козак [11], Р.П. Мудрак [12], М.М. Одінецов [13], М.І. Кісіль [14, 15]. Теоретико-методологічні аспекти державного регулювання розвитку аграрного сектору досліджували Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, М.Ф. Кропивко [16-17], М.Х. Корецький [18], О.М. Могильний [19], А.Д. Діброва [20]. Зміст цих робіт доводить, що вони містять принципові теоретичні засади удосконалення державного регулювання інвестиційних процесів у молокопродуктовому підкомплексі. Але ці засади поки що не об'єднані у цілісну наукову систему.

Мета статті – дослідити особливості реалізації інвестиційних процесів у правовому просторі України як орієнтирів системоутворення у державному регулюванні розвитку національного молокопродуктового підкомплексу.

Виклад основних результатів дослідження. У ст. 3 Конституції України зазначено, що людина, її життя та здоров'я ... визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а в статті 48 – що кожен має право

на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування. У Концепції поліпшення продовольчого забезпечення й якості харчування населення зазначено: фактичне споживання населенням України біологічно цінних продуктів усе ще залишається нижче фізіологічних норм. Тобто, нераціональне харчування, як наголошує Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми “Здорова нація”, – один із найважливіших факторів ризику виникнення цілого ряду захворювань.

Молоко є одним із головних видів продукції аграрного сектору. Закон України “Про молоко та молочні продукти” (№ 1870, 2004 р.) орієнтований на забезпечення внутрішніх потреб держави в молочних продуктах широкого асортименту та нарощування їх експорту; здійснення контролю за безпечністю й якістю молока, молочної сировини та молочних продуктів (на основі відповідної гармонізації нормативних документів, норм і правил із міжнародними стандартами, нормами й правилами); сприяння розвитку інтеграційних процесів між виробниками, переробниками та реалізаторами.

Орієнтири, визначені у Законі України “Про молоко та молочні продукти”, втілюються через систему державних стратегій і програм різного рівня (рис. 1). Першу сходинку в цій системі займає Стратегія економічного і соціального розвитку України “Шляхом європейської інтеграції” на період до 2015 року. На другій сходинці знаходиться Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року, яка визначила ієрархію регіональних пріоритетів загалом та АПК зокрема. Відповідно на рівні регіонів розроблялися внутрішні стратегії і програми (у Стратегії розвитку Черкаської області до 2015 року та у щорічних Програмах економічного й соціального розвитку Черкащини особливо виділені як сам аграрний сектор економіки, так і виробництво та переробка молока).

На нашу думку, інвестиційне забезпечення розвитку молокопродуктового підкомплексу можливе лише за умови досягнення відповідної узгодженості вказаних на рисунку 1 стратегій і програм у системі державного регулювання.

Рис. 1. Правовий простір системування молокопродуктового підкомплексу в контексті забезпечення продовольчої безпеки України

Джерело: Власні дослідження.

Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року передбачає збільшення виробництва молока

порівняно з 2005 роком у 1,4 раза (до 20 млн т). У затвердженій у 2007 році Міністерством аграрної політики України та Українською

академією аграрних наук Програмі розвитку молочного скотарства України до 2015 року наведені причини негативного стану галузі й напрями стимулювання масштабного залучення інвестицій.

Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року вказує на системоутворювальну роль сільського господарства у національній економіці, що потребує відповідних удосконалень державного регулювання в усіх підкомплексах АПК, в т. ч. й у молокопродуктовому. Державна цільова

програма розвитку українського села на період до 2015 року орієнтує процес удосконалення галузевого управління на застосування міжнародних стандартів менеджменту. І першим кроком на цьому шляху є структурування галузей та підгалузей АПК на основі системи державних класифікаторів, серед яких слід особливо виділити Класифікацію видів економічної діяльності (ДК 009), яка упорядковує взаємодію системи інструментів державного регулювання (рис. 2).

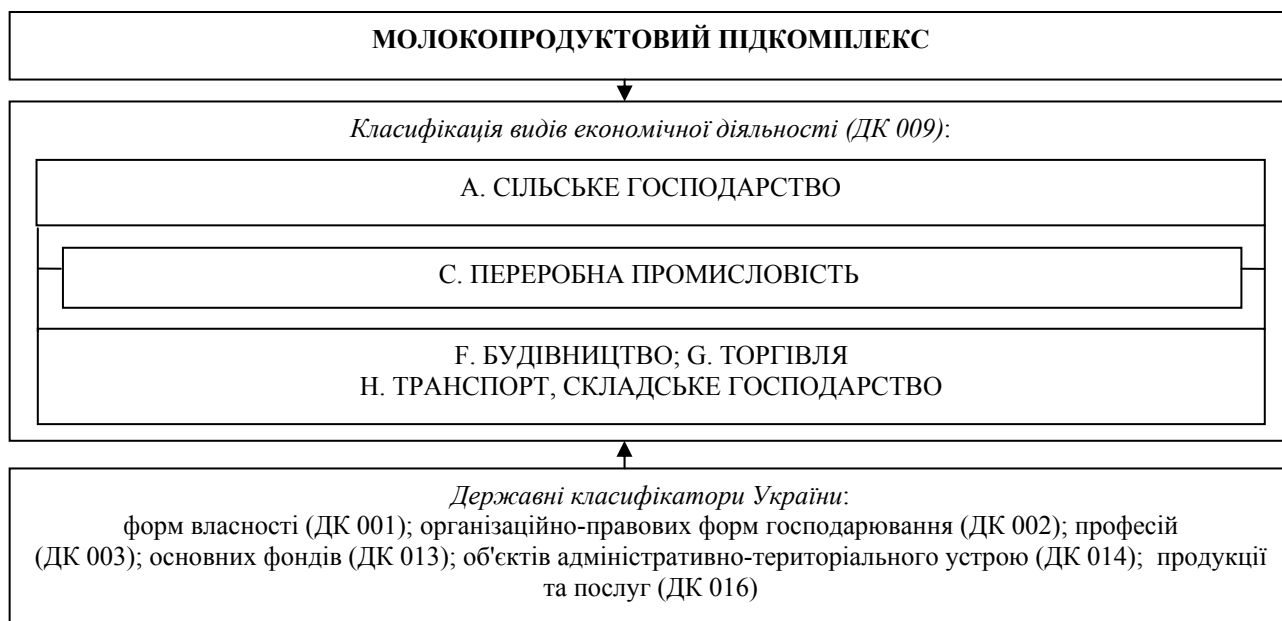

Рис. 2. Класифікаційний простір структурування та організації функціонування молокопродуктового підкомплексу України

Джерело: Власні дослідження.

На нашу думку, інвестиційні орієнтири системоутворення у державному регулюванні АПК України, у т. ч. його молокопродуктового підкомплексу, повинні корелюватися із вимогами, по-перше, формування інвестиційно-інноваційної моделі галузевого розвитку, по-друге, розвитку національного інформаційного суспільства, по-третє, переведення усіх структурних складових АПК на міжнародні стандарти, по-четверте, розвитку науки і техніки. У цьому зв'язку важливо відзначити, що відповідні блоки законодавства формують свої специфічні пріоритети, які надалі суттєво впливають на режим інвестування підкомплексів АПК. Так, пріоритети аграрної політики держави, які визначені Законом України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” та Державною цільовою програ-

мою розвитку українського села на період до 2015 року і Стратегією розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, містять розгорнутий та деталізований перелік вищезгаданих вимог. Проте чинні Закони України “Про інвестиційну діяльність” і “Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць” суттєво звужують перелік пріоритетів аграрної політики. Інноваційні пріоритети, які визначаються Законом України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”, практично не корелюються із пріоритетами інвестиційними, а науково-технічні пріоритети, які визначаються Законом України “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки, не корелюються із пріоритетами інноваційними. Інформатиза-

ційні пріоритети, які визначаються Законом України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки”, загалом орієнтовані на прискорення впровадження інформаційно-комунікативних технологій в аграрному секторі економіки і на науково-технічний та інноваційний розвиток, але без відповідного їх узгодження з інвестиційними процесами. Звуженими виглядають також стандартизаційні пріоритети, які визначаються Законом України “Про стандартизацію” (адаптація до сучасних досягнень науки і техніки та ін.). За таких умов дієвість державного регулювання інвестиційного забезпечення молокопродуктового підкомплексу України набуває ознак невизначеності.

Ключовим принципом системного підходу є дослідження певних об'єктів як підсис-

тем більш великої системи. Якщо застосувати це до системоутворення у державному регулюванні розвитку молокопродуктового підкомплексу, його слід розглядати як складову державного регулювання аграрного сектору, а той – як складову національного державного регулювання (рис. 3). Виходячи з цього, національні інвестиційні орієнтири державного регулювання розкриті у Господарському кодексі України у рамках двох політик: структурно-галузевої (у т. ч. аграрної) та інвестиційної. Із змісту цих політик видно, що вони чітко пов'язані із загальними факторами господарського розвитку інноваційного характеру, а також із прийнятими пріоритетами структурно-галузевої політики.

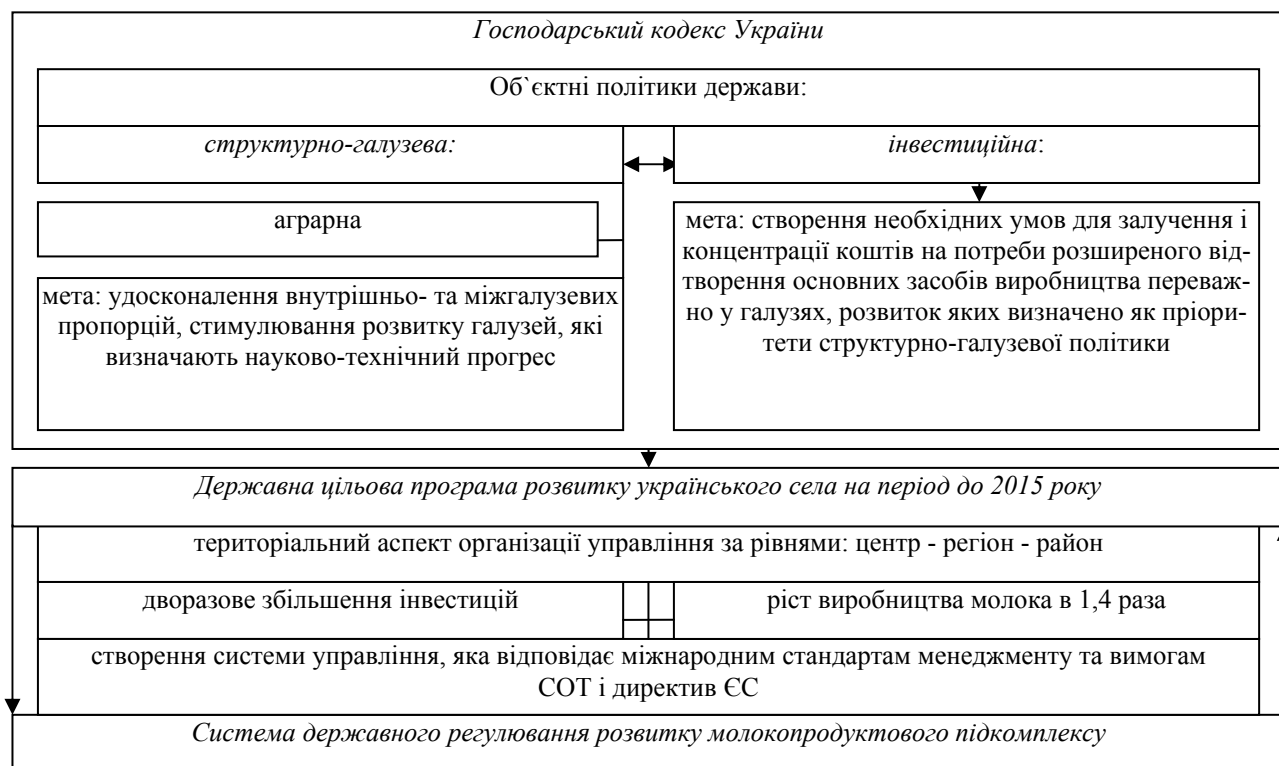

Рис. 3. Схема узгодженого із територіально-галузевою та інвестиційною політиками держави формування системи державного регулювання розвитку молокопродуктового підкомплексу

Джерело: Власні дослідження.

Одразу зазначимо, що Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, по суті, є системно-орієнтованою, бо передбачає саме системні зрушення у галузевому державному регулюванні, починаючи від запровадження селекційних систем у тваринництві та систем лі-

зингу техніки, і кінчаючи запровадженням моделі, яка раціонально поєднуватиме державну й недержавну форми управління у тісній взаємодії з практичним менеджментом на рівні окремих галузей і підприємств. Відповідно до цього формуватиметься сис-

тема державного регулювання розвитку молокопродуктового підкомплексу.

Висновки. 1. Нині державна аграрна політика України цілком узгоджується із вимогами світової економіки у частині інвестиційного забезпечення загального розвитку агропромислового комплексу та молокопродуктового підкомплексу.

2. Визначені правовими актами орієнтири розвитку молокопродуктового підкомплексу втілюються через систему державних стратегій і програм різного рівня та пріоритети (інвестиційні, інноваційні, інформаційні, стандартизаційні).

3. Доведеним фактом є перетворення державного регулювання процесів інвесту-

вання молокопродуктового підкомплексу на надскладну систему, яка потребує врахування вимог національного, галузевого й субгалузевого рівнів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані із розробленням методів поглибленого застосування системного підходу до таких надскладних об'єктів, як державне регулювання інвестиційних процесів у молокопродуктовому підкомплексі з урахуванням передбачених чинним законодавством України перетворень інноваційного, інформаційного та стандартизаційного характеру. Усе це, по суті, вимагатиме застосування й міждисциплінарних методологій.

Список використаних джерел

1. Declaration of the World Summit on Food Security – FAO.org (Rome, 2009) [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/Summit/Docs/Final_Declaration/K6050_Rev10_WSFS_OEWG_ru.pdf.
2. Technology [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/Summit/WSFS_Issues_papers/Issues_papers_RU/WSFS_tech_R_LR.pdf.
3. Milk and dairy products in human nutrition / Food and agriculture organization of the United Nation. – Rome, 2013. – 404 р.
4. The state of food and agriculture: food systems for better nutrition / Food and agriculture organization of the United Nation. – Rome, 2013. – 114 р.
5. Investment [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/Summit/WSFS_Issues_papers/Issues_papers_RU/WSFS_investment_R_LR.pdf.
6. Про прийняття Статуту Продовольчої та сільськогосподарської організації Організації Об'єднаних Націй. Закон України № 1334 від 25 листопада 2003 р. // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2004. – № 15. – Ст. 211.
7. Глобалізація і продовольство: моногр. / П.Т. Саблук, О.Г. Білорус, В.І. Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.
8. *Ільчук М.М.* Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу України / М. М. Ільчук. – К.: Нічлава, 2004. – 312 с.
9. *Мостенська Т.Л.* Системне забезпечення конкурентоспроможності підприємств м'ясної і молочної промисловості України: моногр. / Т.Л. Мостенська, О.І. Драган, І.В. Суха // Нац. ун-т харч. технологій. – К.: [б. в.], 2010. – 268 с.
10. *Калинчик Н.В.* Оптимізація розмірів сільськогосподарських підприємств по виробництву молока і говядини: моногр. / Н.В. Калинчик, А.А. Петрыченко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 208 с.
11. *Козак О.А.* Формування та розвиток ринку молока та молочної продукції в регіоні (на матеріалах Вінницької області) [текст]: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / О.А. Козак. – К., 2006. – 22 с.
12. *Мудрак Р.П.* Формування ринку молока та молокопродуктів у Черкаській області [текст]: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / Р.П. Мудрак. – Миколаїв, 2002. – 20 с.
13. *Одінцов М. М.* Організаційно-економічний механізм формування і розвитку ринку продуктів тваринництва [текст]: автореф. дис... докт. екон. наук: 08.00.03 / М. М. Одінцов. – К., 2010. – 38 с.
14. *Кісіль М.І.* Стратегічні напрями інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства / М.І. Кісіль // Економіка АПК. – 2012. – № 9. – С. 36-39.
15. *Кісіль М.І.* Інвестиційний проект створення сучасної молочної ферми на 300 корів / М.І. Кісіль, М.М. Кропивко, І.Г. Карпенко; за ред. М.І. Кісіля. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 52 с.
16. Стратегічні напрями реформування управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій: наук. вид. / М.Ф. Кропивко, М.Й. Малік та ін.; за ред. М.Ф.Кропивка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 82 с.
17. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем: наук. вид. / М.Ф. Кропивко, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік та ін.; за ред. М.Ф. Кропивка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 46 с.
18. *Корецький М.Х.* Формування та розвиток системи державного регулювання аграрного сектора економіки [текст]: автореф. дис. ... докт. наук з держ. управління: 25.00.02 / М. Х. Корецький. – К., 2003. – 38 с.
19. *Могильний О.М.* Організаційно-економічний механізм державного регулювання аграрного виробництва у трансформаційний період [текст]: автореф. дис... докт. екон. наук: 08.07.02 / О. М. Могильний. – К., 2003. – 40 с.
20. *Діброва А.Д.* Державне регулювання сільськогосподарського виробництва [текст]: автореф. дис. ... докт. екон. наук: 08.00.03 / А. Д. Діброва. – К., 2008. – 40 с.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2013 р.

* * *

*Л.В. ЗАБУРАННА, доктор економічних наук, професор
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Економічна ефективність виробництва зерна та шляхи її підвищення в сільськогосподарських підприємствах

Постановка проблеми. Зернове господарство відіграє важливу роль в аграрному секторі України, забезпечуючи стабільне постачання населення хлібом і хлібобулочними виробами, а також сировиною для промислової переробки. Виробництво, переробка і експорт зерна в Україні дають суттєві грошові надходження до бюджету і є важливими секторами працевлаштування населення країни. Крім того, зернова галузь країни має значний потенціал розвитку, пов'язаний, перш за все, з наявністю багатих земельних ресурсів і достатньої кількості кваліфікованої робочої сили. Тому дослідження проблеми економічної ефективності виробництва зерна у сільськогосподарських підприємствах та пошук шляхів її підвищення набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над дослідженням проблем економічної ефективності виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами працювали такі відомі економісти, як В.Г. Андрійчук [1], Ю.П. Воскобійник, О.Г. Шпикуляк [2], П.І. Гайдучський, В.А. Кадієвський, М.Ю. Коденська, С.В. Кучер [3], М.Г. Лобас, Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук [8], М.Й. Малік [4], Т.Ю. Приймачук, Д.Ю. Словей, В.П. Ситник, О.М. Шпичак та багато інших. Автори аналізують сучасний стан зернового комплексу України, висвітлюють чинники, які визначають тенденції на ринку зерна, здійснюють аналіз і прогноз можливостей України як експортера зернових. Разом із тим

ряд проблем залишаються малодослідженими та вимагають подальшого наукового обґрунтування і практичного вирішення. Зокрема це питання підвищення економічної ефективності виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах окремих регіонів. Усе це засвідчує актуальність теми проведення дослідження та зумовлює її вибір.

Мета статті полягає в дослідженні загальних тенденцій виробництва і реалізації зерна в Україні та факторів, що впливають на економічну ефективність виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основних результатів дослідження. Зернові культури щорічно займають більше половини загальної посівної площі в Україні та забезпечують значну частину доходів сільськогосподарських підприємств.

Згідно з даними статистичної звітності (табл.1), за останні 20 років простежується тенденція до збільшення питомої ваги зернових культур у структурі посівних площ. В 1990 р. їх частка становила 45%, а у 2012 р. – уже 55,6%. Також слід зазначити, що перевищити рівень урожайності 1990 року за роки незалежності вдалося лише в 2011 році. В цей рік урожайність зернових, з урахуванням кукурудзи, по всіх сільськогосподарських підприємствах досягала 37,0 ц/га, тоді як у західноєвропейських країнах середнім рівнем урожайності вважається 50-60 ц/га. Проте це не завадило у 2012 році довести виробництво зерна в Україні до 46216 тис. тонн, проти 24459 тис. тонн у 2000 р., тобто спостерігається відчутне збільшення виробництва згаданої продукції.

1. Динаміка розвитку виробництва зернових в Україні*

Показник	Рік							2012 до: +,-		
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	1990	2000	2010
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	14522	13963	12587	14605	14576	15321	14792	270	2205	216
Питома вага зернових у структурі посівних площ, %	45,0	45,7	50,2	57,6	56,0	56,8	55,6	10,6	5,3	-0,4
Урожайність з 1 га, ц	35,1	24,3	19,4	26,0	26,9	37,0	31,2	-4	12	4
Валовий збір, тис. тонн	51009	33930	24459	38016	39271	56747	46216	-4793	21757	6945
Виробництво зерна на одну людину (жителя), кг	983	659	497	807	856	1242	1014	31	517	158
Виробництво зерна господарствами населення, тис. тонн	1445	2748	4495	9225	9492	12528	10141	8696	5646	650
Урожайність зерна в господарствах населення з 1 га, ц	35,8	28,0	26,9	26,4	25,0	31,5	25,4	-10,4	-1,5	0,4
Питома вага господарств населення у виробництві зерна, %	2,8	8,1	18,4	24,3	24,2	22,1	21,9	19,1	3,6	-2,2
Виробництво зерна сільгоспідприємствами, тис. тонн	49564	31182	19964	28790	29779	44219	36075	-13489	16111	6296
Урожайність зерна в сільгоспідприємствах з 1 га, ц	35,1	24,0	18,3	25,9	27,6	39,0	33,4	-1,7	15,1	5,8
Питома вага сільгоспідприємств у виробництві зерна, %	97,2	91,9	81,6	75,7	75,8	77,9	78,1	-19,1	-3,6	2,2

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7].

З економічної теорії відомо, що існує два шляхи підвищення ефективності виробництва: збільшення обсягів виробництва при фіксованих витратах і зниження рівня витрат за фіксованого рівня виробництва [5, с. 18]. На жаль, жоден з указаних шляхів не простежується в зерновому виробництві. Стосовно урожайності зернових культур відсутня стабільність (велика залежність від кліматичних умов), тоді як виробники декларують подальше зростання своїх виробничих витрат. Тому українські зерновиробники змушені займати пасивну позицію на ринку і по суті є отримувачами ціни, яка встановлюється іншими учасниками ринку.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що нині серед більшості зерновиробників існує практика «продати те, що вироблено» замість «виробляти те, що продається». Останнє відповідає виробничій концепції маркетингу, суть якої полягає в збільшенні обсягів виробництва при зменшенні витрат і практично «автоматично» веде до зростання продажів, а, отже, до збільшення прибутку.

Одним із найбільш важливих показників ефективності виробництва зерна слугує рентабельність, яка з 2007 року неухильно зменшується, окрім 2010 року, коли зафіксовано її підвищення (рис. 1).

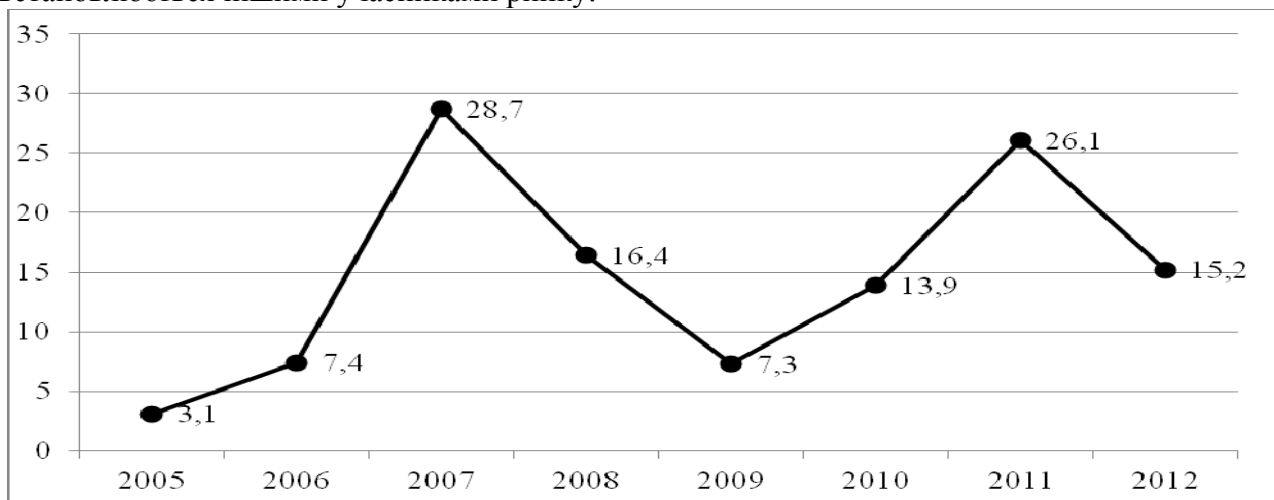

Рис. 1. Динаміка рентабельності виробництва зернових культур, %*

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7].

За даними рис. 1, найбільшою прибутковість зернових була у 2007 і 2011 роках – 28,7 та 25,4% відповідно. Якщо розглядати окремо кожну культуру, то найрентабельнішим є вирощування кукурудзи із показником у 2009 році 21,5%, у 2010 році – 29,8%, а в 2011 році – 38,6%. Найбільшим падіння рентабельності виявилось у жита. Так, у

2010 році його вирощування було збитковим із показником рентабельності -18%. Це пояснюється високою собівартістю виробництва та невисокими реалізаційними цінами зерна на внутрішньому ринку.

Виробництво зерна в Україні за основними категоріям господарств наведено в табл. 2.

2. Виробництво зернових за основними категоріями господарств України*

Категорія господарства	Виробництво зернових по господарствах, тис. т				Відношення 2012 р. до 2009 р., %
	2009	2010	2011	2012	
Усі категорії господарств	46028,3	39271	56746,8	46216,2	100
С.-г. підприємства	35841,9	29779	44219,3	36075,0	101
з них: державні підприємства	857	654	948,2	940,3	110
недержавні підприємства,	34984,9	29125	43271,1	35134,7	100
з них: фермерські господарства	5555,8	4702,5	6734,6	5046,0	91
Господарства населення	10186,4	9491,6	12527,5	10141,2	100

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7].

За даними табл. 2, за аналізований період валовий збір зерна по всіх категоріях господарств практично не змінився, крім державних підприємств, де зростання було лише 10%, у фермерських господарствах зменшився на 9%. Хоча фермерський рух в Україні розвивається, у зерновиробництві фермери поки не відіграють вагомої ролі. Фермерські господарства виробляють загалом ще менше зерна, ніж господарства населення. Так, виходячи із наведеного, можна вважати, що основними зерновиробниками в Україні є саме сільськогосподарські підприємства.

Розглянемо виробництво зернових культур за регіонами України. Відповідно до ґрунтово-кліматичних поясів, на території України розрізняють три основних природно-кліматичних і економічно-виробничих зони: Полісся, Лісостеп, Степ. Окремо виділяються гірські області, в яких впроваджуються специфічні системи землеробства. Зернові культури вирощують по всій території України, з півночі на південь та із заходу на схід. Але зона найсприятливіших природно-кліматичних умов для зернових проходить на межі Лісостепу і Степу.

Якщо розраховувати середньорічне виробництво зерна за областями України протягом останніх 4 років, то перша п'ятірка виглядатиме наступним чином: Полтавська, Вінницька, Черкаська, Одеська і Дніпропетровська області (рис. 2).

Показники 2012 року в цьому відношенні не суттєво відрізняються від середніх кількарічних значень. Найбільший валовий збір зерна в перших п'яти областях зумовлений великими розмірами посівних площ, а саме 31,2% від загальної площі посіву, природно-кліматичними умовами, які сприяють високій урожайності та розвиненою виробничою інфраструктурою, що дає можливість швидко та вигідно збувати зібраний урожай без значних втрат.

Як було зазначено, однією із областей, де виробництво і реалізація зерна для сільськогосподарства має особливе значення, є Черкаська область, у якій реалізація зерна – основне джерело надходження коштів, необхідних для відтворення сільськогосподарського виробництва.

Тому обґрунтованим видається всебічне вивчення тенденції розвитку зернової галузі в регіоні, економічної ефективності виробництва зерна і визначення основних напрямків її підвищення. Економічна ефективність виробництва зерна характеризується здатністю підприємств виробляти максимальний обсяг продукції необхідної якості з мінімальними витратами та реалізовувати її з найменшими втратами за найбільшими цінами. Тобто, економічна ефективність залежить від того, наскільки продукція відповідає вимогам ринку та споживача.

Рис. 2. Структура виробництва зерна за областями в 2009 – 2012 рр.*

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7].

Одним із лідируючих у виробництві і реалізації зерна в Черкаській області виступає Тальнівський район, де зернова галузь є провідною для абсолютної більшості сільськогосподарських підприємств регіону. Це підтверджується структурою грошових надходжень від реалізації сільськогосподарської продукції, де частка зерна в 2011 р. перевищує 44%, а в структурі продукції рослинництва – 48%. Це дає підстави стверджувати, що реалізація зерна – основне джерело надходження коштів, необхідних для відтворення сільськогосподарського виробництва.

Проаналізуємо фактори, що впливають на ефективність виробництва зерна сільсько-

сподарськими підприємствами на прикладі Тальнівського району Черкаської області. На ефективність виробництва продукції в сільському господарстві впливає велика кількість різноманітних факторів. Їхній вплив не є однаковим і статичним, а навпаки, в різні періоди часу на ефективність впливає той чи інший набір факторів тією чи іншою мірою.

Розглянемо вплив концентрації посіву на ефективність зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Тальнівського району Черкаської області у 2012 р. (табл. 3).

3. Вплив концентрації посіву на ефективність зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Тальнівського району Черкаської області, 2012 р.*

Показник	Групи за площею зернових культур, га			Усього по району
	I – до 400	II – 401-1500	III – більше 1500	
Кількість господарств у групі	9	9	11	29
Площа на одне господарство	245	804	1571	921
Виробництво зерна в середньому на господарство, ц	11385	44002	104546	56845
Урожайність, ц/га	46,5	54,7	66,5	63,5
Виробничі витрати на 1 га зерна, грн	4182	4618	4806	4704
Повна собівартість 1 ц, грн	126,33	116,22	116,40	121,06
Ціна 1 ц зерна, грн	123,59	126,37	133,58	132,53
Отримано прибутку від 1 ц реалізованого зерна, грн	7,3	10,2	15,2	11,5
Рентабельність зерна, %	6,2	8,7	12,0	8,5

*Розраховано автором за даними Головного управління статистики у Черкаській області та Управління АПР Тальнівського району [6, 9].

Вплив концентрації посіву на ефективність зернових культур у сільськогосподар-

ських підприємствах Тальнівського району Черкаської області дає змогу зробити наступ-

ні висновки. Так, зі збільшенням площі посіву підвищується економічна ефективність виробництва продукції, тобто концентрація позитивно впливає на ефективність виробництва. При цьому, у першій групі господарств до 400 га рівень рентабельності становить 6,2%, у другій, з площею від 401 до 1500 га, рентабельність виробництва підвищується до 8,7%. Також підвищується урожайність на 8,2 ц/га, знижується собівартість продукції на 10,11 грн, зростає ціна реалізації на 2,78 грн і, як наслідок, зростає прибуток на 1 ц зерна на 2,9 грн. Ще кра-

щими є показники в III групі господарств, із площею посіву понад 1500 га. Тут порівняно з першою групою урожайність зростає на 20 ц/га, також знижується собівартість виробництва на 9,93 грн, зростає ціна реалізації на 9,99 грн і, як наслідок, зростає прибуток на 1 ц зерна на 7,9 грн і рівень рентабельності зерна становить 12%.

Вплив урожайності на ефективність зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Тальнівського району Черкаської області у 2012 р. наведений у табл. 4.

4. Вплив урожайності на ефективність виробництва зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Тальнівського району Черкаської області, 2012 р.*

Показник	Групи за урожайністю зернових культур, ц/га			Усього по району
	I – до 45	II – 45,1-65	III – більше 65	
Кількість господарств у групі	7	16	6	29
Площа на одне господарство	369	973	1429	921
Виробництво зерна в середньому на господарство, ц	14712	52182	118434	56845
Урожайність, ц/га	39,8	53,6	82,9	63,5
Виробничі витрати на 1 га зерна, грн	3844	4593	5165	4704
Повна собівартість 1 ц, грн	129,07	114,25	117,60	121,06
Ціна 1 ц, грн	129,34	127,65	133,17	132,53
Отримано прибутку від 1 ц реалізованого зерна, грн	0,3	13,4	14,6	11,5
Рентабельність зерна, %	0,2	11,7	12,2	8,5

*Розраховано автором за даними Головного управління статистики у Черкаській області та Управління АПР Тальнівського району [6, 9].

Вплив урожайності на ефективність зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Тальнівського району Черкаської області дає підстави зробити висновок, що зі збільшенням урожайності зростає економічна ефективність виробництва. Так, у першій групі господарств, де урожайність становить 39,8 ц/га, рентабельність виробництва є найнижчою – 0,2%. У другій групі сільськогосподарських підприємств, урожайністю від 45,1 до 65 ц/га, рентабельність виробництва зерна зростає до 11,7%. Також у цій групі прибуток від реалізації зернових

культур більший на 13,1 грн. Але найоптимальнішою є III група господарств, де урожайність становить понад 65 ц/га. У цій групі господарств порівняно з першою групою собівартість виробництва знижується на 11,47 грн, ціна реалізації зростає на 3,83 грн, прибуток від реалізації зернових вищий на 14,3 грн, а рівень рентабельності зерна становить 12,2%.

Проаналізуємо ефективність виробництва зерна у сільськогосподарських підприємствах Тальнівського району Черкаської області (табл. 5).

5. Показники економічної ефективності виробництва зерна підприємствами Тальнівського району Черкаської області*

Показник	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. до 2008 р., %
Урожайність, ц/га	24,25	49,44	48,60	38,59	63,47	261,73
Повна собівартість 1 ц зерна, грн	92,91	82,49	85,79	131,25	121,06	130,34
Ціна реалізації 1 ц зерна, грн	81,64	76,00	81,84	106,8	132,53	162,30
Прибуток (збиток), грн:						
на 1 ц зерна	-11,28	-6,50	-3,94	-6,45	11,47	x
на 1 га посіву	-211,56	-188,98	-243,66	-212,85	516,22	x
Рівень рентабельності (збитковості), %	-12,1	-7,9	-4,6	-5,7	8,5	x

*Розраховано автором за даними Головного управління статистики у Черкаській області та Управління АПР Тальнівського району [6, 9].

Зернове виробництво в Тальнівському районі, як свідчать дослідження, незважаючи на організаційно-економічні ускладнення сучасного етапу господарювання, є основною спеціалізацією більшості сільськогосподарських підприємств, тому зернова продукція виступає основним джерелом доходів сільськогосподарських підприємств.

Виходячи з даних таблиці, можна зробити висновки, що діяльність сільськогосподарських підприємств Тальнівського району в період з 2008 по 2011 р. була збитковою. Проте в 2012 р. спостерігається прибутковість, у зв'язку з чим було досягнуто рівня рентабельності 8,5% за рахунок значного підвищення урожайності зернових культур (майже в 3 рази) порівняно з 2008 роком, а також збільшення собівартості лише на 30 відсоткових пункти.

Пріоритетами розвитку зернового господарства Тальнівського району Черкаської області є забезпечення нарощування виробництва високоякісного зерна, стримування негативних процесів, що мають місце у сфері реалізації та просування товару до споживача.

На нашу думку, основна мета стратегії розвитку зерновиробництва в районі має полягати у здійсненні з боку держави певних трансформаційних заходів, дійових та ефективних методів, способів і механізмів, які б забезпечили переведення основних галузей аграрної сфери на модель сталого інноваційного нарощування виробництва, підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності продукції. Зокрема, доцільно приділити увагу чинникам, що сприяють підвищенню ефективності виробництва за маркетинговими каналами збуту; провести зміни в державному регулюванні на зерновому ринку, а саме удосконалити цілі та методи державного регулювання зернового ринку, поліпшити аналіз ринку зерна та надання інформаційних послуг операторам ринку.

Підвищення врожайності зернових культур у районі та області можна також досягти, використовуючи резерви виробництва, пов'язані з інтенсифікацією галузі, а саме:

внесення науково обґрунтованих доз мінеральних добрив, застосування засобів захисту і регуляторів росту рослин; використання сортів і гібридів інтенсивного типу по кращих попередниках; зменшення втрат врожаю під час збирання. За рахунок цих заходів можна одержати приріст врожаю 25,5 ц з 1 га [11]. Одним із ключових напрямів підвищення ефективності виробництва зерна у Тальнівському районі повинно стати застосування науково обґрунтованих сівозмін. Аналіз різних ґрунтових умов переконує, що у сівозміні продуктивність більшості культур на 30-50 % вища, ніж у беззмінних посівах. Чергування культур у сівозміні поліпшує фітосанітарний стан посівів і забезпечує високу врожайність. Зокрема приріст урожайності різних сортів озимої пшениці з використанням 3-пільної сівозміни становитиме в середньому 7 центнерів з одного гектара. Застосування добрив під зернові культури повинно забезпечити оптимальне живлення рослин, високий урожай зерна, а також підвищення родючості ґрунтів [3].

Висновки. В умовах становлення ринкових відносин ефективність виробництва зерна визначає його конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, тобто здатність до розширеного відтворення, зростання обсягів виробництва, збільшення кількості робочих місць, підвищення заробітної плати працівників та ін. Зернове виробництво в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області є однією з основних прибуткових галузей. У процесі дослідження з'ясовано, що основними факторами, які позитивно впливають на економічну ефективність виробництва зерна, є збільшення площі посіву, тобто концентрація та підвищення урожайності. Низька ефективність зерновиробництва не дає можливості використовувати наявні резерви зростання валових зборів зерна. Тому проведені дослідження та їх результати свідчать, що тільки нові технології підвищення врожайності можуть внести суттєві зміни у зростання ефективності виробництва зернових та на цій основі підвищити ефективність аграрного виробництва.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз / В.Г. Андрійчук – К.: КНЕУ, 2005. – 292 с.
2. Витрати на ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг) / [Шпишак О.М., Воскобійник Ю.П., Шпикуляк О.Г. та ін.]; за ред. Ю.П. Воскобійника. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 440 с.
3. Кучер С.В. Фактори впливу на стан ефективності зернового господарства в Україні С.В. Кучер // Економіка АПК. – 2004. – №1. – С. 114-118.
4. Малік М.Й. Інституціоналізація аграрного підприємництва: трансформація та ефективність / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2010. - № 7. – С. 132–139.
5. Мочерний С.В. Економічна теорія: Підручник / С.В. Мочерний, М.В. Довбенко. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 856 с.
6. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Тальнівського району Черкаської області за 2007-2012 рр. Форма № 50-сг (річна). Управління агропромислового розвитку Тальнівської РДА Черкаської області.
7. Офіційний сайт Держслужби статистики України [Електронний ресурс]: Статистична інформація. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
8. Розвиток і регулювання ринків сільськогосподарської продукції та продовольства [Текст]: матеріали 5-ї міжнар. наук. - практ. конф. молод. вчен. (у заоч. формі) / Нац. акад. аграр. наук України, ННЦ "Ін-т аграр. економіки"; редкол.: Ю. О. Лупенко, В. М. Жук, М. Й. Малік [та ін.]. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2013. - 224 с.
9. Статистичний збірник „Сільське господарство Черкащини” за 2012 рік / за ред. Л.М. Безхлібняк. – Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області Державної служби статистики України, 2013. – 374 с.
10. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року [Текст] / [за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка]; Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки". – К.: ННЦ "ІАЕ", 2012. - 180 с.
11. Чмирь С. М. Напрямки підвищення ефективності зерновиробництва / С.М. Чмирь // Економіка АПК. – 2007. – №8. – С. 21-24.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2014 р.

*

УДК 631.1.027 (477.83)

*Я.С. ЯНИШИН, кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародної економіки та менеджменту ЗЕД
Ю.П. КАШУБА, кандидат економічних наук
Львівський національний аграрний університет*

Маркетинг як система управління виробничо-збутовою діяльністю аграрних підприємств

Постановка проблеми. Черговий етап розвитку української економіки впритул підвів українські підприємства до усвідомлення проблеми щодо необхідності практичного застосування маркетингових принципів у своїй повсякденній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних аспектів маркетингу займалися багато вітчизняних та зарубіжних вчених: В. Багієв [1], Г. Армстронг, Ф. Котлер [2], А. Грузінов [3], І.О. Соловйов, О.В. Самчук [4], М.Л. Christopher

[5], J. B. Houlihan [6], D.M. Lambert, M.C. Cooper, J. D. Pagh [7], K.R. Oliver, D.M. Webber [8].

Мета статті – на основі проведених досліджень запропонувати шляхи вдосконалення виробничо-збутової діяльності підприємства ЗАТ «Галичина».

Виклад основних результатів дослідження. Маркетинг є одним з найважливіших різновидів економічної й суспільної діяльності. Сутність його як управлінської діяльності полягає в тому, що вона спрямована на орієнтацію виробництва, створення різних видів продукції, яка відображає ви-

© Я.С. Янишин, Ю.П. Кашуба, 2014

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз / В.Г. Андрійчук – К.: КНЕУ, 2005. – 292 с.
2. Витрати на ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг) / [Шпичак О.М., Воскобійник Ю.П., Шпикуляк О.Г. та ін.]; за ред. Ю.П. Воскобійника. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 440 с.
3. Кучер С.В. Фактори впливу на стан ефективності зернового господарства в Україні С.В. Кучер // Економіка АПК. – 2004. – №1. – С. 114-118.
4. Малік М.Й. Інституціоналізація аграрного підприємництва: трансформація та ефективність / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2010. - № 7. – С. 132–139.
5. Мочерний С.В. Економічна теорія: Підручник / С.В. Мочерний, М.В. Довбенко. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 856 с.
6. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Тальнівського району Черкаської області за 2007-2012 рр. Форма № 50-сг (річна). Управління агропромислового розвитку Тальнівської РДА Черкаської області.
7. Офіційний сайт Держслужби статистики України [Електронний ресурс]: Статистична інформація. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
8. Розвиток і регулювання ринків сільськогосподарської продукції та продовольства [Текст] : матеріали 5-ї міжнар. наук. - практ. конф. молод. вчен. (у заоч. формі) / Нац. акад. аграр. наук України, ННЦ "Ін-т аграр. економіки" ; редкол. : Ю. О. Лупенко, В. М. Жук, М. Й. Малік [та ін.]. – К. : ННЦ "ІАЕ" , 2013. - 224 с.
9. Статистичний збірник „Сільське господарство Черкащини” за 2012 рік / за ред. Л.М. Безхлібняк. – Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області Державної служби статистики України, 2013. – 374 с.
10. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року [Текст] / [за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка] ; Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки". – К. : ННЦ "ІАЕ", 2012. - 180 с.
11. Чмирь С. М. Напрямки підвищення ефективності зерновиробництва / С.М. Чмирь // Економіка АПК. – 2007. – №8. – С. 21-24.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2014 р.

*

УДК 631.1.027 (477.83)

*Я.С. ЯНИШИН, кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародної економіки та менеджменту ЗЕД
Ю.П. КАШУБА, кандидат економічних наук
Львівський національний аграрний університет*

Маркетинг як система управління виробничо-збутовою діяльністю аграрних підприємств

Постановка проблеми. Черговий етап розвитку української економіки впритул підвів українські підприємства до усвідомлення проблеми щодо необхідності практичного застосування маркетингових принципів у своїй повсякденній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних аспектів маркетингу займалися багато вітчизняних та зарубіжних вчених: В. Багієв [1], Г. Армстронг, Ф. Котлер [2], А. Грузінов [3], І.О. Соловйов, О.В. Самчук [4], М.Л. Christopher

[5], J. B. Houlihan [6], D.M. Lambert, M.C. Cooper, J. D. Pagh [7], K.R. Oliver, D.M. Webber [8].

Мета статті – на основі проведених досліджень запропонувати шляхи вдосконалення виробничо-збутової діяльності підприємства ЗАТ «Галичина».

Виклад основних результатів дослідження. Маркетинг є одним з найважливіших різновидів економічної й суспільної діяльності. Сутність його як управлінської діяльності полягає в тому, що вона спрямована на орієнтацію виробництва, створення різних видів продукції, яка відображає ви-

© Я.С. Янишин, Ю.П. Кашуба, 2014

моги ринку. Це, передусім, вивчення поточного та перспективного попиту на продукцію на певному ринку й вимог споживачів до таких характеристик товару, як якість, новизна, техніко-економічні та естетичні показники, ціна. Виходячи з комплексного врахування ринкового попиту складається програма маркетингу товару; встановлюється верхня межа ціни й рентабельності його виробництва. Далі на основі програми маркетингу розробляється інвестиційна політика підприємства, провадиться розрахунок повних витрат виробництва і визначається кінцевий результат господарської діяльності підприємства (валовий прибуток та чистий прибуток) [3].

Маркетинг як управлінська діяльність припускає прийняття рішень на основі різноманітних економічних розрахунків, передбачає створення: організаційних, економічних і юридичних умов для ефективного розвитку підприємства. Тому так важливо виробляти й приймати обґрунтовані рішення в усіх видах маркетингової діяльності (доцільність розробки, освоєння та випуск нової продукції, орієнтованої на конкретний ринок або споживача, у встановлених обсягах з урахуванням життєвого циклу продукції; доцільність самостійного проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок або закупівель патентів та ліцензій; джерела забезпечення сировиною, матеріалами, устаткуванням; основні напрями кадрової політики; доцільність проведення комерційних операцій зі збуту продукції й т.д.). Маркетинг містить у собі визначення каналів і методів збуту з кожного конкретного виду товару й ринку; проведення розрахунків витрат на організацію збуту, на рекламу і транспортування виробів [2].

Мета маркетингу – поліпшення якості товарів та послуг, умов їх придбання, що у свою чергу приведе до підвищення рівня життя в країні. Маркетинг займає настільки важливе місце тому, що потреби людей, як відомо, безмежні, а ресурси підприємства обмежені.

Маркетинг — одна з найдинамічніших сфер економічної діяльності. Вибір ефективних засобів маркетингового управління фірмою залежить від умінь її керівників своє-

часно враховувати тенденції, характерні для розвитку сучасного ринку, будувати стійкі взаємовідносини із споживачами продукції, ефективно управляти процесами бізнесу й інтегрувати управлінські функції, вміти мислити глобально; підвищувати роль у бізнесі галузей із високими технологіями тощо.

Таким чином, маркетинг як концепція управління фірмою становить основу її внутрішньофірмового управління, спрямованого на досягнення високої ефективності господарської діяльності в умовах сучасного ринку.

Якісно побудована маркетингова система взаємодії підприємства – ось той результат, який спроможний розв'язати проблему конкурентних переваг підприємства за рахунок ефективності ринкових трансакцій в новому маркетинговому середовищі.

Маркетингова орієнтація докорінно змінює організаційну структуру підприємства, ставить підвищені вимоги до рівня виконання обов'язків і професіоналізму працівників. Великі підприємства формують спеціальні служби: маркетингову, що забезпечує ринкову діяльність; юридичну, що відповідає за правове забезпечення відносин із замовниками, постачальниками, підрядниками та власним персоналом; виробничу, що виготовляє продукцію за вказівками служби маркетингу; штабну (координацію за вказівками служби маркетингу); координаційну, що забезпечує функціонування трьох перших служб. При цьому кожний функціональний підрозділ має свою структуру, яка визначається асортиментом продукції, масштабами виробничої й збутової діяльності, кількістю ринків, на яких підприємство функціонує.

Побудова організаційної структури маркетингу залежить від програми підприємства, характеру та напрямку його діяльності.

Як бачимо, роль маркетингової діяльності для розвитку підприємства є надзвичайно велика. Однак в Україні маркетинг ще відносно нове поняття й потребує подальшого розвитку і вдосконалення. Специфічні риси маркетингу в Україні відображають в основному негативні аспекти, зокрема:

1. Сповільнене здійснення стратегічного маркетингу через нестабільний стан економіки, невизначеність політичної ситуації, непослідовність інвестиційної політики.

2. Неприятливі фактори зовнішнього середовища: нерозвиненість ринкових відносин, непослідовний характер українських реформ, перехідна економіка, недосконалість законодавства, нестабільна макроекономічна ситуація.

3. Орієнтація фірм не на споживача, а на продукт.

4. На ряді ринків, особливо фінансовому, монополія продавця ґрунтується на неінформованості споживача, якому вдається нав'язати сумнівні послуги за допомогою реклами.

5. На початковій стадії знаходиться процес формування професійних маркетологів.

6. Недовіра вітчизняного споживача до рекламних акцій.

Таким чином, враховуючи ситуацію, що склалася, необхідним є розвиток маркетингової діяльності в підприємствах, яка передбачає:

вивчення попиту на конкретний товар на певному ринку;

складання програми маркетингу по продукту;

встановлення верхньої межі ціни товару й рентабельності його виробництва;

розробку на основі програми маркетингу інвестиційної політики фірми, розрахунок повних витрат, виробництва та рівня рентабельності по фірмі в цілому;

визначення кінцевого результату господарської діяльності фірми [4].

Підприємства, які керуються у своїй діяльності концепціями маркетингу, є успішними й конкурентоспроможними на ринку. Тобто, ефективна маркетингова діяльність позитивно впливає на загальний розвиток підприємства і є вагомим фактором конкурентоспроможності.

Важливим чинником у системі управління виробничо-збутовою діяльністю має управління ланцюгом поставок, що веде до підвищення ефективності функціонування підприємства. Поняття «ланцюжок поставок» висвітлено у працях багатьох зарубіжних учених [5–8]. Вони вважали, що ланцюжок поставок має розглядатися як єдиний

процес, а відповідальність за діяльність ланок ланцюжка не може бути розподіленою чи делегованою відповідним функціональним сегментам, таким як виробництво, закупівля, розподіл та збут.

Важлива особливість маркетингу як управлінської діяльності полягає в тому, що він передбачає прийняття рішень на базі багатоваріантних економічних розрахунків з використанням комп'ютерної техніки й орієнтований на створення організаційних, економічних і юридичних умов для ефективного функціонування та розвитку фірми в цілому [1].

Маркетинг у молокопереробних підприємствах слід розглядати не лише і не тільки як механізм вивчення й регулювання процесу ринкової адаптації, а як складову загального агропромислового менеджменту, на яку покладаються важливі управлінські функції, а саме: постачання сировини, її переробка та реалізація продукції. Вся господарська діяльність в умовах адаптації до невизначеного ринкового середовища має ґрунтуватися на результатах і прогнозах маркетингових досліджень та, нарешті, маркетинг має зв'язати в єдине ціле інтерес підприємства в одержанні прибутку й заінтересованість споживачів у задоволенні інших власних потреб.

Прикладом такого підприємства є ЗАТ «Галичина» Радехівського району Львівської області, створеного на базі Радехівського маслозаводу 1 червня 1998 року. Нині воно входить до п'ятірки лідерів серед виробників продукції із незбираного молока в Україні, є одним із основних постачальників молочної продукції Західного регіону України й має за мету розширити сферу свого впливу на інші регіони. Основні торгові марки кисломолочної групи: національна ТМ «Галичина», ТМ «12 вітамінів» і західноукраїнські – ТМ «Молочар» та ТМ «Дві корівки», ТМ «Мої корівки». Асортимент: молоко, сметана, кефір, йогурт, маслянка, масло, спреди, десерти, ряжанка, сухе молоко.

Основні показники, які характеризують діяльність ЗАТ «Галичина» за останні три роки, наведено в таблиці.

Основні показники фінансово-економічної діяльності ЗАТ «Галичина»

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. до Ї2010 р., %
Дохід (виручка) від реалізації продукції, тис. грн	971819	1146769	879516	90,5
ПДВ, тис. грн	161970	149298	146073	90,2
Чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн	684429	888447	733443	107,2
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн	480197	633295	488371	101,7
Валовий прибуток, тис. грн	204232	255152	245072	120,1
Інші операційні доходи, тис. грн	61408	12933	28422	46,3
Адміністративні витрати, тис. грн	19403	30750	28319	146
Витрати на збут, тис. грн	123426	165402	154525	125,2
Інші операційні витрати, тис. грн	59132	16810	32669	55,2
Прибуток (збиток) від операційної діяльності, тис. грн	63679	55123	57981	91,1
Середньорічна кількість працівників, осіб	4037	4191	4255	105,4
Рівень рентабельності, %	42,5	40,3	50,2	+7,7

За даними таблиці у 2012 році порівняно із 2010-м майже всі показники фінансово-економічної діяльності підприємства зросли: чистий дохід від реалізації продукції – на 7,2%, валовий прибуток – на 20,1, рівень рентабельності – на 7,7%. Хоча деякі знизилися, зокрема, виручка від реалізації продукції – на 9,5 %, прибуток від операційної діяльності – на 8,9, інші операційні витрати – на 44,8 %. Проте, незважаючи на це, ЗАТ «Галичина» працює прибутково.

Усі продукти виробляються з екологічно чистого молока. Чиста сировина Галичини, висока культура молочарства, характерна для цього регіону, та сучасні західні технології дають змогу створити продукт високої якості зі справжнім молочним смаком, застосування маркетингових прийомів допомагає успішному просуванню товару на ринку.

Визначальними чинниками ринкової вартості ЗАТ «Галичина» є прибутковість і частка ринку. Прибутковість компанії формується трьома центрами прибутковості – кисломолочна продукція, жирна продукція – масло, сухі продукти.

На наш погляд, найбільш стабільними й прогнозованими є перші два напрями, оскільки вони орієнтовані на внутрішній ринок. Таким чином, на перспективу потрібно концентрувати основну увагу саме на виробництві кисломолочної продукції та масла.

Вважаємо, що виробництво й реалізація кисломолочної групи товарів забезпечать стабільність фінансових потоків підприємства протягом найближчих років.

Основною метою ЗАТ «Галичина» є досягнення понад 12 % українського ринку молокопродуктів і розширення своєї діяльності в сфері надання послуг із реалізації молочної продукції.

Висновки. Основними напрямами досягнення мети є реалізація виготовленої молочної продукції за допомогою мережі створених філій, що уможливить забезпечити стабільність фінансових потоків, та побудова ефективної маркетингової стратегії на створенні національного бренду «Галичина». Також потрібно здійснити кардинальну диференціацію брендів «Галичина» й «Дві корівки», «12 вітамінів», «Мої корівки».

Маркетинговий бюджет має витрачатися на просування ключового асортименту в спеціалізованих і великих торгових мережах. Це дасть можливість :

чітко концентрувати зусилля й увагу на розвитку збуту; зайняти стійкі позиції на ринку по вибраних товарах;

нарощувати асортимент. Критеріями для оптимізації асортименту можна прийняти маржинальність, частку ринку, темп розвитку продуктового сегмента;

виводити на ринок лише інноваційні продукти в інноваційних упаковках.

Необхідно спрямувати цінову політику підприємства на:

встановлення планової маржі по кожній торговій позиції;

коригування цін конкурентним оточенням;

розробку єдиного національного прайс-листа по ТМ «Галичина», ТМ «Дві корівки», ТМ «12 вітамінів», ТМ «Мої корівки»;

те, що основним критерієм ціни має стати планова маржинальність;

формування єдиної системи знижок для дистрибуторів;

бонуси мережам, які повинні обумовлюватися в індивідуальному порядку.

Дистрибуційна стратегія має бути націлена на забезпечення присутності продукції у значних торгових центрах у великих містах України та створення відділу по роботі із VIP-клієнтами. Позитивним моментом є

набір територіальних менеджерів і мерчандайзерів.

Із метою підвищення ефективності господарської діяльності та зміцнення позиції підприємства на ринку потрібно постійно вивчати попит і пропозиції на ринку виробництва й реалізації молочної продукції. Такі дослідження можна проводити в основному взаємними переговорами та з використанням мережі Інтернет.

Список використаних джерел

1. Багиев Г. Л. Основы организации маркетинговой деятельности на предприятии / Г. Л. Багиев. — Л.: Обл. правл. ВНТОЗ, 1990. — 312 с.
2. Армстронг Г. Введение в маркетинг: учеб. пособ. 5-е изд.; пер. с англ. / Г. Армстронг, Ф. Котлер. — М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. — 640 с.
3. Грузинов В. П. Схема маркетинговой деятельности / В. П. Грузинов. — М.: «Инфра-М», 1998. — 246 с.
4. Соловйов І.О. Маркетинг відносин в АПК: Орієнтири на майбутнє / І. О. Соловйов, О. В. Самчук // Маркетинг в Україні. — 2004. — № 5. — 122 с.
5. Christopher M.L. Logistic and Supply Chain Management — London: Pitman Publishing, 1992.
6. Houlihan J.B. International Supply Chains: A New Approach // Management Decision, 1988 — Vol. 26 — No. 3. — P. 13-19.
7. Lambert D. M. Cooper M.C. Pagh J.D. Supply Chain Management: Implementation Issues and Research Opportunities // The International Journal of Logistics Management, 1998 — Vol. 9 — No. 2. — P. 1—19.
8. Oliver K.R., Webber D.M. Supply Chain Management: Logistics Catcher up with the Strategy // M. Christopher. «logistics: The Strategic Issues» — Chapman & Hall, 1992. — 304 с.

Стаття надійшла до редакції 17.05. 2013 р.

*

УДК 338.436(477)

*О.М. ОДІНЦОВ, кандидат економічних наук, доцент
Черкаський державний технологічний університет*

Оцінка результативності функціонування підприємств агропродовольчого ринку з урахуванням синергетичного ефекту

Постановка проблеми. Важливий напрям підвищення ефективності функціонування агропродовольчого ринку пов'язаний з поглибленням інтеграційних процесів у галузі. Інтеграція уможливорює підвищити оперативність і маневреність у проведенні інвестиційної політики об'єднаних структур, використання фінансових, виробничо-технічних, трудових та управлінських ресурсів, спростити процес погодження інте-

ресів і взаємодії між сільськогосподарськими виробниками, постачальниками й переробниками, торговельними організаціями.

Одним із основних критеріїв доцільності розвитку підприємств з використанням моделі стратегічної взаємодії з іншими економічними організаціями визнається одержання партнерами позитивного синергетичного ефекту. Критерієм ефективності інтегрованого агропромислового формування є синергетичний ефект, який найповніше може проявитися в підприємствах агропромислового комплексу — учасниках кластерного

© О.М. Одінцов, 2014

те, що основним критерієм ціни має стати планова маржинальність;

формування єдиної системи знижок для дистрибуторів;

бонуси мережам, які повинні обумовлюватися в індивідуальному порядку.

Дистрибуційна стратегія має бути націлена на забезпечення присутності продукції у значних торгових центрах у великих містах України та створення відділу по роботі із VIP-клієнтами. Позитивним моментом є

набір територіальних менеджерів і мерчандайзерів.

Із метою підвищення ефективності господарської діяльності та зміцнення позиції підприємства на ринку потрібно постійно вивчати попит і пропозиції на ринку виробництва й реалізації молочної продукції. Такі дослідження можна проводити в основному взаємними переговорами та з використанням мережі Інтернет.

Список використаних джерел

1. Багиев Г. Л. Основы организации маркетинговой деятельности на предприятии / Г. Л. Багиев. — Л.: обл. правл. ВНТОЗ, 1990. — 312 с.
2. Армстронг Г. Введение в маркетинг: учеб. пособ. 5-е изд.; пер. с англ. / Г. Армстронг, Ф. Котлер. — М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. — 640 с.
3. Грузинов В. П. Схема маркетинговой деятельности / В. П. Грузинов. — М.: «Инфра-М», 1998. — 246 с.
4. Соловйов І.О. Маркетинг відносин в АПК: Орієнтири на майбутнє / І. О. Соловйов, О. В. Самчук // Маркетинг в Україні. — 2004. — № 5. — 122 с.
5. Christopher M.L. Logistic and Supply Chain Management — London: Pitman Publishing, 1992.
6. Houlihan J.B. International Supply Chains: A New Approach // Management Decision, 1988 — Vol. 26 — No. 3. — P. 13-19.
7. Lambert D. M. Cooper M.C. Pagh J.D. Supply Chain Management: Implementation Issues and Research Opportunities // The International Journal of Logistics Management, 1998 — Vol. 9 — No. 2. — P. 1—19.
8. Oliver K.R., Webber D.M. Supply Chain Management: Logistics Catcher up with the Strategy // M. Christopher. «logistics: The Strategic Issues» — Chapman & Hall, 1992. — 304 с.

Стаття надійшла до редакції 17.05. 2013 р.

*

УДК 338.436(477)

*О.М. ОДИНЦОВ, кандидат економічних наук, доцент
Черкаський державний технологічний університет*

Оцінка результативності функціонування підприємств агропродовольчого ринку з урахуванням синергетичного ефекту

Постановка проблеми. Важливий напрям підвищення ефективності функціонування агропродовольчого ринку пов'язаний з поглибленням інтеграційних процесів у галузі. Інтеграція уможливорює підвищити оперативність і маневреність у проведенні інвестиційної політики об'єднаних структур, використання фінансових, виробничо-технічних, трудових та управлінських ресурсів, спростити процес погодження інте-

ресів і взаємодії між сільськогосподарськими виробниками, постачальниками й переробниками, торговельними організаціями.

Одним із основних критеріїв доцільності розвитку підприємств з використанням моделі стратегічної взаємодії з іншими економічними організаціями визнається одержання партнерами позитивного синергетичного ефекту. Критерієм ефективності інтегрованого агропромислового формування є синергетичний ефект, який найповніше може проявитися в підприємствах агропромислового комплексу — учасниках кластерного

© О.М. Одінецов, 2014

формування. У двотомному економічному енциклопедичному словнику «синергія» (синергічний ефект), (грецьке *synergos* – той, що діє разом) – трактується як поява нової продуктивної сили або якісно нових джерел розвитку, зростання ефективності діяльності в результаті поєднання окремих частин, елементів, факторів у єдину систему за рахунок так званого системного ефекту (емерджентості) [1, с. 310]. Слід відзначити відмінність понять «ефект» і «ефективність», які деякими дослідниками використовуються як синоніми. В тому ж словнику термін «ефект» тлумачиться як «результат, наслідок яких-небудь причин, сил, дій, заходів».

«Ефективність» визначається як «здатність створювати ефект, результативність процесу, проекту та є відношенням ефекту, результату до витрат, що забезпечують цей результат» [1, с. 492]. Тобто у поняття «ефекту» вкладається глибше й ширше розуміння економічного процесу, ніж «ефективність». З цього виходить, що синергетичний ефект на агропродовольчому ринку може виникати при спільній і погодженій діяльності різних підприємств кластера в результаті збалансованості, координації та синхронізації всіх етапів виробництва. При цьому досягається скорочення витрат продукції, поліпшення її якості й стандартизації, ліквідації багатьох посередницьких ланок, зниження накладних і транспортних витрат, поліпшення використання трудових ресурсів, сировинних та інших засобів виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у наукове обґрунтування природи синергетичного ефекту зробили дослідники різних наукових напрямів. Із позиції теорії трансакційних витрат ці питання вивчали О. Уільямсон [2], П. Баклі й М. Кассон [3]. Ресурсно-компетенційну основу фірми досліджували К. Прахалад і Дж. Хамел [4], Р. Холл [5] та ін. Останнім часом найбільшої уваги проблема оцінки синергетичного ефекту взаємодії підприємств набула в межах розвитку школи стратегічного управління. Значний внесок у розвиток концепції синергізму в економіці внесли І. Ансофф [6] і Е. Кемпбелл [7]. Вони показали, що синергізм – це унікальні ресурси, неви-

димі активи, які виявляються й починають діяти тільки тоді, коли бізнес замість незалежного «вєслування у своєму човні» організує спільну діяльність по використанню загального досвіду, поєднує окремі види бізнесу та послуг в один ланцюговий процес, диверсифікує виробництво, створює спільні виробництва, логістичні системи, агропромислові комплекси, інноваційні кластери, стратегічні альянси, відшукує синергетичні ефекти в різних формах об'єднання різнопрофільних фірм у просторовому розвитку, в економічних союзах і транснаціональних об'єднаннях. Серед російських та українських авторів проблеми синергетичного ефекту досліджують С. Алексєєв [8], О.М. Гребешкова [9], Л.Г. Мельник [10], Г.З. Шевцова [11]. Незважаючи на широку популярність у науковій літературі концепції синергізму, у концепції прикладних економічних досліджень цей методологічний підхід залишається недостатньо відпрацьованим і потребує подальшого дослідження.

Дослідження зазначених та ряду інших авторів присвячені теоретичним аспектам природи синергетичних ефектів, або їх виявлення із застосуванням дисконтованого доходу [12], віддачі від інвестованого капіталу [13], додаткової корисності [14], але мають обмежене застосування з причини відсутності необхідної статистичної інформації. Разом із тим питання розробки методичних основ виявлення синергетичних ефектів діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах горизонтальної інтеграції набувають особливого значення при дослідженні факторів формування агропромислових кластерів.

Мета статті – розробка методичних основ виявлення синергетичного ефекту спільної виробничо-фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств як учасників горизонтального інтегрованого формування в умовах кластеризації агропромислового виробництва.

Виклад основних результатів дослідження. Досвід роботи інтегрованих підприємств показує, що досягнення високих економічних показників забезпечується за умови організації високоефективних сировинних зон. Інтегровані агропромислові форму-

вання дають можливість забезпечити сільськогосподарським підприємствам гарантований збут виробленої продукції, а переробним підприємствам – створити надійну сировинну базу. Таким чином, загальний мотив інтеграції – ефект, що досягається за рахунок розширення його масштабів, скорочення трансакційних витрат і підвищення конкурентоспроможності продукції. На це спрямовує один із напрямів виконання Державної цільової програми розвитку українського села до 2015 року, яким намічено «Створення однакових умов для ефективного функціонування господарств усіх форм власності, а також стимулювання об'єднання товаровиробників як у виробничій, так і в обслуговуючій сфері, що сприятиме їх конкурентоспроможності» [15].

Синергетичні ефекти в сучасній економіці проявляються в процесі використання таких механізмів взаємодії підприємницьких структур, як підприємницькі мережі, стратегічні альянси, довготермінові контракти, створення інтегрованих утворень тощо. Вони дають змогу знижувати трансакційні витрати, зовнішні та внутрішні ризики, підвищувати інноваційність і конкурентоспроможність підприємницьких структур.

Підприємства, які оптимізують синергетичний ефект, ретельно погоджують свої підприємницькі дії, володіють можливістю зайняття вигідніших позицій на ринку, в результаті чого добиваються стійкої конкурентної переваги. Це дає їм можливість завоювання більшої частки ринку завдяки вигідним цінам, дозволити собі витратити більше коштів на НДКР і рекламу, підвищувати рентабельність залучення інвестиційного капіталу. Викладене зумовлює виділення кількох видів синергізму:

синергія реалізації результатів виробництва проявляється, коли фірми, реалізуючи товари, використовують одні й ті ж канали розподілу, здійснюють управління продажами через вивірений центр;

оперативний синергізм, який є результатом ефективнішого використання виробничих потужностей, основних і обігових засобів, робочої сили, розподілу накладних витрат тощо;

інвестиційний синергізм, що є результатом спільного використання виробничих потужностей, загальних запасів сировини, перенесення витрат на НДКР з одного продукту на інший, використання одного й того ж обладнання.

Ми розглядаємо синергію агропромислових кластерів, по-перше, з факторів, які впливають на витрати підприємств і сприяють їх конкурентним перевагам. По-друге, синергетичні ефекти групуються за функціональними підрозділами фірм: загальне управління, дослідження та розробка товару, маркетинг і оперативна діяльність. Відповідно до цих джерел виникнення синергії можна поділити на ряд категорій: зниження витрат виробництва, скорочення витрат реалізації, зниження потреби додаткових інвестицій, в результаті чого зростає прибуток.

За переліком ознак, що характеризують кластер як локалізоване об'єднання підприємств з виробництва однорідної групи товарів виділяються: географічне положення учасників кластера; наявність капіталу; близькість постачальників; доступ до спеціалізованих послуг; розвиток трудового потенціалу; наявність навчальних та дослідних організацій; галузева належність тощо. Відповідно за рівнем розвитку й кількістю охоплення ознак виділяються *кластери: сильні; стійкі; потенційні; латентні*.

Сильні кластери характеризуються високою внутрішньою конкуренцією, інтенсивною внутрішньокластерною взаємодією в межах спільної діяльності та роботи міжгалузевих організацій. Стійкі кластери демонструють позитивну динаміку всіх елементів кластера і внутрішньокластерну взаємодію, але ще не досягли необхідного рівня розвитку для одержання бажаного синергетичного ефекту. Потенційні кластери характеризуються нерівномірним розвитком структури кластера й слабкістю окремих ознак. Латентні кластери об'єднують ряд досить успішно функціонуючих організацій, але в цілому ще не сформувалися у повноцінну кластерну структуру.

На протиріччя досконалому ринку, на якому створення кінцевого продукту відбувається на горизонтально-вертикальному ринковому ланцюгу, український агропро-

довольчий ринок функціонує на конкуруючих між собою горизонтальному та вертикальному ринках. Монопольний диктат переробної й торговельної сфери агропродовольчого ринку об'єктивно породив розвиток горизонтальної інтеграції сільськогосподарських підприємств, що мало на меті не тільки подолання кризи, але й розвиток сільськогосподарського підприємництва.

Горизонтальна інтеграція характерна внутрішньогалузевим кооперуванням підприємств і виробництв однієї або декількох підгалузей, які забезпечують поглиблення спеціалізації окремих ланок єдиного технологічного процесу виробництва сільськогосподарської продукції, зниження витрат, підвищення ефективності її виробництва та поліпшення якості.

Основний шлях підвищення економічної ефективності підприємницьких формувань при горизонтальній інтеграції – це ефективніше використання ресурсів завдяки ефекту масштабу й впровадження прогресивних технологій виробництва. Найвищий ефект синергії проявляється в горизонтальній інтеграції, до якої можна віднести:

підвищення ефективності виробничого процесу за рахунок використання технологічних досягнень, зниження матеріальних витрат;

зростання ефективності збуту продукції за рахунок проведення спільних маркетингових заходів, запровадження загальної торгової марки;

зниження частки накладних витрат у собівартості продукції, підвищення конкурентоспроможності, фінансової стійкості й рентабельності інтегрованого формування, що підтримується підприємством-лідером і тактикою всіх учасників слідуванням за лідером.

Процеси горизонтальної інтеграції поширені в галузях агропромислового комплексу, де кінцева продукція одних підприємств є сировиною для інших (переробної, харчової промисловості). Найбільш стійкі виробничо-економічні зв'язки мають такі горизонтальні інтегровані системи: винні заводи первинного виноробства – підприємства вторинного виноробства; насінневі репродукторні господарства – підприємства по виробництву товарного зерна; кормовиробництво – тварин-

ництво. Практика підтверджує, що горизонтальна інтеграція стає важливим фактором стійкості сільськогосподарських підприємств на ринку та поступового переходу від багатогалузевої структури до спеціалізованої.

У молочному й м'ясному скотарстві горизонтальні виробничо-економічні зв'язки розвиваються на основі поглиблення предметної і постадійної спеціалізації – виділення комплексів з вирощування телиць та нетелей, молочних комплексів, комплексів із вирощування й відгодівлі молодняку великої рогатої худоби. Найбільш досконалою формою горизонтальних інтеграційних систем є науково-виробничі об'єднання, до складу яких, поряд із науково-дослідними підрозділами, входять сільськогосподарські підприємства.

Критерієм ефективності інтегрованих формувань є синергетичний ефект. Наявність позитивного синергетичного ефекту горизонтальної інтеграції сільськогосподарських виробників стає одним із основних факторів формування сильного агропромислового кластера. У роботі «Конкурентні переваги націй» М. Портер виділяє два підвиди кластерів: *горизонтальний* – взаємодія між підприємствами, що виробляють однаковий продукт і об'єднують зусилля для виходу на ринок; *вертикальний* – об'єднання фірм у межах єдиного ланцюга виробництва та реалізації кінцевої продукції [16].

Горизонтальна інтеграція сприяє появі на ринку «домінуючої фірми», яка контролює значну частку обсягу пропозиції галузевого територіально-локалізованого ринку однорідних (яловичина, свинина, молоко, картопля, овочі та ін.) видів сільськогосподарської продукції. За рахунок цього домінуюча фірма одержує можливість впливати на ринкову ціну й утримувати під своїм контролем значну частину ринку однорідного товару, даючи можливість співпрацювати з нею підприємствам середнього та малого підприємництва. Своїм впливом через частку пропозиції й ціну домінуюча фірма реорганізує монополізований переробниками та торгівлею агропродовольчий ринок на олігопольний, в якому формується полюс зростання однорідної сільськогосподарської продукції.

За визначенням Філіпа Котлера лідером стає фірма, якій належить найбільша частка територіального спеціалізованого ринку і відповідно досягаються найнижчі витрати та найбільші довготермінові прибутки [17]. З метою спрямування на територіальний локалізований ринок однорідних товарів й одержання необхідного для господарювання доходу решта підприємств приймають стратегію пропозиції товару та ціни на нього, тобто слідування за лідером.

Попередніми дослідженнями [18, 19] за допомогою економіко-математичного моделювання нами проведено визначення пріоритетних територій областей, районів і галузей агропромислового комплексу, де вже склалися сприятливі умови щодо нарощування виробництва основних видів сільськогосподарської продукції. Тобто ці соціально-економічні території стали полюсами зростання виробництва сільськогосподарської продукції як сировинної основи формування агропромислових кластерів.

Районні й міжрайонні територіально-галузеві об'єднання сільськогосподарських виробників однорідної продукції сформувалися на базі підприємств-лідерів з виробництва певної продукції, про що можна пересвідчитися на показниках виробництва молочної продукції сільськогосподарськими

підприємствами Чорнобаївського району Черкаської області (табл.).

Як видно з даних таблиці, ТОВ ім. Шевченка відповідає характеристиці підприємства-лідера по виробництву молока в Чорнобаївському районі. Охоплюючи значну частку територіального ринку молока за рахунок фактора масштабу та високої ефективності виробництва, по суті, на базі підприємства створилася і функціонує територіально-галузева точка зростання молочної виробництва району, яка має можливість поширюватися на інші територіально-галузеві утворення області. Стосовно концепції Ф. Перру "точками зростання" слід розуміти й фірму, і галузь, також комплекс галузей, які володіють сильним ефектом розвитку та створюють "зони розвитку" в регіоні або країні [20].

Наведена в таблиці інформація дає можливість розробити методику виявлення синергетичного ефекту територіально-галузевого формування підприємств із виробництва однорідної сільськогосподарської продукції, застосувавши олігополістичну модель Курно, відповідно до якої додатковий прибуток одержує не тільки фірма-лідер, а й ті виробники, які за обсягом пропозиції товару і ціни слідують за лідером.

Показники виробничо-фінансової діяльності підприємств по виробництву молока Чорнобаївського району Черкаської області

Показник	Рік				Динамічний темп приросту
	2009	2010	2011	2012	
Сільськогосподарські підприємства Черкаської області					
1	2	3	4	5	6
Реалізовано молока, т	187471	196794	239950	204283	1,02
У % до ринку країни	4,2	4,2	4,2	4,2	1,0
Виручка від реалізації, тис. грн	339887	538932	671912	646623	1,17
Собівартість 1ц, грн	166,84	234,01	273,26	262,69	1,12
Реалізаційна ціна 1 ц, грн	181,30	273,86	280,02	316,53	1,15
Рентабельність, %	8,7	17,0	2,5	20,5	1,14
Сільськогосподарські підприємства Чорнобаївського району					
Реалізовано молока, т	57137	58760	70187	58298	1,05
У % до обласного	16,0	16,2	16,1	17,4	1,02
Виручка від реалізації, тис. грн	104682	163040	204175	194516	1,17
Собівартість 1ц, грн	165,72	241,78	286,91	275,26	1,14
Реалізаційна ціна 1 ц, грн	195,62	277,47	290,90	333,65	1,14
Рентабельність, %	10,6	14,8	1,4	21,2	1,19

Товариство з обмеженою відповідальністю імені Шевченка (село Москаленки) Чорнобаївського району					
Реалізовано молока, т	5345	6076	9208	6989	1,6
У % до районного	9,4	10,3	13,0	11,2	1,04
Виручка від реалізації, тис. грн	10727	19183	30780	26205	1,25
Собівартість 1ц, грн	146,58	217,80	245,81	223,80	1,11
Реалізаційна ціна 1 ц, грн	200,70	315,70	334,29	374,92	1,17
Рентабельність, %	36,9	45,0	36,0	67,5	1,16

Джерело: Складено автором з використанням Статистичного збірника "Регіональний розвиток Черкаської області за 2012 рік". – Черкаси, 2013.

Додатковий прибуток, одержаний на цій основі, є синергетичним ефектом, який стає можливим визначити за формулою:

$$C_z = (E_n \cdot \Delta K \cdot C_f) - (E_n \cdot \Delta K \cdot C_0), \quad (1)$$

де C_z – синергетичний ефект горизонтальної інтеграції сільськогосподарських підприємств із виробництва однорідної продукції;

E_n – еластичність пропозиції продукції за ціною;

K – обсяг виробництва продукції;

ΔK_c – приріст обсягу виробництва (реалізації) продукції під впливом ціни;

C_n – ціна товару підприємства-лідера;

C_f – ціна товару підприємств горизонтальної інтеграції, сформована на ринку під впливом підприємства-лідера;

C_0 – фактична ринкова ціна товару.

Еластичність пропозиції товару за ціною визначається за формулою, наведеною в «Мікроекономіці» [21, с. 257]:

$$E_n = (\Delta K_c / K) / (\Delta C / C). \quad (2)$$

Використавши як матрицю показники таблиці, за пропонуваною нами методикою (формули 1, 2) за рахунок підвищення середньообласного рівня реалізаційної ціни молока в 316,53 грн до середньорайонного 333,65 грн, сільськогосподарські підприємства молочного підкомплексу Чорнобаївського району мають такий синергетичний ефект у вигляді додаткового прибутку, що виник як результат впливу на ціноутворення локального ринку горизонтальної інтеграції підприємства-лідера – ТОВ ім. Шевченка:

$$E_n = [(58298 - 57137) / 58298] / [(334 - 196) / 334] = 0,048;$$

$$C_z = 0,048 \cdot (1161 \cdot 3336,5) - 0,048 \cdot (1161 \cdot 3165,3) = 9540 \text{ тис. грн.}$$

Поглиблення інтеграційних процесів шляхом організації територіально-галузевого кластерного об'єднання суттєво підвищить конкурентоспроможність підприємств за рахунок доведення реалізаційної ціни однорідної продукції учасників об'єднання до рівня ціни підприємства-лідера. За таких умов потенційний додатковий прибуток як синергетичний ефект сільськогосподарських підприємств Чорнобаївського району на виробництві молока може досягнути:

$$C_z = 0,048 \cdot (1161 \cdot 3749,2) - 0,048 \cdot (1161 \cdot 3336,5) = 23000 \text{ грн.}$$

Одержання додаткового прибутку за рахунок нарощування обсягів виробництва й боротьби за підвищення реалізаційної ціни однорідної продукції за допомогою підприємства-лідера дає змогу вважати цей прибуток синергетичним ефектом, одержаним сільськогосподарськими підприємствами, що функціонують на горизонтальному ринку у формі інтеграційного формування.

Висновки. Наявність у природно-економічних зонах України великих зон виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, підприємницькі структури яких функціонують на принципах горизонтальної інтеграції, сприяють виконанню функції полюсів зростання та підвищенню стійкості й конкурентоспроможності аграрного виробництва.

Формування полюсів зростання відбувається під впливом на горизонтальний ринок однорідної продукції підприємств-лідерів, які формують ринкову ціну товару та захищають зайняту ними і підприємствами-послідовниками необхідну частку ринків – репродукторів синергетичного ефекту.

Використання пропонованої методики виявлення синергетичного ефекту діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах горизонтальної інтеграції дає можливість визначати рівень та ефективність їх спільної діяльності й прогнозувати напрями

поглиблення інтеграційних процесів розвитку агропродовольчого ринку.

Подальші дослідження будуть спрямованні на вивчення механізмів розширення полюсів зростання обсягів сільськогосподарської продукції як сировинної основи формування агропромислових кластерів.

Список використаних джерел

1. Економічний енциклопедичний словник. У 2 т.; ред. С.В. Мочерний. – Львів: Світ, 2006. – Т. 2. – 568 с.
2. Уильямсон О.И. Вертикальная интеграция производства: Соображения по поводу неудач рынка; пер. с англ. // Теория фирмы; под ред. В.М. Гальперина. – СПб.: Экономическая школа, 1995. – С. 33–55.
3. Buckley P., Casson M. The Economic Theory of the multinational enterprise. – London: Macmillan, 1985.
4. Prahalad C. and Hamel G. The Core Competence of the Corporation. – Harvard Business Review, May-June 1990. – P. 79–91.
5. Холл Р.Х. Организации: структуры, процессы, результаты / Р.Х. Холл. – СПб.: Питер, 2001.
6. Ансофф И. Стратегическое управление; пер. с англ. / И. Ансофф. Науч. ред. и автор предисловия Л.И. Евенко. – М.: Экономика, 1989. – 520 с.
7. Кемпбелл Э.Б. Стратегический синергизм / Э.Б. Кемпбелл, С. Лачс. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2004. – 416 с.
8. Алексеев С. Оценка эффекта интеграции / С. Алексеев // Управление компанией. – 2005. – № 7. – С. 49–51.
9. Гребешкова О.М. Проблеми виявлення та оцінки синергійного ефекту стратегічної взаємодії підприємств / О.М. Гребешкова // Економіка підприємства: теорія та практика: зб. матер. II Міжнар. наук. практ. конф. 13-4 берез. 2008 р. – К.: КНЕУ, 2008. – С. 22–24.
10. Мельник Л.Г. Основы самоорганизации экономических систем. Ч. 2 / Л.Г. Мельник // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 4. – С. 15–26.
11. Шевцова Г.З. Концептуально-методологічні основи синергетичного менеджменту підприємств. Модель цілеполягання / Г.З. Шевцова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 3. – Т. 1. – С. 159–166.
12. Скоч А.В. Синергетический эффект кластерообразующих инвестиций: методы количественной и качественной оценки / А.В. Скоч // Менеджмент в России и за рубежом. – 2008. – № 3. – С. 23–30.
13. Алтухова Н. Механізм внутрішньої взаємодії у виробничих кластерах / Н. Алтухова // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 1 (30). – С. 102–106.
14. Якимова Л.В. Оценка эффективности интегрированных структур горизонтального типа в агропромышленном комплексе / Л.В. Якимова // Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение. – 2012. – №4 (32). – С. 81–83.
15. Державна цільова програма розвитку українського села до 2015 року. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 19.09. 2007 р. № 1158.
16. Porter Michael E. The Competitive Advantage of Nations. – New York; Free Press, 1990. – 855 p.
17. Филипп Котлер. Основы маркетинга / Ф. Котлер. – СПб.: – АО "Коруна, АО ЗТ и " Латера Плюс", 1994. – С. 336–338.
18. Одінцов О.М. Прогнозування просторового розміщення кластерної організації агропромислового виробництва / О.М. Одінцов // «БІЗНЕС ІНФОРМ». – 2011. – № 12. – С. 42–45.
19. Одінцов О.М. Економіко-статистична оцінка зрілості умов формування кластерної системи підприємств АПК / О.М. Одінцов // «БІЗНЕС ІНФОРМ». – 2012. – № 4. – С. 122–126.
20. История экономической мысли; под ред. В.В. Крутова, Е.В. Балаховой. – СПб.: Питер, 2008.
21. Піндайк Роберт С. Мікроекономіка / Роберт С Піндайк, Даніел Л. Рубінфельд; пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. – К.: Основи, 1996. – С. 392–398.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2013 р.

* * *

*В.М. НЕЛЕП, доктор економічних наук, професор
О.М. ВИСОЦЬКА, кандидат економічних наук, доцент
Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

Перспективи експорту продукції сільського господарства і харчової промисловості України

Постановка проблеми. Останніми роками Україна значно збільшила обсяги експорту продукції сільського господарства й харчової промисловості. Однак його структура, як і структура сільськогосподарського виробництва, характеризується від'ємною соціальною та екологічною ефективністю. Тому на особливу увагу заслуговує порівняльний аналіз обсягів, структури і тенденцій цього експорту в Україні й тих країнах світу, що займають перші місця за обсягами експорту продукції агропродовольчого комплексу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти зовнішньої торгівлі висвітлюються в роботах вітчизняних учених, зокрема С.М. Кваші та В.І. Власова [5] – стан і тенденції експорту та імпорту продукції агропродовольчого комплексу України; В.М. Гейця, Т.О. Осташко, В.О. Точиліна [1, 8] – можливості й ризики торгівлі сільськогосподарськими товарами з країнами єдиного економічного простору та країнами ЄС; В.М. Нелепа [7] – оцінка структури і можливостей експорту продукції агропродовольчого комплексу України; В.І. Губенка [2], А.Д. Діброви [3] й ряду інших — про перспективи підвищення експортного потенціалу агропродовольчого комплексу України. На більшу увагу, на наш погляд, заслуговують дослідження пошуку перспектив експорту продукції сільського господарства та харчової промисловості України через оцінку рівня і структури експорту головних країн-експортерів світу.

Мета статті — дослідження рівня, структури й тенденцій експорту продукції сільського господарства і харчової промисловості України порівняно з країнами світу, що займають лідируючі позиції в експорті агропродовольчої продукції, та обґрунтування перспектив зростання українського експорту.

Виклад основних результатів дослідження. До головних тенденцій експорту продукції сільського господарства і харчової промисловості України останніх років слід віднести, по-перше, збільшення обсягу експорту, що досяг майже 18 млрд дол. США в 2012 році проти 10 млрд у 2008-2010 роках і, по-друге, зростання, починаючи з 2006 року, частки цієї продукції у загальному українському експорті продукції, яка досягла у 2012 році 26,1%. Особливо слід відзначити постійне з 1994 року позитивне сальдо у зовнішній торгівлі України цією продукцією (у 2012 р. – це 10,5 млрд дол. США), тоді як по зовнішній торгівлі в цілому Україна має від'ємне сальдо – 15,8 млрд дол. США у 2012 році.

Оцінюючи ці тенденції слід врахувати, що ріст експорту продукції агропродовольчого комплексу України відбувається на фоні того, що рівень виробництва валової продукції сільського господарства в середньому за 2010-2012 роки становив тільки 76,6% від рівня 1986-1990 років, у тому числі по продукції тваринництва – лише 52%. У поєднанні з ростом експорту це призвело до зниження рівня споживання молока, м'яса й риби на душу населення, який у 2012 році

становив відповідно 57, 68,1 і 68% до науково обґрунтованих норм.

На особливу увагу заслуговує аналіз структури експорту продукції сільського господарства й харчової промисловості України (табл. 1). Передусім її характеризує обмежений асортимент. Так, у 2011 році із загального списку експортних товарів (290 шт. [10]) перші десять позицій займали понад 76% у загальній сумі експорту. При цьому основу експорту становить сировина: зернові (кукурудза, пшениця, ячмінь), ріпак,

соє у 2012 році мали 47% (у 2011 р. – 37%), а продукція однієї культури – соняшнику (олія та шрот) – 26,4% (у 2011 р. – 29%) загальної суми експорту агропродовольчої продукції.

Слід зазначити, що Україна зробила рішучі, але не завжди ефективні, кроки в завоюванні зовнішніх ринків і розширенні експорту продукції сільського господарства й харчової промисловості. Тому слід ретельно вивчити досвід країн, які досягли в цьому напрямі значних успіхів.

1. Структура експорту продукції сільського господарства та харчової продукції України

Вид продукції	2007 р.			2011 р.			2012		
	№ п./п.	млн дол. США	%	№ п./п.	млн дол. США	%	№ п./п.	млн дол. США	%
Олія соняшникова	1	1521	24,4	1	3146	24,8	1	3972	22,2
Кукурудза	10	175	2,8	2	1983	15,6	2	3893	21,8
Пшениця	9	190	3,1	3	1070	8,4	3	2357	13,2
Ріпак	2	378	6,1	5	631	5	4	791	4,4
Шрот соняшниковий	7	222	3,6	7	526	4,2	5	746	4,2
Соє	15	98	1,6	8	469	3,7	6	702	3,9
Ячмінь	3	375	6	6	538	4,2	7	694	3,9
Продукція з какао	4	340	5,5	4	635	5	8	633	3,5
Сир	5	270	4,3	9	445	3,5	9	358	2,0
Кондитерські вироби	12	132	2,1	10	271	2,1	10	479	2,7
Напої алкогольні	6	258	4,2	...	127	1	...	151	0,8
Усього	x	6227	100,0	x	12680	100,0	x	17881	100,0

Джерело: Складено авторами за даними [4, 10].

У таблиці 2 наведено дані за 2007 і 2011 роки по десяти країнах світу, в яких найбільший експорт продукції агропродовольчого комплексу. При цьому у двох із них – Німеччини та Китаю – стабільно від'ємне торговельне сальдо.

Зазначимо, що всі вказані країни за останні чотири роки значно збільшили експортні надходження. При цьому перші п'ять країн (США, Нідерланди, Німеччина, Бразилія і Франція) зберегли свої позиції. Також вищі місця зайняли Бразилія, Аргентина та Індонезія. При цьому спостерігається вели-

чезна різниця у відносних показниках наведених країн, зокрема щодо експорту з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь. Якщо в Україні цей показник становить 307 дол. США, в США – 340, Франції – 2542, то в Нідерландах і Бельгії – відповідно 47,1 та 32 тис. дол. США.

Обґрунтуванню перспектив збільшення виробництва й експорту продукції агропродовольчого комплексу України сприятиме дослідження структури експорту цієї продукції (табл. 2).

2. Основні країни-експортери продукції сільського господарства і харчової промисловості у світі

Країна	2007		2011				
	№ п./п.	млрд дол. США	№ п./п.	млрд дол. США	у т.ч. з розрахунку на 1 га, дол. США	Площа с.-г. угідь, млн га	Частка в загальному експорті товарів країни, %
США	1	92,7	1	139,9	340	411,3	9,5
Нідерланди	2	67,6	2	89,3	47140	1,9	13,4
Німеччина	4	57,5	3	80,3	4807	16,7	5,4
Бразилія	5	42,8	4	79,6	290	275,0	31,1

Франція	3	59,2	5	74,0	2542	29,1	12,4
Аргентина	10	27,1	6	43,2	293	147,5	51,5
Бельгія	6	34,8	7	42,9	32094	1,3	9,0
Китай	11	26,8	8	42,3	81	519,1	2,2
Індонезія	16	17,5	9	41,9	768	54,5	20,9
Канада	9	29,5	10	41,0	656	62,6	9,1
Італія	7	31,6	11	41,0	2942	13,9	7,8
Іспанія	8	31,1	12	40,9	1486	27,5	13,3
...
Україна	27	6,2	25	12,7	307	41,3	18,5
Росія	24	7,7	28	9,2	43	215,3	1,8

Джерело: Складено авторами за даними [10, 11].

З цією метою ми вибрали чотири країни – США, Нідерланди, Францію й Аргентину, які займають перші позиції на світовому ринку, мають позитивне торговельне сальдо у торгівлі продукцією агропродовольчого комплексу але, разом із тим, мають значні відмінності у структурі експорту. З них дві країни – США та Аргентина – істотно не відрізняються за структурою експорту від України (табл. 3). Як в Україні, так і в Аргентині 10 перших видів продукції мають високу

(74%) питому вагу в структурі загального експорту (в США – 54%). Причому зернові (кукурудза, пшениця, ячмінь), соя, соєвий та соняшниковий шрот і соняшникова олія мають 68% усього експорту агропродовольчої продукції. У США перші чотири позиції теж займає рослинницька продукція (36,5%) п'яту – готові харчові продукти (4,3%), а наступні чотири – продукція тваринництва (11,2%).

3. Структура експорту продукції сільського господарства і харчової промисловості США та Аргентини

Вид продукції	2007 р.			2011 р.		
	№ п./п.	млрд дол. США	%	№ п./п.	млрд дол. США	%
США						
Соя	2	10,02	10,8	1	17,56	12,6
Кукурудза	1	10,10	10,9	2	13,98	10,0
Пшениця	3	8,34	9,0	3	11,13	8,0
Волокно бавовни	4	4,58	4,9	4	8,43	6,0
Готові харчові продукти	5	4,21	4,5	5	5,98	4,3
М'ясо: свиней	8	2,49	2,7	6	4,69	3,4
ВРХ	9	1,73	1,9	7	3,98	2,8
птиці	6	2,89	3,1	8	3,96	2,8
Сировинні продукти тваринництва	7	2,54	2,7	9	3,10	2,2
Шрот соєвий	11	1,69	1,8	10	2,70	1,9
Шкура ВРХ необроблена	10	1,72	1,9	13	1,73	1,2
Усього	x	92,68	100,0	x	139,89	100,0
Аргентина						
Шрот соєвий	1	5,75	21,2	1	9,91	22,9
Соя	3	3,44	12,7	2	5,46	12,6
Соєва олія	2	4,42	16,3	3	5,20	12,0
Кукурудза	4	2,25	8,3	4	4,52	10,5
Пшениця	5	2,02	7,4	5	2,51	5,8
Соняшникова олія	7	0,63	2,3	6	1,14	2,6
М'ясо ВРХ	6	1,20	4,4	7	1,14	2,6
Вино	8	0,50	1,8	8	0,85	2,0
Молоко сухе	9	0,31	1,2	9	0,84	2,0
Ячмінь	19	0,09	0,34	10	0,55	1,3
Усього	x	27,14	100,0	x	43,21	100,0

Джерело: Складено авторами за даними [10].

Особливо слід підкреслити, що практично всі країни з розвинуеною ринковою еко-

номікою віддають перевагу експорту продукції глибокої переробки з високою доданою

вартістю. Тому для України більш цікавий аналіз структури експорту продукції агропродовольчого комплексу двох інших країн – Нідерландів і Франції, в структурі експорту яких домінує не сировина, а продукція харчової промисловості. Так, у структурі експорту Франції (табл. 4 та інформація з [10]) найбільшу питому вагу має експорт напоїв – 22,4%, з них вина й алкогольні напої – 19,4%. На другому місці – зернові (15,1%) та продукція з них (6,4%); частка експорту молокопродуктів – 11%, у тому числі сири усіх видів – 5,3%, фрукти й овочі – 8,8, м'ясо та м'ясопродукти – 7,7, вироби кондитерської промисловості – 1,8, цукрової промисловості – 2,3%.

Ще більше вражає аналіз асортименту і структури експорту Нідерландів (табл. 4). Маючи вкрай обмежені власні сировинні ресурси (площа сільськогосподарських угідь становить усього 1,9 млн га, до того ж більшість яких польдерні – відвойовані у моря), вони щорічно імпортують зерна кукурудзи, сої, ячменю, пшениці, соняшнику, ріпаку й т.п. на суму 6,2 млрд дол. США (2011 р.), виробляють та експортують молочних і м'ясних продуктів на суму понад 28 млрд дол. США (Україна, для порівняння, – на суму 0,8 млрд дол.). Нідерланди заробляють на всьому. Так, у 2011 році п'яту позицію в

експорті (2,3 млрд дол. США) займав експорт харчових відходів, продуктів харчування для домашніх тварин було експортовано на 840 млн дол., дитячого харчування – 1,1 млрд, імпортує картоплю на 330 млн, а експортує – на суму 1,0 млрд, імпортує швидкозамороженої картоплі на 270 млн, а експортує – на 1,5 млрд дол. США. І цей перелік можна продовжувати довго.

Звертає на себе увагу той факт, що в експорті всіх країн із розвиненою ринковою економікою велику питому вагу має продукція глибокої переробки з імпортованої сільськогосподарської сировини: фуражного зерна, листя тютюну, бобів какао, кави і т.п. Яскравим підтвердженням цього є дані по Нідерландах (табл. 5). Країна імпортує концентрованих кормів на 5,9 млрд дол. США, а тваринницької продукції експортує на 28 млрд, імпортує ячменю на 439 млн, а експортує пиво ячмінного на 1883 млн, імпортує картоплі на 600 млн, а експортує на 2,5 млрд дол. Імпортуючи насіння соняшнику й ріпаку, сиру олію з них (у т.ч. і з України), використовує шрот для годівлі тварин і експортує рафіновану та дезодоровану олію, імпортує тютюну на 1 млрд дол., а експортує сигарет і виробів із тютюну на 4,8 млрд. Подібна картина і з бобами какао та зеленою кавою (табл. 5).

4. Структура експорту продукції сільського господарства і харчової промисловості Нідерландів та Франції

Вид продукції	2007 р.			2011 р.		
	№ п./п.	млрд дол. США	%	№ п./п.	млрд дол. США	%
Нідерланди						
Сировинні продукти тваринництва	1	9,77	14,4	1	11,58	13,0
Сигарети	2	3,57	5,3	2	3,99	4,5
Сири з молока коров'ячого	3	2,93	4,3	3	3,73	4,2
Готові харчові продукти	4	2,46	3,6	4	3,53	3,9
Харчові відходи	8	1,66	2,5	5	2,30	2,6
М'ясо птиці	7	1,72	2,5	6	2,21	2,5
Соевий шрот	12	1,18	1,7	7	1,99	2,2
М'ясо ВРХ	6	1,73	2,6	8	1,98	2,2
Пиво ячмінне	5	1,89	2,8	9	1,88	2,1
Олія пальмова	16	1,01	1,5	10	1,72	1,9
Помідори (томати)	9	1,53	2,3	11	1,58	1,8
Картопля швидкозаморожена	10	1,38	2,0	13	1,46	1,6
Усього	х	67,64	100	х	89,33	100
Франція						
Вина	1	9,25	15,6	1	9,94	13,4
Пшениця	3	3,54	6,0	2	6,74	9,1
Алкогольні напої	2	3,74	6,3	3	4,47	6,0
Сири з коров'ячого молока	4	3,27	5,5	4	3,41	4,6
Кукурудза	7	1,52	2,6	5	2,54	3,4

Готові харчові продукти	5	1,70	2,9	6	2,26	3,1
Живі тварини	6	1,64	2,8	7	1,98	2,7
Цукор рафінований	8	1,44	2,4	8	1,67	2,3
Продукти з какао	11	1,23	2,1	9	1,57	2,1
Харчові продукти для домашніх тварин	9	1,33	2,3	10	1,47	2,0
Кондитерські вироби	10	1,25	2,1	13	1,37	1,8
Усього	x	59,19	100	x	73,96	100

Джерело: Складено авторами за даними [10].

5. Обсяги експорту продукції, виробленої в Нідерландах з імпортованої сільськогосподарської сировини, 2011 р.

Імпорт		Експорт	
Вид продукції	млн дол. США	Вид продукції	млн дол. США
Листя тютюну	839,6	Сигарети	3990,2
Продукція з тютюну	164,2	Продукція з тютюну	791,1
Боби какао	2501,7	Масло какао	1070,4
Масло какао	414,2	Какао порошок	1097,5
Продукти з какао	830,7	Продукти з какао	1542,8
Кава зелена	361,0	Боби какао	683,7
Олія пальмова	2036,1	Олія пальмова	1720,6
Олія соняшникова	444,5	Олія соняшникова	629,4
Соняшник	421,8		
Ріпак	1480,7	Олія ріпакова	780,5
Олія ріпакова	669,1		
Шрот соєвий	2317,4	Шрот соєвий	2318,4
Соє	1626,2	Соє	405,9
		Олія соєва	473,7
Кукурудза	1114,2	Продукція тваринництва	10520,0
Пшениця	1163,3	Харчові відходи	2295,4
Ячмінь	438,5	Пиво ячмінне	1883,5
Картопля	330,3	Картопля	1007,5
Картопля швидкозаморожена	269,7	Картопля швидкозаморожена	1460,4

Джерело: Складено авторами за даними [10].

Україна також робить перші кроки у цьому напрямі. Так, у 2011 році нею експортовано продукції з какао на 635 млн дол. США (четверта позиція в списку продукції – табл. 1), сигарети – 177 млн дол. США.

Проведений аналіз обсягів, тенденцій і структури експорту продукції агропродовольчого комплексу України та провідних країн світу дає змогу зробити такі висновки і пропозиції щодо перспектив українського експорту.

По-перше, доцільно максимально розширювати асортимент експортної продукції. Бо якщо в Нідерландах він становить 337 видів, США – 323, то в Україні – тільки 297 видів. Згубною для України в цілому та для її окремих регіонів є тенденція до практичного знищення цілих галузей. Так, виробництво льону-довгунцю в 2011-2012 роках порівняно з 1986-1990 роками становило всього 1,2%, хмелю – 10, вовни – 13, тютюну – 1,6%. Наближається до цих меж виробницт-

во яловичини – 20%, цукру – 42, молока – 49%. Аналізуючи причини катастрофічного стану цих галузей, акцентується увага на загальнодержавній трансформаційній економічній кризі, диспараті цін, розриві сформованих економічних, виробничих і технологічних зв'язків між окремими ланками продуктового підкомплексу, браку фінансів, низькому рівні менеджменту в підприємствах. Але при детальному розгляді виявляється, що це не причини, а наслідки. А істинними причинами є інституційні прорахунки державних органів влади й корупція в митній та інших системах, що призвели до різкого падіння внутрішнього попиту на вітчизняний льон, коноплю, вовну, хміль, тютюн і т.п. До основних таких інституційних прорахунків слід віднести:

1) запровадження в Україні давальницьких схем, за якими працюють майже 80% підприємств легкої промисловості. Як наслідок, рятуючи одну галузь – швейну про-

мисловість, були практично знищені льонарство, коноплярство, шовківництво, вівчарство, продукція яких стала незатребуваною, а також підприємства первинної переробки льону й вовни, текстильна промисловість;

2) засилля імпорту товарів легкої промисловості, нелегальний імпорт і «секонд-хенд»;

3) незахищеність вітчизняного товаровиробника через недосконалу митну політику держави та корупцію в митній, а також інших системах;

4) недостатня, порівняно з розвинутими країнами, державна підтримка сільського господарства.

По-друге, катастрофічними наслідками деградації вказаних галузей є ліквідація сотень тисяч робочих місць, ріст безробіття, зубожіння людей, а також зростання імпор-

ту товарів, що раніше виробляли в Україні з льону, конопель, шовку, вовни, тютюну, хмелю, молока і м'яса ВРХ. Про останнє наочно показують дані таблиці 6, про імпорт текстильних матеріалів та виробів, взуття, хмелю, тютюну, сигарет, молочних продуктів, м'яса ВРХ, свиней, шкур тварин і т.п., а також про мінусове торговельне сальдо в зовнішній торгівлі цими товарами. Зменшенню від'ємного сальдо у зовнішній торгівлі України сприятиме розв'язання проблеми імпортозаміщення, тобто різке скорочення імпорту продукції, яку Україна може успішно виробляти сама.

Всі вказані галузі ще можна й доцільно відродити в Україні: є ще спеціалісти і робітники, які зберігають багатовікові традиції виробництва в кожній із цих галузей. До того ж, Україна має дуже сприятливі природно-кліматичні умови для їхнього розвитку.

6. Залежність імпорту продукції сільського господарства та виробів із неї від рівня деградації окремих галузей в Україні

Вид продукції	Індекс виробництва продукції, 2011-2012 рр. у % до 1986-1990 рр.	Вид продукції	Імпорт, 2012 р., млн дол. США	Сальдо зовнішньої торгівлі
Льон (волокно)	1,2	Текстильні матеріали та текстильні вироби – всього	2563,7	-1779,9
Вовна	13,2	У тому числі: вата	153,1	-121,3
		текстильні матеріали	120,0	-90,0
		трикотажні полотна	129,5	-119,2
		одяг та додаткові речі до одягу, текстильні й трикотажні	1071,1	-514,8
		Взуття	757,3	-587,1
		Шкіра	100,1	-12,0
		Вироби зі шкіри	136,4	-101,6
Хміль	10	Хміль	4,9	-4,5
Тютюн	1,6	Тютюн	507,6	-241,3
Яловичина та телятина	19,9	Живі тварини	96,5	-88,8
Свинина	45,7			
М'ясо – всього (забійна маса)	55,6	М'ясо та їстівні субпродукти	722,0	-406,1
Фрукти	75	Їстівні плоди та горіхи	1130,0	-930,1

Джерело: Складено авторами за даними [4, 9].

По-третє, швидке зростання в світі попиту на органічні продукти і сприятливі природно-економічні умови для їх виробництва в Україні дасть змогу вважати, що найперспективнішим напрямом розвитку агропродовольчого комплексу України та нарощування її експортних можливостей є виробництво органічної (екологічно чистої) продукції шляхом реалізації ідеї біологізації сільського господарства [6]. Досягти цього,

як і двох вищевказаних завдань, можливо тільки завдяки розвитку середнього та малого бізнесу на селі. А це, в свою чергу, вимагає переорієнтації сільського господарства України з латиноамериканського шляху створення величезних латифундій з їх технологіями, що засновані на високих нормах використання пестицидів і мінеральних добрив, на апробований більше ніж сторічним європейським досвідом кооперування селян.

І нарешті, подібні дослідження рівня, структури й тенденцій експорту України терміново слід провести по інших народно-господарських комплексах (машинобудівному, енергетичному, хімічному, легкій та текстильній промисловості й т.п.), бо від'ємне торговельне сальдо в зовнішній торгівлі України неухильно зростає і в 2012 році становило 15,8 млрд дол. США, за мінусом позитивного сальдо агропродовольчого комплексу (10,5 млрд дол.), недорогоцінних металів (13,7 млрд дол.) та деревини (0,7 млрд дол.) – 40,7 млрд дол. США. До того ж обсяги експорту України вкрай низькі: в 2011 році він дорівнював 68,4 млрд дол., а маленьких Нідерландів – 667 млрд дол., в тому числі продукції агропродовольчого комплексу – 89,3 млрд дол. США.

Висновки. Аналіз рівня, структури та тенденцій експорту продукції сільського господарства і харчової промисловості України порівняно з країнами, що займають перші позиції в світі з експорту цієї продукції, уможливило зробити такі висновки. По-перше, Україна має значні резерви щодо збільшення обсягів виробництва й експорту даної продукції. По-друге, головними напрямками удосконалення структури як виробництва, так і експорту є збільшення питомої ваги продукції тваринництва та харчової промисловості з глибоким ступенем переробки, а також органічної продукції. По-третє, на часі термінове відродження цілого ряду галузей сільського господарства і пов'язаними з ними промисловими галузями первинної переробки та текстильної промисловості.

Список використаних джерел

1. *Геєць В.М.* Можливості і застереження щодо наслідків уведення в дію положень угоди про асоціацію між ЄС та Україною: наук. доп. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув.» / В.М. Геєць, Т.О. Осташко, В.О. Точилін. – К., 2013. – 98 с.
2. *Губенко В.І.* Стан і проблеми забезпечення розвитку виробництва та експорту продукції АПК в умовах СОТ / В. І. Губенко // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 70-73.
3. *Діброва А.Д.* Основні тенденції розвитку зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією / А.Д. Діброва, О.В. Одосій // Економіка АПК. – 2012. – №2. – С.95-102
4. *Зовнішня торгівля України* : [стат. збірник] / [Відп. за вип. А.О. Фризоренко]. – Державна служба статистики України. – К., 2013. – 98 с.
5. *Кваша С.М.* Експорт та імпорт продукції аграрного сектору України: стан і тенденції / С.М. Кваша, В.І. Власов, Н.В. Кривенко. – К.: Ін-т аграр. економіки, 2013. – 82 с.
6. *Нелеп В.М.* Земля України і здоров'я нації / В.М. Нелеп, А.В. Бойко // Економіка АПК. – 2011. – №1. – С. 20-27.
7. *Нелеп В.М.* Оцінка експортних можливостей агропродовольчого комплексу України / В.М. Нелеп // Економіка України. – 2011. – №9. – С. 54-63.
8. *Осташко Т.О.* Перспективи та ризики у торгівлі сільськогосподарськими товарами з країнами єдиного економічного простору / Т.О. Осташко // Економіка і прогнозування. – 2012. – №1. – С. 132-142.
9. *Сільське господарство України за 2012 р.* : [стат. збірник] / [За ред. Н.С. Власенка, відп. за вип. О. М. Прокопенко]. – Державна служба статистики України. – К., 2013. – 402 с.
10. Detailed food and agricultural trade data [Electronic source]. - Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2013. – <http://faostat.fao.org/site/535/default.aspx#ancor>
11. World Trade Report 2013. Factors shaping the future of world trade [Electronic source]. – http://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr13_e.htm.

Стаття надійшла до редакції 25.12.2013 р.

* * *

УДК 631.164.23: 330.322: 330.341.1

*І.Л. ФЕДУН, кандидат економічних наук, доцент
Київський національний авіаційний університет*

Інституційна платформа підвищення інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві України

Постановка проблеми. Запровадження ринкових принципів господарювання є головною рисою розбудови економічного простору сучасної України, що пов'язано з утвердженням інноваційно-інвестиційної моделі розвитку й зумовлено наростаючими процесами його інтеграції та модернізації. В цілому інноваційність економічного розвитку можна уявити як сукупність інноваційно-інвестиційного потенціалу, інфраструктури й безпеки, що формує інституціональну платформу становлення економічного простору. Першочерговим завданням у перетворенні агропромислового виробництва на високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому та зовнішньому ринках і міцну економічну основу соціально-економічного розвитку української аграрної сфери стає створення прозорих цивілізованих „правил гри” на аграрному ринку, спрямованих на формування рівносприятливих умов розвитку й функціонування, використання переваг різних організаційних типів господарювання.

Загальносвітові тенденції щодо зміни теоретико-методологічних підходів до знань, інновацій, інтелектуального капіталу акцентують увагу на формуванні адекватної інституційної платформи підвищення інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві, здатної максимально використовувати та розвивати накопичений досвід і знання. Без цього ускладненим буде не лише стабільне зростання з року в

рік валової агропромислової продукції, а стане неможливим усунення структурних диспропорцій між окремими його напрямками, диспропорцій у розподілі доходу між учасниками ланцюга від виробника сільськогосподарської продукції й сировини до організацій роздрібної торгівлі продуктами харчування. Формування інституційної платформи підвищення інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві, адекватної глобальним технологічним перетворенням, є основою, яка спрямовує інноваційно-інвестиційний розвиток агропромислового виробництва і створює досконалішу систему його функціонування. Без реалізації поставлених завдань не відбудеться виведення агропромислового виробництва на передові позиції у світі. Важливим чинником формування успіху цих процесів є їхнє наукове обґрунтування, відпрацювання відповідних наукових підходів та рекомендацій. Реалізація поставленої для дослідження проблеми вимагає детальнішого вивчення інституційних основ формування стратегічних інвестиційних й інноваційних структур та визначення специфічних особливостей, що мають бути покладені в основу їх утворення в агропромисловому комплексі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні й загальнометодологічні проблеми формування адекватної інституційної платформи та розвитку інноваційної інфраструктури підвищення інноваційно-інвестиційної активності висвітлені в роботах зарубіжних фахівців: С.В. Валдайцева, Д.І. Кокуріна, Д. Шелтона, П. Херріс та ін.

© І.Л. Федун, 2014

Вказані проблеми детально розглядалися в наукових працях вітчизняних учених – О. Амоші, С. Володіна, А. Гайдуцького, В. Гейця, О. Гудзь, О. Дація, Б. Данилишина, М. Корецького, М. Кропивка, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, В. Осецького, Г. Підлісецького, П. Саблука, О. Тивончука, А. Чухна, О. Шпикуляка й ін. Водночас дискусійними залишаються питання формування інституційної платформи підвищення інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві та функціонування інфраструктури інноваційно-інвестиційного забезпечення його розвитку, з урахуванням зміни внутрішніх і зовнішніх чинників та викликів і запитів сьогодення.

Мета статті – обґрунтування теоретичних та методологічних положень формування інституційної платформи підвищення інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві України й розробка практичних рекомендацій щодо забезпечення ефективної взаємодії її складових з урахуванням особливостей і тенденцій розвитку агропромислового виробництва.

Виклад основних результатів дослідження. Головна ідея інституційної теорії полягає у тому, що слабкі інституції ведуть до нерівності в суспільстві та сповільнюють економічний розвиток. Виділяють так званий феномен „ресурсного прокляття”: наявність природних ресурсів часто поєднується зі слабким інституційним розвитком. Останнім часом значного поширення набуває теорія, відповідно до якої ключову роль у розвитку країни відіграє інституційна система, зокрема рівень захисту прав власності, якість державного управління, система інтелектуального захисту, ступінь ризику і невизначеності в країні тощо.

Позитивні тенденції щодо макроекономічних показників останніми роками в Україні не супроводжуються адекватними темпами приросту інвестиційних ресурсів, зорієнтованих на інноваційний розвиток агропромислового виробництва. Однією з причин є несприятливий інноваційно-інвестиційний ландшафт як в окремих регіонах, так і загалом в Україні. Причини незадовільного інноваційно-інвестиційного ландшафту в агропромисловому виробництві виявилися такими ж, як і

в економіці в цілому: неадекватність інституційної платформи, що „не дає можливості потенційному інвесторові визначитись у складних стосунках між „власниками” і „господарями”, орендодавцями та орендарями наявних ресурсів; зарегульованість, коли чиновники усіх рівнів за плату пропонують інвесторам посередницькі послуги; постійна зміна економічних умов господарювання, внаслідок чого інвестор не в змозі формувати вірогідні плани на перспективу; недотримання договірних зобов’язань” [5].

Нині в Україні відсутня чітка структурована інституційна платформа забезпечення створення й розвитку інноваційних та інвестиційних структур в агропромисловому виробництві. Причинами такої ситуації вважаємо: відсутність історичного досвіду ефективного управління інвестиціями, спрямованими в інноваційний розвиток; норми і правила, що встановлюються нормативно-правовими актами не утворюють єдиної системи, а тому результати діяльності різних установ, що мають регульовально та стимулювально впливати на інноваційні й інвестиційні процеси, не відповідають потребам розвитку агропромислового виробництва; практично не існує норм і правил, що встановлювали б відносини у процесі створення інноваційних структур та здійснення інвестиційної й інноваційної діяльності з урахуванням потреб специфіки агропромислового виробництва та взаємозв’язаних із ним галузей і комплексів. Принциповим положенням сучасного підходу щодо формування наукових та інноваційних систем, які утворюють високотехнологічну базу ефективного розвитку конкурентоспроможних галузей економіки, є розмежування понять функціонального призначення і продуктивних можливостей науково-технічної й інноваційної сфер [17]. Цікаво, що „модель державно-приватного партнерства може заповнити прогалини в цій сфері та встановити потрібні правила гри для всіх учасників ринку інноваційної діяльності” [15]. Проте інтереси держави і бізнесу можуть не просто не збігатися, але й бути суперечливими, тому спільній співпраці повинні передувати переговори сторін, що гармонізують економічні інтереси та завдання проектів [15, с. 17-21].

На державному рівні функції інституційного забезпечення інноваційної діяльності покладено на Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України [10]. Відповідно утворені регіональні центри інноваційного розвитку як бюджетних установ із віднесенням їх до сфери управління агентства. Звичайно, утворення таких державних структур є, безперечно, позитивним кроком щодо стимулювання інноваційної діяльності. Проте їхнє функціонування не забезпечує розвиток агропромислового виробництва на інноваційних засадах.

Ще у 2008 році прийнято Державну цільову економічну програму „Створення в Україні інноваційної інфраструктури” на 2009-2013 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України № 447 від 14.05.2008 р., метою якої стало створення в Україні інноваційної інфраструктури, здатної забезпечити ефективне використання вітчизняного науково-технічного потенціалу, підвищення рівня інноваційності та конкурентоспроможності національної економіки. Але практична реалізація положень програми майже не здійснюється, оскільки фінансування надходить не повною мірою й є розрізненим.

Ефективна реалізація принципів інноваційності в агропромисловому виробництві потребує від учасників інституційного середовища нових якостей, зумовлених підвищенням рівня їх соціальної ролі.

Основними причинами проблем і негативних тенденцій в агропромисловому виробництві, що заважають інноваційним структурам досягти потрібних результатів [7, с. 95-96], є:

недостатнє економічне стимулювання інноваційної та інвестиційної діяльності й відсутність державної підтримки інноваційних структур;

проблеми із забезпеченням інноваційності галузі через невирішеність питання своєчасного трансферу інновацій у виробництво, налагодження системи інформаційних потоків, моніторингу розвитку агропромислового виробництва;

невідповідність системи координації та управління агропромисловим виробництвом

його інноваційному розвитку (відірваність науково-дослідних установ від ринку, робота „на полицю”, одноосібні дії інститутів і агропромислових підприємств);

нестабільність динаміки відтворення сільськогосподарського виробництва;

несформованість інноваційних кластерів в агропромисловому виробництві;

порушення паритетності міжгалузевих відносин;

неузгодженість державних та інших економічних форм і механізмів управління інноваційними й інвестиційними процесами, внаслідок чого наукові, виробничі, фінансові та інші ресурси використовуються частково або взагалі не використовуються;

нерегульоване створення й розвиток аграрних формувань, що характеризуються надконцентрацією земельних ресурсів, необхідність посилення кластеризації та кооперативних процесів в агропромисловому виробництві; нерозвиненість інноваційної інфраструктури;

відсутність відповідного інвестування й венчурного фінансування для реалізації масштабних інноваційних проектів;

посилення монополізації окремих ринків та підгалузей агропромислового виробництва у сферах заготівель і збуту продукції та організації зовнішньої торгівлі;

недосконалість механізмів державно-приватного партнерства;

невикористання повною мірою всього інструментарію врегулювання внутрішнього ринку, експортно-імпортних операцій, підтримки національного агропромислового виробництва;

недостатня кількість спеціалізованих фінансово-кредитних інституцій (інноваційні фонди й центри, венчурне фінансування, грантова підтримка);

неповне виконання діючих програм державної підтримки споживачів і виробників сільськогосподарської продукції, що порушує комплексність та системний підхід до формування сприятливих умов розвитку агропромислового виробництва;

неадекватність інноваційної інфраструктури;

недосконалість нормативно-правового ландшафту, який регламентує і стимулює

інноваційно-інвестиційну діяльність агропромислових підприємств (зокрема інноваційний провайдинг, трансфер технологій);

недосконалість розвитку аграрного страхування, кредитних спілок, кооперативних банків, невирішеність питання забезпечення сільського господарства доступними фінансово-кредитними ресурсами;

невідповідна матеріально-технічна база науково-дослідних установ;

недостатня інформованість учених, обмеженість їхнього виїзду на кращі агропромислові підприємства України та світу за обміном досвідом;

відсутність фахівців у сфері інноваційного менеджменту й провайдингу;

брак дієвих механізмів регулювання процесів державної реєстрації, ліцензування, сертифікації та охорони інтелектуальної власності, особливо при продажу ноу-хау, технологій, сортів за кордон;

проблеми забезпечення якості агропромислової продукції;

хаотичність і непослідовність реалізації державної аграрної, інвестиційної та інноваційної політики.

Існуючі проблеми потребують формування цілісної науково обґрунтованої інституційної платформи підвищення інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві. Модель формування такої платформи повинна структурно й функціонально поєднувати в собі науковий, виробничий, фінансовий, кадровий потенціали, створювати гармонійний механізм з управління усіма інвестиційними й інноваційними суб'єктами системи. Складні умови діяльності агропромислових підприємств зумовлюють необхідність пошуку прогресивних напрямів розвитку на основі вдосконалення існуючих форм організації виробництва та розбудови нової інноваційної інфраструктури, як базису існуючої системи інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

Інфраструктура – у перекладі з латини – підструктура, частина структури системи, що знаходиться під структурою, але пов'язана з нею. При цьому, під структурою розуміється одна з характеристик системи, її своєрідна модель, побудова елементів і вну-

трішні зв'язки між ними. Завдяки їй система, змінюючись, залишається ідентичною собі.

„Інфраструктурні (допоміжні) учасники ринку – учасники, які допомагають та сприяють взаємодії основних учасників ринку” [1]. „Інфраструктура – сукупність матеріальних і організаційно-правових умов, які забезпечують стійкий економічний розвиток” [11]. „Інфраструктура ринку – сукупність видів діяльності, які забезпечують ефективне функціонування господарських суб'єктів й їхню взаємодію в певному реальному ринковому просторі” [13]. „Інфраструктура ринку – сукупність організаційно-правових форм, які опосередковують рух ... або сукупність галузей, систем, служб, підприємств, що обслуговують ринок” [3].

У загальному вимірі під інфраструктурою, як правило, розуміють складові частини цілісної будови економічного життя, що мають допоміжний характер і забезпечують нормальну діяльність економічної системи в цілому.

Спектр трактувань поняття „інноваційна інфраструктура” у контексті економічних відносин досить широкий. У ст. 1 Закону України „Про інноваційну діяльність” визначено, що „інноваційна інфраструктура – це сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій різної форми власності, що надають послуги для забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні й таке інше)” [4].

Інноваційна інфраструктура повинна охоплювати всі ланки інноваційного процесу (створення – наукову і науково-технічну діяльність – проведення – споживання). О.І. Бутенко та Е.В. Лазарева [2, с. 12] визначають властиві їй характерні ознаки: 1) поширеність у всіх регіонах, що дасть можливість розв'язувати на місцях завдання функціонально повного інноваційного циклу: від розробки інноваційної пропозиції, маркетингу й економічного обґрунтування до запровадження й комерціалізації новацій; 2) універсальність і гнучкість, які сприяють реалізації інновацій у різних сферах діяльності й адаптації до швидких змін у розвит-

ку як науки та техніки, так і ринкового середовища; 3) інформаційна, кадрова й фінансова забезпеченість усіх ланок інноваційної діяльності; 4) конструктивність, яка забезпечує досягнення оптимального кінцевого результату.

У світовій практиці застосовуються різноманітні варіанти розв'язання проблеми розвитку інноваційної інфраструктури. Так, Європейська модель розвитку ґрунтується на державних інвестиціях та дотаціях і спрямована на створення нових робочих місць. У країнах Азії інноваційна інфраструктура розбудовується формуванням технополісів (Японія), створенням технопарків, передусім у галузі інформаційних технологій (Індія), розвитком різних типів інноваційних структур при фінансовій підтримці держави (Китай). Модель розвитку інноваційної інфраструктури США менш орієнтована на державне фінансування й функціонує переважно завдяки інвестуванню заінтересованих фірм і наукових установ [6, с. 12].

Поширення інновацій в агропромисловому виробництві має свою специфіку, яка зумовлена тим, що:

необхідно адаптувати й передати новітні розробки різним за можливостями та рівнем підготовленості малим, середнім і великим агропромисловим підприємствам;

у сфері інформаційно-консультаційного обслуговування доцільно використати можливості регіональних дорадчих служб із розширенням функцій їхньої діяльності та залученням наукового потенціалу науководослідних установ, які знаходяться у даному регіоні;

напрямом активізації інноваційно-інвестиційної діяльності агропромислових підприємств є формування інноваційних центрів при органах управління АПК, оскільки у кризових умовах й за обмеженості державного бюджету стимулювання процесів створення та розвитку інноваційних центрів є дещо проблематичним.

Можливість і характер розвитку інноваційно-інвестиційних процесів у сфері агропромислового виробництва визначаються його особливостями, до яких можна віднести: природні чинники (якщо в проми-

словості процес виробництва призводить до зміни виду та форми предмета праці, то створення споживчих вартостей в агропромисловому виробництві залежить від безпосереднього впливу кліматичних і ряду інших природних умов); використання як основного засобу виробництва землі зумовлює сезонність виробництва й значну його територіальну розпорошеність; одержаний продукт в агровиробництві не є кінцевим етапом технологічного процесу виробництва продовольчих продуктів і харчування.

Крім природних, організаційних та технологічних факторів процеси інтеграції у сфері агропромислового виробництва, за ствердженням В.І. Покотилової, пов'язані з необхідністю врахування й ринкових умов, які зумовлені низькою його привабливістю порівняно з іншими галузями. Причинами цього можна вважати такі тенденції: при збільшенні доходів спостерігається випередження попиту на непродовольчі товари порівняно з продовольчими; низький темп зростання цін на агропромислову продукцію щодо інших цін; низька мобільність праці зайнятих в агропромисловому виробництві; зниження частки сільського господарства у вартості кінцевої продукції [8]. Ці особливості агропромислового виробництва створюють принципові відмінності в технології, масштабах, розміщенні та організації виробництва агропромислової продукції від ідентичних процесів в інших секторах економіки, що є причиною пошуку найоптимальнішої форми інтегрованої взаємодії в кожному конкретному випадку.

Вітчизняному агропромисловому виробництву значною мірою не вистачає капіталу на інноваційні цілі „не тому, що його не достатньо у світі, а тому, що у потенційних інвесторів відсутня довіра до українського сільського господарства” [9, с. 20]. Крім того, інформаційне забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності – найбільш вразлива ланка в механізмі регулювання цього процесу. У світі відбувається сплеск інформатизації бізнесу. Засоби інформації широко використовуються для освоєння світових досягнень і презентації власних переваг. Тому в Україні необхідно активізувати створення інформаційних ланок для інфор-

маційної підтримки вітчизняного агропромислового бізнесу та забезпечити його конкурентоспроможність. Як зазначалося в доповіді Світового банку [14, с. 37-58], ключовими функціями інституційної структури, що забезпечать вищі темпи й якість економічного зростання, є передача інформаційних сигналів щодо кон'юнктури ринку та асортименту товарів, узгодження інтересів економічних агентів, забезпечення виконання прийнятих рішень.

Деякими вченими запропоновано так звану „гіпотезу взаємозалежності в інноваційних процесах”, згідно з якою інновації запроваджуються в економічних мережах, характерною рисою яких є високий рівень розвитку форвардних і зворотних економічних та технологічних зв'язків. Причому наявність розвиненої мережі постачальників і споживачів є одночасно обмеженням та стимулом до запровадження інновацій. Центральною тезою цієї теорії є висновок, що ефективність інноваційної діяльності зростає випереджальними темпами порівняно зі зростанням економічних зв'язків [18, с. 4]. Існуючі організаційні форми стратегічних інноваційних структур і дослідження їхніх особливостей сучасною наукою дають можливість визначити основи інституційної платформи щодо підвищення інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві. До них доцільно віднести:

стимулювання утворення нового технологічного укладу в агропромисловій сфері, реструктуризацію агропромислового виробництва на основі кластеризації та запровадження інноваційних стратегічних структур;

залучення іноземних інвестицій;

удосконалення системи управління інноваційно-інвестиційними процесами в агропромисловому виробництві й забезпечення збалансованого його розвитку;

всебічний розвиток системи лізингу, інструментів факторингу та проектного фінансування;

створення ефективного механізму трансформації традиційної структури агропромислового виробництва на інноваційну при забезпеченні захисту інтересів агропромислових підприємств;

використання кредитних ліній і кредитів, грантів міжнародних фінансових організацій тощо;

здійснення правових, економічних, технічних та соціальних процесів щодо поліпшення ефективності функціонування стратегічних інноваційних структур;

залучення агропромислових підприємств до виконання державних програм інноваційного розвитку агропромислового виробництва;

оптимізацію структури різноманітних організаційних форм інноваційно-інвестиційної діяльності й створення необхідної системи інноваційного провайдингу;

створення інноваційних структур, які сприятимуть впровадженню нових технологій в агропромислове виробництво;

розвиток науково-технічної та науково-виробничих регіональних інфраструктур агропромислового виробництва;

випуск цінних паперів під конкретні інноваційні проекти для ширшого залучення коштів різних підприємств і населення;

модернізацію конкурсних механізмів державних замовлень, капітальних вкладень, розподілу квот, закупівлі сировини тощо;

налагодження прямих зв'язків з іноземними інвестиційними структурами;

удосконалення системи підготовки кадрового забезпечення для здійснення інноваційного процесу в агропромисловому виробництві на базі стратегічних інноваційних структур;

розробку механізмів стимулювання інвестиційної та науково-інноваційної діяльності.

Вирішальну роль у подальшому ефективному інноваційному розвитку агропромислового виробництва має відігравати аграрна наука. При цьому, наукова установа одержує у формі роялті й оплати послуг частку доходів від продажу інноваційних продуктів за спільними проектами та спільною діяльністю суб'єктів ринку [16]. Знайти адекватну відповідь на виклики часу, відшукати ефективні, економічно й екологічно збалансовані шляхи забезпечення продовольчими ресурсами не лише населення України, а також світу неможливо без допомоги аграрної науки. Ефективна взаємодія науки, освіти,

системи передачі знань – дорадництва та безпосередньо агропромислового виробництва є запорукою успішного інноваційного й інформаційного, кадрового його забезпечення. Активізація наукової діяльності в регіонах як найбільш поінформованої у потребах агропромислового виробництва сторони, здатної оперативнo відреагувати на запити виробників, має стати невід’ємною складовою його подальшого інноваційного розвитку. Досягненню вище зазначених взаємозв’язаних стратегічних завдань і мають бути підпорядковані заходи щодо формування інституційної платформи підвищення інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві.

Висновки. Нині перед українською владою постали масштабні завдання щодо виведення агропромислового виробництва у лідери національної економіки та у світових масштабах. Це вимагає завершення і поглиблення аграрної реформи, виробничих відносин на селі зі створенням сприятливого інноваційно-інвестиційного ландшафту, підвищення рівня запровадження інновацій, що системно охоплюють усю сукупність відносин в агропромисловому виробництві. Тож побудувавши засади ринкової економіки, здійснивши базові економічні реформи, ми знову стоїмо на порозі необхідності проведення змін, адаптації до нових умов.

Інституційна платформа підвищення інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві не розвинена достатньо мірою й не здатна охопити всі ланки інноваційно-інвестиційного процесу „ідея – наука – технологія – інвестування – виробництво – ринок”, створюючи цілісну систему ведення інноваційно-інвестиційної діяльності, що вказує, найімовірніше, на фрагментарний, а не системний характер інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

Дослідивши теоретичні й практичні аспекти формування інституційної платформи підвищення інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві можна зробити такі висновки.

Проведений аналіз стану формування вітчизняної інституційної платформи підвищення інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві показує, що існує дисбаланс розвитку її складових, що стримує реалізацію інноваційних та інвестиційних можливостей. Функціонування підсистем інноваційної інфраструктури не приводить до суттєвого зростання інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві. Світовий досвід становлення агротехнологічного ринку в розвинутих країнах показує, що основним елементом державної політики в агропромисловому виробництві є створення і стратегічний розвиток кластерних структур, які є основним джерелом впровадження високих екологічнобезпечних та енергозберігаючих агротехнологій у виробничий процес. Державна підтримка має здійснюватися у напрямі створення інноваційної інфраструктури, яка забезпечила б ефективне державно-приватне партнерство й необхідний баланс ресурсів інноваційних агропромислових підприємств, а також пайової участі держави в реалізації інноваційних проектів. Реалізація інноваційності агропромислового виробництва як однієї з ознак його конкурентоспроможності на базі досягнень і подальшого розвитку аграрної науки, її плідної взаємодії із системою освіти, дорадництва та виробництва, налагодження ефективного трансферу інновацій в агропромислове виробництво, створення умов і мотивації учасників ланцюга до запровадження інновацій має стати невід’ємним складником подальших агропромислових трансформацій.

Список використаних джерел

1. *Алексєєнко Л.М.* Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок / Л.М. Алексєєнко, В.М. Алексєєнко, А.І. Юркевич. – К.: Вид. будинок „Максимум”, 2000. – С. 96.
2. *Бутенко О. І.* Інфраструктурні компоненти інноваційної моделі економіки / О.І. Бутенко, Е.В. Лазарева // *Економіка и прогнозирование.* – 2008. – № 4. – С. 69–81.
3. *Говард К.* Принципи економіки вільної ринкової системи / К. Говард, Г. Журавлева. – М.: Златоуст, 1995. – С. 96.
4. Закон України "Про інноваційну діяльність" від 4 липня 2002 року № 40-ІУ // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2002. – № 36. – Ст. 266.
5. Інвестиційний рейтинг регіонів України // *Економічне Есе.* Вип. 2 (13). – К., 2002. – 178 с.

6. Колесник О.П. Инфраструктурная составляющая инновационного развития / О.П. Колесник // БизнесИнформ. – 2010. – №1. – С.9–15.
7. Макаров М.О. Формування інноваційної інфраструктури в АПК / М.О. Макаров // Економіка АПК. – 2009. – № 5. – С. 93–97.
8. Покопилова В.І. Кластерна стратегія інноваційного розвитку агропродовольчого комплексу [Електронний ресурс] / В.І. Покопилова. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Tavnyv/2009_64/64_47.pdf.
9. Політика і розвиток сільського господарства в Україні; за ред. Штефана фон Крамона–Таубаделя, Сергія Зорі, Людвіга Штріве. – К.: Альфа-Принт, 2001. – 312 с.
10. Положення про Державне агентство України з інвестицій та інновацій. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 р. № 749 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.udik.com.ua.
11. Румянцева Е.Е. Новая экономическая энциклопедия / Е.Е. Румянцева. – 2 изд. – М.: ИНФРА, 2006. – С. 186.
12. Сіренко Н.М. Інституціональне середовище інноваційного розвитку аграрного сектора / Н.М. Сіренко // Вісн. аграр. науки Причорномор'я. – 2011. – Вип. 3. – С.18–23.
13. Функции – распределительная, коммуникационная, регулирующая: Энциклопедический словарь. Современная рыночная экономика / Ред. Кушлин В.И. – М.: РАГС, 2004. – С. 227.
14. Institutions for Sustainable Development // World Development Report 2002, Chapter 3. – P. 37–58 // <http://www.worldbank.org/research>.
15. Gerrard M.B. What are public-private partnerships, and how do they work? // Finance & Development. – 2008. – № 3. – P. 17–21.
16. Madd S. The place of innovativeness in models of the adoption process: An integrative review / S. Madd // Technovation. – 1990. – № 10.
17. Nelson R. National systems of innovations: A comparative analysis / R. Nelson. – Oxford: University press, 1993. – 544 p.
18. Christian DeBresson. Economic Interdependence and Innovative Activity, Edward Elgar, 1996. – P. 381.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2014 р.

* * *

Новини АПК

Хлібопекарські підприємства забезпечуються борошном безперебійно

«Для регулювання цінових коливань на споживчих ринках хліба Аграрний фонд продовжує безперебійно постачати на хлібопекарські підприємства борошно для виробництва соціальних сортів хліба. Робота державного оператора залишається стабільною», – повідомив Міністр аграрної політики та продовольства України Ігор Швайка.

Він поінформував, що на сьогоднішній день між Аграрним фондом і 28 борошномельними підприємствами 20 областей укладено договори на переробку 124 тис. т зерна. Для здійснення поставок борошна укладаються тристоронні договори між Аграрним фондом, обласними державними адміністраціями та хлібопекарськими підприємствами. Найбільш активно борошно одержують хлібопекарські підприємства Кіровоградської, Харківської, Івано-Франківської та Черкаської областей.

Міністр наголосив, що реалізація борошна відбуватиметься за фіксованими цінами, які є незмінними з 2011 року. Отже, для зростання цін на соціальні сорти хліба немає жодних причин.

Прес-служба Мінагрополітики України

УДК 351: 378 (477)

*Г.М. ЧОРНИЙ, доктор економічних наук, професор
І.А. МІЩЕНКО, О.М. ФАЙЧУК, кандидати економічних наук, доценти
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Інтерпретація понять «управління» і «менеджмент» та абстрагування їх змісту в теорії аграрної економіки

Постановка проблеми. Про управління як явище в суспільному житті засоби масової інформації в колишньому Радянському Союзі заговорили офіційно лише в 60-ті роки минулого століття. Саме в той період почали виходити перші публікації з проблем управління в народному господарстві. Так розпочалося формування вітчизняної теорії управління, а з 70-х років – її вивчення у вищих навчальних закладах, в тому числі й аграрного профілю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші цеглини у фундаменті цієї сфери знань у сільському господарстві були закладені Г. М. Лозою [8], Й. С. Завадським [10], В.О. Тихоновим [9], В.Г. Галанцем [11], Л.Д. Залевським, В.Л. Беспаловим [12], І.Г. Ушачовим [13] та ін.

Під впливом управлінської думки вчених західних країн, де вона почала формуватися ще на початку ХХ ст., відбувалася поступова заміна в назвах сучасних підручників і посібників слова «управління» на слово «менеджмент».

Аналіз сучасного стану численних наукових публікацій, підручників, навчальних посібників та дисертацій з управлінських проблем останніх двох-трьох десятиліть показує, що в них часто трапляється некоректне використання термінів «управління» й «менеджмент» із відривом від їх семасіологічної сутності. А свого роду мода на вживання

цих популярних слів у ряді випадків зумовлює девальвацію їхнього змісту.

Така ситуація негативно впливає на оволодіння теорією управління студентами аграрних ВНЗ і тому доцільно проведення додаткових досліджень.

Мета статті – уточнити семасіологічну сутність понять «управління» й «менеджмент» та поглибити їхній функціональний зміст.

Виклад основних результатів дослідження. Іменник «управління» за Великим тлумачним словником української мови походить від дієслова «управляти», що означає «спрямовувати рух, хід, роботу чого-небудь» [1, с. 697]. Філософія виділяє в природі та суспільному житті такі гранично широкі явища: перше – матерію; друге – свідомість; третє – рух.

Логічний взаємозв'язок цих трьох явищ дає підстави стверджувати, що управління має право на четверте місце в їх когорті та може тлумачитись як спрямування руху когорта чого-небудь (конкретних елементів матеріального і духовного світів на мові філософії).

Кібернетика, досліджуючи рух у динамічних системах, стверджує, що явище управління полягає в тому, що активний елемент системи (суб'єкт управління) безпосередньо впливає на всі останні елементи системи (об'єкт управління) на основі безперервного інформаційного зв'язку між ними [2].

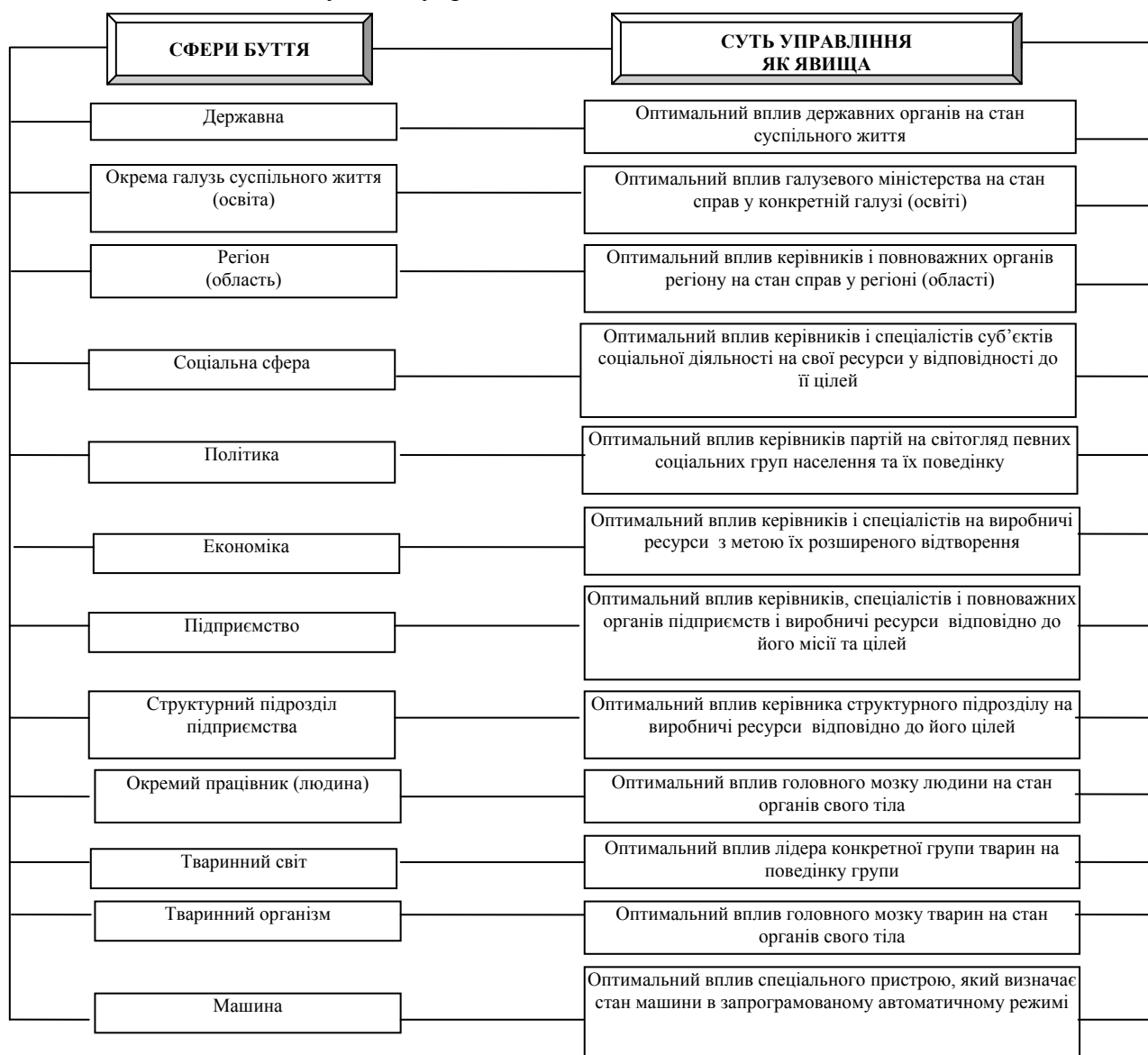
Із цих позицій кожній сфері суспільного буття притаманне своє визначення сутності управління (рис.). Тут належить чітко роз-

межувати поняття управління «як явища в суспільному житті» на емпіричному рівні, тобто на практиці, та поняття «управління» як абстрактне осмислення практики, тобто в теорії, де воно означає сукупність знань про управління як явище.

Широко вживане слово управління, яке трапляється в засобах масової інформації, періодичних виданнях і наукових публікаціях, також має свого роду «золоту пробу», свій «лакмусовий папір». Цією пробєю є кібернетичне тлумачення управління. Це означає, що в кожній управлінській ситуації має чітко визначатися суб'єкт управління

(хто управляє), об'єкт управління (ким, чим управляють) та конкретна мета (запрограмований результат, задля одержання якого здійснюється вплив суб'єкта управління на об'єкт управління).

Наприклад, якщо фермерське господарство розглядати з позицій кібернетики як динамічну систему, то в ньому чітко й виразно виокремлюється суб'єкт управління – голова (керівник), об'єкт управління – виробничі ресурси, головні цілі – кількість і якість продукції та дохід за підсумками календарного року.

Сутність управління в різних сферах суспільного буття

Джерело: Власні дослідження.

Аналогічна картина й у великих агроформуваннях, але в них суб'єкт управління буде складним (керівники, заступники керів-

ника, головні спеціалісти, повноважні органи). На рівні окремих структурних підрозділів агроформувань будуть свої суб'єкти

управління (керівники і спеціалісти нижчого рангу).

В агроформуваннях об'єктом управління є всі виробничі ресурси (трудові, матеріальні, фінансові), які мусять змінювати свій стан (перетворюватись у продукт) під впливом суб'єкта управління відповідно до місії й цілей функціонування системи – одержання конкретних результатів з їх кількісними та якісними параметрами.

На рівні структурних підрозділів агроформувань об'єктами управління будуть лише ті частини ресурсів, які необхідні для досягнення їхніх цілей зі своїми також кількісними й якісними параметрами.

Із логікою такого кібернетичного тлумачення розуміння сутності управління на рівні агроформування не узгоджується популярне, широкоживане в практиці та теорії аграрної економіки словосполучення «управління якістю», в якому на місце об'єкта управління поставлена одна з цілей управління. Аналогічне непорозуміння викликають словосполучення «управління конкурентоспроможністю», «управління ризиками», «управління ефективністю», «управління результативністю», «управління стратегією», «управління безпекою», «управління цілями», «управління продуктивністю» тощо.

Якість, конкурентоспроможність, ризики, ефективність, результативність, стратегія, безумовно, безпосередньо стосуються управління, але бути його об'єктом ніяк не можуть.

З'ясовуючи сутність поняття «управління» як явища в аграрному виробництві, доцільно звернути увагу і на його внутрішній зміст.

Управління як явище – це практична складна діяльність конкретного суб'єкта, яка має підстави визначатися ще й такими спорідненими поняттями, як робота, функція. Уважні спостереження за явищами управління в аграрних підприємствах і господарствах показують, що діяльність їхніх керівників є складною інтегрованою роботою (функцією). Вперше цю складну діяльність диференціював на функції нижчого порядку один із піонерів теорії управління француз А. Файоль [3, с. 12].

Згодом розвиток таких галузей знань, як теорія систем, кібернетика, інформатика дав змогу поглибити й доповнити вчення А. Файоля про управлінські функції. При цьому слід зазначити, що в основі всіх управлінських процесів лежать три стадії зміни стану інформації (одержання і концентрація інформації суб'єктом управління, перетворення ним інформації в новий її вид – програму дій, поява й надходження нової інформації за результатами реалізації програми дій і відповідних змін в об'єкті управління).

Кожній цій об'єктивній стадії зміни стану інформації на практиці відповідає конкретний вид управлінської діяльності як функція нижчого порядку (табл. 1).

1. Адекватність первинних управлінських функцій стадіям зміни стану інформації

Стадії зміни інформації	Назва первинних управлінських функцій
Одержання й концентрація інформації суб'єктом управління	Робота із забезпечення інформацією
Перетворення інформації в новий вид-програму дій	Робота з прийняття рішення
Поява і надходження нової інформації на адресу суб'єкта управління	Робота з реалізації рішення як джерело появи нової інформації

Джерело: Власні дослідження.

2. Диференціація інтегрованої функції суб'єкта управління на елементи нижчих порядків

Первинні універсальні базові функції суб'єкта управління	Похідні загальні функції суб'єкта управління
Забезпечення інформацією	Об'єкт інформації
	Аналіз інформації
Прийняття рішення	Цілевстановлення
	Планування
Реалізація рішення	Організація
	Керівництво
	Контроль

Джерело: Власні дослідження.

Даним трьом функціям притаманні означення:

первинні, як такі, що є елементами першого поділу інтегрованої управлінської функції;

універсальні, як такі, що мають місце в діяльності суб'єктів управління біологічних, технічних, соціальних і змішаних динамічних систем;

базові, як такі, що є основою (базою) виділення семи загальних управлінських функцій – облік, аналіз, цілевстановлення, планування, організація, керівництво, контроль (табл. 2) [7].

У цій класифікації загальних управлінських функцій займають також належне їм місце планування, організація, керівництво й контроль, автором яких був А. Файоль [3, с.12]. У сучасних зарубіжних і вітчизняних виданнях ці чотири функції фігурують у дещо різних інтерпретаціях. Але при цьому поза увагою залишається незавершеним цілісний управлінський процес (цикл), який започатковує первинна універсальна базова функція (робота із забезпечення інформацією) та похідні від неї загальні функції з обліку й аналізу інформації, які передують прийняттю рішення стосовно цілі, тобто виконанню функції з цілевстановлення, без чого розпочинати планування практично неможливо [15].

Паралельне вживання термінів “управління” і “менеджмент” як синонімів у засобах масової інформації та наукових виданнях викликає певні непорозуміння, особливо в ситуаціях, де вони стали модними й популярними.

З'ясування діалектики цих споріднених термінів потребує детального розгляду змісту останнього. Термін “менеджмент” у фундаментальному Оксфордському словнику англійської мови трактується як: 1) спосіб, манера спілкування з людьми; 2) влада і мистецтво управління; 3) особливого роду вмільість та адміністративні навички; 4) орган управління, адміністративна одиниця [4, с. 106].

Слово “менеджмент” (від англ. Management) є похідним від Manage – “управляти”. У свою чергу, останнє запозичило корінь латинського слова Manus, що означає “рука”... слід зазначити, що в анг-

лійській мові термін Management не єдиний, що означає “управління”. Поряд із ним використовують такі терміни, як “operation”, “control”, “driven”, “quade”, “administration”, “derection”, “government”, “command”, “manual” й ін. [5, с. 16-17].

Й.С. Завадський стверджував: “Найчастіше менеджмент розглядається як сукупність діяльності за умов ринкової економіки, пов'язаної з керівництвом людьми ...” [5, с.17]. Слово керівництво споріднене з російським терміном “руководить” (руками водить), що слугує підставою в буквальному розумінні тлумачити менеджмент як безпосередній вплив керівника, менеджера лише на людей. Р. Гріфін і В. Яцура вважають, що “менеджмент” – це сукупність функцій, спрямованих на ефективне використання ресурсів [6, с.4].

Зіставлення цього та інших подібних визначень “менеджмент”, співзвучне поняттю “управління”, дає підстави стверджувати, що на емпіричному рівні, тобто в практиці управлінської діяльності в аграрних підприємствах (господарствах), їх можна розглядати як синоніми, бо мають спільний зміст – раціональне використання ресурсів. А все частіше вживання слова “менеджмент”, ніж слова “управління” з'ясовується тим, що воно має англійське походження, а англійська мова за умов інтернаціоналізації економіки та глобалізації всіх сфер суспільного життя перетворюється в міжнародну.

Водночас прагматичне тлумачення поняття менеджмент призвело до некоректного вживання його в наукових публікаціях, підручниках, методичних роботах, тобто в теорії управління.

Наприклад, це стосується таких словосполучень, як “менеджмент витрат”, “менеджмент ресурсів”, “менеджмент фінансів”, “фінансовий менеджмент”, “менеджмент якості”, “менеджмент міжнародний”, “менеджмент екологічний”, “менеджмент банківський” тощо. На цьому шляху швидко можна дійти до вживання й таких спотворених словосполучень, як “менеджмент автомобіля”, “менеджер трактора” тощо.

Обмеженню спотвореного вживання терміна менеджмент сприятиме теоретичне ус-

відомлення особливостей його сутності порівняно з управлінням [14].

Матеріали спостережень за явищами управління та менеджменту з наступним аналізом їх внутрішнього змісту доводять про таке:

по-перше, сфера управління значно ширша, об'ємніша, ніж сфера менеджменту, бо перша має місце в біологічних, соціальних, технічних і змішаних динамічних системах, а друга – лише у соціальних та змішаних системах (там, де в об'єктах управління присутні люди);

по-друге, суб'єктом управління у сфері менеджменту слугує виключно інтелект людини, а у сфері управління – нервова система живих істот, технічні механізми, електронні пристрої;

по-третє, у сфері управління рішення приймають всі управлінці й власники, керівники, спеціалісти, повноважні органи, а у сфері менеджменту правом прийняття рішення наділяється менеджер;

по-четверте, менеджер є виключно професійно підготовленим найманим працівником фірми за контрактом із конкретним вагомим матеріальним заохоченням;

по-п'яте, менеджер як особистість обов'язково мусить мати певні анатомофізіологічні та психологічні задатки як основу формування зразкових професійних управлінських навичок;

по-шосте, менеджер як висококомпетентний фахівець із ґрунтовною теоретичною і практичною підготовкою уособлює управлінського працівника гранично високого вірцевого рівня.

З огляду на розглянуті особливості менеджменту й менеджера є достатньо підстав стверджувати, що вони наповнюють управлінську функцію в соціальних і змішаних динамічних системах глибшим змістом та забезпечують її якісніше виконання порівняно з традиційним розумінням явища управління.

Менеджмент як явище у суспільному житті в його науковому класичному тлумаченні – це найвища ступінь прояву управлінського мистецтва, в основі якого лежить природний таланти, спеціальна професійна

підготовка, глибокий інтелект, гранична висока мотивація [16].

Менеджер як кожний суб'єкт управління в практичній діяльності безумовно виконує розглянуті вище три первинні універсальні базові функції й відповідно до них сім похідних загальних функцій, але він це робить на гранично можливому високому професійному рівні.

Висновки. Результати проведених досліджень дають змогу стверджувати:

управління в аграрних підприємствах (господарствах) як явище є практичною діяльністю керівників, спеціалістів і повноважних органів, яка полягає у раціональному використанні виробничих ресурсів відповідно до місії й цілей конкретного господарюючого суб'єкта на землі;

управління як абстрактна теоретична категорія є сукупністю знань про управління як явище (поняття, категорії, цілі, закони, функції, принципи, методи);

зміст управлінської діяльності суб'єктів управління в аграрних підприємствах (господарствах) є складною інтегрованою функцією, диференціація якої дає змогу виділити три базові функції другого порядку: 1) робота з інформаційного забезпечення; 2) робота з прийняття рішення; 3) робота з реалізації рішення та сім похідних загальних функцій третього порядку: облік; аналіз; цілевстановлення; планування; організація; керівництво; контроль;

термін “менеджмент” за своїм технологічним змістом і цілями має підстави в аграрних формуваннях, тобто у соціальних та змішаних системах, вживатися на емпіричному рівні як синонім управління. Стосовно біологічних, економічних і технічних систем, в об'єкті яких відсутня людина, така аналогія теоретично невиправдана;

поглиблений теоретичний аналіз сутності термінів “менеджмент” та “менеджер” уможливив виділити в них низку особливостей, які доводять, що менеджмент як явище у суспільному житті – це найвища ступінь прояву управлінського мистецтва в соціальних і змішаних системах, а в теорії – це сукупність знань про нього.

Список використаних джерел

1. Ковальова Т.В. Великий тлумачний словник української мови / Т.В. Ковальова. – Х.: Фоліо, 2005. – 788 с.
2. Винер Н. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине. 2-е изд / Н. Винер. – М.: Наука, 1983. – 340 с.
3. Файоль А. Управление – это наука и искусство / А. Файоль, Г. Эмерсон, Ф. Гейлор, Г. Форд. – М.: Республика, 1992. – 316 с.
4. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Ed. by A.S.Hornby. – Oxford: Oxford University Press, 1994. – 1055 p.
5. Завадський Й. С. Менеджмент. Т. 1 / Й. С. Завадський. – К.: Україно-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 544 с.
6. Гріфін Р. Основи менеджменту: підруч. / Р. Гріфін, В. Яцура; наук. ред. В. Яцура, Д. Олесевич. – Львів: БаК, 2001. – 624 с.
7. Чорний Г.М. Управління: концептуальні засади національного менеджменту: моногр. / Г.М. Чорний. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2005. – 102 с.
8. Лоза Г.М. Основи научного управління. Для керівників колхозов и совхозов; под ред. акад. ВАСХНИЛ Г.М. Лозы. – М.: Экономика, 1973. – 272 с.
9. Тихонов В.А. Труд руководителя: учеб. пособие для руководящих работников сельскохозяйственных органов, руководителей колхозов и совхозов; под ред. акад. ВАСХНИЛ В.А. Тихонова. – М.: Экономика, 1975. – 166 с.
10. Завадский И.С. Управления сельскохозяйственным производством / И.С. Завадский. – К.: Издат. объедин. «Вища школа», 1978. – 312 с.
11. Галажу В.Г. Система управления качеством в сельскохозяйственных предприятиях / В.Г. Галажу, Т.Г. Дудар. – Львов: Вища школа. Изд-во при Львов. ун-те, 1980. – 160 с.
12. Залевский Л.Д. Управление сельскохозяйственным производством / Л.Д. Залевский, В.А. Беспалов. – К.: Вища школа, 1980. – 254 с.
13. Ушачов И.Г. Управление сельскохозяйственным производством / И.Г. Ушачов. – М. Экономика. – 1978. – 328 с.
14. Barkema H.G. Management challenges in a new time / H.G. Barkema // Academy of Management Journal. – 2002. – Vol.10. – P. 916–930.
15. Carroll S.J. Are the classical management functions useful in describing managerial work / S. J. Carroll, D. A. Gillen // Academy of Management Review. – 1987. – Vol. 1. – 48 p.
16. Kets De Vries M. R. Global leadership from a to z: creating high commitment organizations / M. R. Kets De Vries // Organizational dynamics. – 2002. – Vol. 4-5. – P. 295–309.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2013 р.

* * *

Новини АПК

На початок березня експортовано близько 25 млн т зерна

Протягом 2013-14 маркетингового року фактичні обсяги експорту зернових становитимуть близько 25 млн т. Це на понад 6,6 млн т більше, ніж за аналогічний період минулого року. У лютому аграрії відправили за кордон 2,8 млн т зерна, а з початку березня – 340 тис. т. Такі темпи повністю відповідають попереднім очікуванням Міністерства аграрної політики та продовольства України.

За розрахунками фахівців відомства, станом на 5 березня на внутрішньому ринку в наявності було понад 28 млн т зерна, з них пшениці – 9,6, ячменю – 3,8, кукурудзи – 13,5 млн т, при потребі внутрішнього споживання у березні-червні поточного року – 11,9 млн т, а також формуванні кінцевих запасів на рівні 7,6 млн т. Орієнтовні можливості експорту у березні-червні очікуються у 8,7 млн т.

Наразі зерновий ринок є активним, цінова ситуація – стабільною.

Прес-служба Мінагрополітики України

UDS 338.439.5(4):54(477)

*A.V. SKRYPNYK, doctor of economical science, professor
of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
M.A. RODYNA, first year magister*

Meat production: global and Ukraine trends

Scientific problem. Ukraine as the World Trade Organization (WTO) members fully feels global food market influence on the national food trading processes. Practically in all post-Soviet countries, so as in Ukraine, exist as influential advocates of openness of the economics, and those who think the main support of domestic producers, not focusing on the fact that this support is provided by the domestic consumer or the taxpayer (usually these concepts practically not differ). WTO membership conditions still remain some possibilities of the world market influence limiting on the production and consumption level inside the country. However, consider the process of meat production and consumption purely endogenous would be mistaken. The President of Ukraine did not sign the Law «About the Food Security» that contains provisions about limiting the import of food (no more than 30% of the national consumption of any commodity item) [9]. However, it is not executed in practice, and the consumption shares a number of imports headings have a stable growth. The world market of fish, meat and poultry is growing recent years, and the estimated volume in 2015 will reach \$ 640 billion [13]. Demand for meat products is ensured by increasing the level of urbanization and per capita income in South Asia. Despite the meat consumption slow down tendency in developed countries, the global growth trend is prevailing. It should be noted that main world's beef importer is Russia, which is characterized by a significant negative balance of agricultural export and import [4].

The main meat producer tendency concerned India which rapidly increasing its world export

share by producing inexpensive varieties beef and veal that are demanded in South-East Asia markets. The major share in the global production and consumption has pork (37% – 109 million tons in 2011), but recent years poultry had higher annual growth rate (3%), and the its world production and consumption reached 101 million tons in 2011 [14].

We now turn to the Ukraine meat products production and consumption. The agricultural sector transition to the market economy had more slow pace than in other Ukrainian economy branches. Even in the first half of the 90-ies of XX century, state allocated substantial funds to support the dying forms of agricultural management (collective and state farms). However, by the second half of the 90's it became apparent futility and ineffectiveness of this support. Gradually, in the village began to appear new forms of economic activity, which has now developed into three basic agricultural organizational structures: rural households, agricultural enterprises and farms. Households are the owners of land shares and rent them out to farmers and agricultural businesses. Last are actively investing in the production of crops and provide domestic consumption and export. Beef production is not considered as attractive investment and is provided by small-scale producers (households). Significant investments are observed in the poultry production and recently in pig breeding. Notwithstanding the provisions have not logged into force of the law «About food security» and the continuing need for a rational and balanced nutrition [8], at the present stage of development of the market of meat products in Ukraine is characterized by its considerable dependence through imports. According to the State Statistics Committee of

© A.V. Skrypnyk, M.A. Rodyna, 2014

Ukraine, Ukrainians consume about 61 kg of meat and meat products per year, which is 40% less than the norm. [3] There is a view that «Ukraine's meat production sector must be export-oriented and 2030 beef exports must be close to 1 million tons». [12]. In a market economy, the development of any industry branch depends on its profit attractiveness, which is primarily determined by the stable consumer demand for the products of the industry. In addition, in an open economy, domestic producers have to operate in a highly competitive with the world's major manufacturers of this type of product.

Analysis of recent researches and publications. The problem of the Ukrainian nation is a healthy balanced nutrition, but it is impossible without eating meat as a food containing 60% protein, which employs people [5].

The market of meat and meat products should be considered as a component of the food market, which consists of individual market segments (market of beef, pork market, the market of sheep and goats meat, poultry market [13]). «The essence of the meat market and products of its treatments can be defined as an integrated, open organizational and economic system that is being developed under the influence of factors internal and external environment and consists of a set of enterprises that are involved in the production, processing, storage, transportation and sale of» [8]

Proposal for meat products depends on the following factors: demographic (age of consumer, family, locality of residence – rural or urban), behavioral (motivation to buy this meat product), the level of solvency of consumers (income of consumer, which in Ukraine is at a low level). A lot of importance is the economic and political impact on the demand and supply of meat in Ukraine. Opinion Ukrainian scientists agree that « the Ukraine population deterioration in dietary habits is connected with a sharp decrease in its revenues» [7, 106]. The proposal is influenced by such factors as: the level of living of the rural population, the financial and economic position of agricultural enterprises, innovative approaches that are used in the enterprise, technology of growing, resource potential, the gene pool of the enterprise [1]. Questions of impact of accession to the

WTO on the development of agricultural enterprises in Ukraine are considered in Yatsenko's work [10]. In Kozak's work is showed the competitiveness of agricultural producers in Ukraine [6] in an open economy (membership to the WTO). As for the trends of the global food market, in work [2] through a detailed analysis of time series of price factors for basic food produced by separating the main components of variation in the pricing process, which include: trend, cyclical, seasonal and random components[2]. It is shown that the main drivers of price trends in the global food market are changes in world energy prices and variations of the real exchange rate of the U.S. dollar. In last scientific papers the transition mechanisms of world market tendencies reduction on meat Ukraine market did not observed.

The objective of the article. Relevance of the research problem based on the needing to review trends in livestock and meat market of Ukraine in the conditions of the current system of institutional rules and methods of state regulation and stimulation of the agricultural sector of the economy, which will solve the issues of rational use of market methods in a significant influence of the world market of meat products and limited protection of the domestic market. Paper purpose is to analyze trends of meat production in Ukraine for certain types of commercial products in order to forecast the consumption and import opportunities in the short and middle term.

Statement of the main results of the study. Analysis of the trends that are observed in the production of certain commodity positions shows a steady increase in national poultry production, which is the main component of the food allowance of meat Ukrainians. Pork production also strengthened position in the domestic market recently. The number of cattle is reduced, but the forward-looking estimates give reason to believe that a possible change in trend. For the analysis, we used annual data FAOStat [12], as even internal statistical information about production, export, import of meat products is not in the public domain, and the one that is open, is highly unsystematic and inconsistent.

Trends of production meat products in Ukraine and in the world

Consider the production of the main types of meat production in Ukraine – beef, pork and chicken. The trend line of beef production represents by an exponential, which shows that production is falling since 1992 (Fig. 1). It means practically total lack of beef production investment and gradual degradation of the few companies that support the development of this industry. At this stage of the development of industry's potential rearing of cattle in Ukraine is hardly ever used. The sector which can give profits after 6-7 years is considered as nonintersecting for the investors. As a result is a relatively high price of beef (prices of pork and chicken meat in Ukraine are below) and low demand generated by the low-income population. We analyze the time-dependence of pork production in Ukraine since 1992. At the initial stage, as in all Ukraine's economy, there was a decline in production, and only after 2007 pork production began to grow. Therefore, this time

dependence on the time interval from 1992 to 2010 is best approximated by a quadratic function (parabola), although the such dependence using for the prediction would be incorrect because you cannot expect continuous growth in production with a stable-increasing rate. In comparison with the beef, the population has a bigger opportunity to buy pork, which is cheaper than beef as elsewhere in the world Payback period of investment pork projects is significantly lower than in the production of beef. [7, 107]

Poultry production is showed since 1997 (fig. 1). Before this time it was recession of production, and since 1997 it started to grow at a rate of 14%. The reason of this is a rapid return of production (fig.1). Chicken - the cheapest meat of all meat products in Ukraine, so it becomes a major component of the supply of meat products for the population.

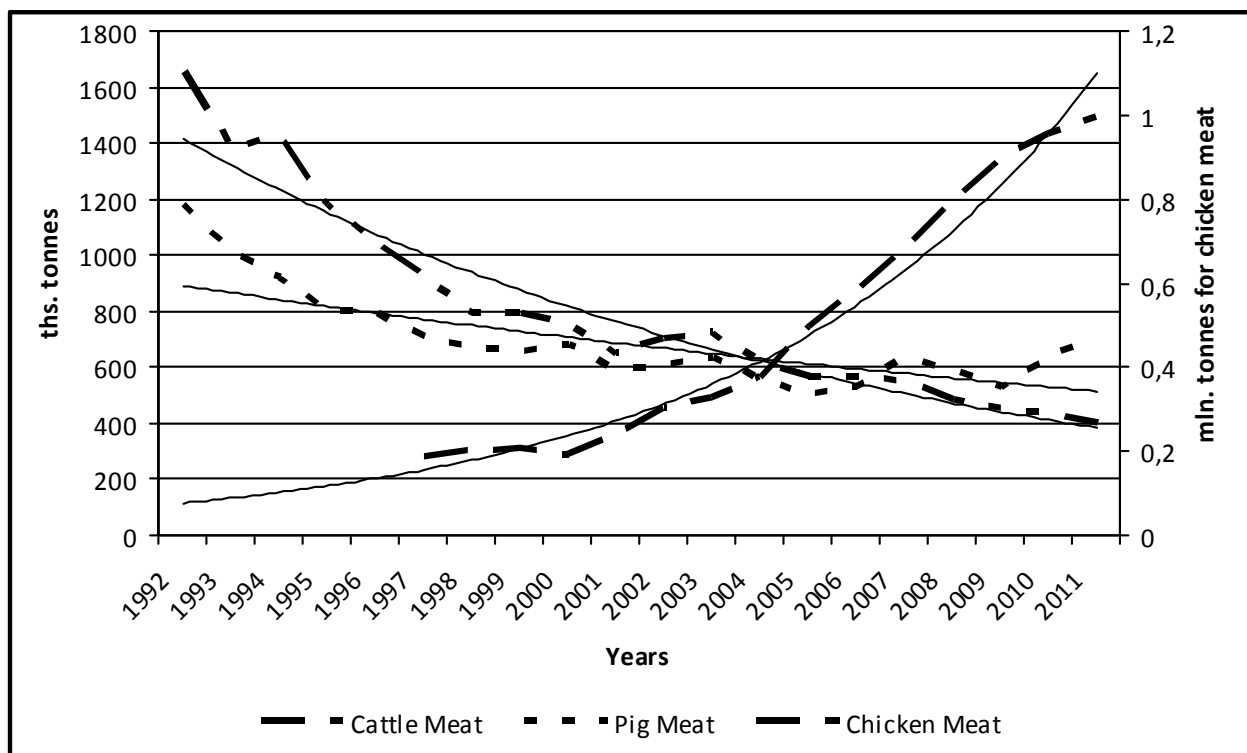

Fig. 1. Production of beef, pork and poultry in Ukraine

The source: [12]

Consider how the trend of the domestic Ukrainian market sorts compare with the trend of world production of the same meat. First of all, it should be noted a steady increase world production in three meat trade positions, which practically does not react to shakes and shocks of the global economic system (Fig. 2). The

highest rate of increase has chicken production (5% per year) and in the nearest future we can predict the excess of poultry production over the production of pork, as FAOStat experts predicted [12]. Pork production has growing at a rate of 2.9% per year and the production of the most expensive meat – beef – is growing

steadily at a rate of 1.4% per year. As we can see (fig. 1), the trend of development of the Ukrainian meat industry does not fully correspond to the trends that are observed in the

world. It is continuing decline of beef production, and only last years pork production began to increase.

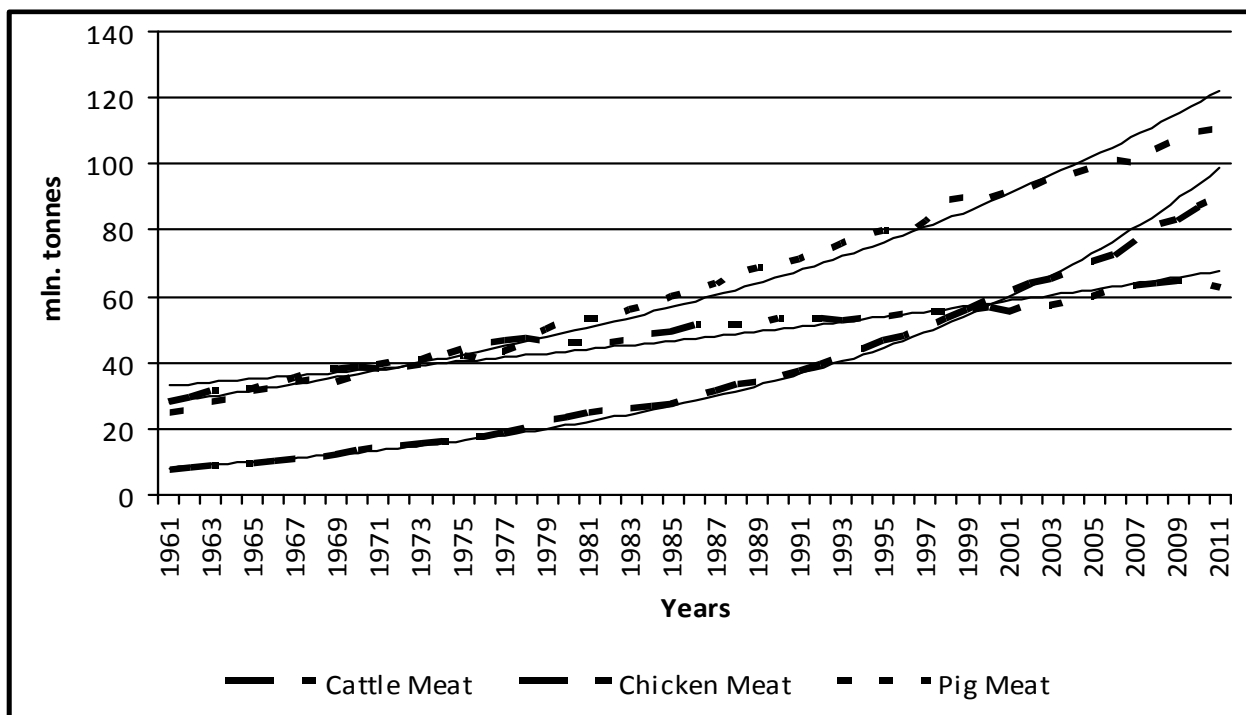

Fig. 2. Production of beef, pork and poultry in the world

The source: [12].

Consider the interaction between production and consumption in Ukraine with the world meat market. First, attention is drawn to the extreme variability of exports and imports volume (production and consumption have not such variability). Until 2008, Ukraine exported the largest amount of beef, the chicken and pork volumes from 1992 to 2010 years were approximately the same extremely low (less than 20 thousand tons). As of 2010 most of Ukraine meat imports was pork. Import of poultry since 2008 has fallen sharply (possible for import substitution), and beef import during the period remained at an extremely low level (fig. 3; 4). Despite the fact that beef production is falling, Ukraine imports these products – less than it exports (takes out an expensive and high-quality beef, and import less quality according population demand fiturers).

In total volume of foreign trade of meat products in Ukraine (according to official statistics FAOStat) is a very small proportion of domestic production and consumption (no more than 7%).

Apparently, a significant variation of the volume of exports and imports is associated with a significant corruption of Ukraine customs service Institute. Therefore, considerable unknown produced meat proportion in Ukraine market exists which is not recorded as imports (black and gray imports). Feature of the modern domestic market of animal products is a possibility of supply and demand imbalance, the low level of domestic consumption, and lack of infrastructure.

In recent years, the livestock sector is almost no major structural changes occurred due to the lack of large investment projects. Thus, there is an urgent need to clearly define the priorities for the development of livestock sector and its mechanisms of state support according WTO requirements.

The domestic and global market price ratio

An important question for each of the economies is to establish correlation prices of domestic and world market for any type of meat products. If the concept of internal prices

for this type of product exists and is available, for example, according to FAOStat, such world market prices do not exist. Therefore, as the world market price for this type of product, we use the weighted average of export prices of such products. As a weights we use a part of export in world trade volume. The weighted average price (1) and the price dispersion (2) for beef, poultry and pork were calculated by using FAOStat information:

$$\bar{P}_i(t) = \frac{\sum_{j=1}^{20} P_{ij}(t) \cdot V_{ij}(t)}{\sum_{j=1}^{20} V_{ij}(t)} \quad (1)$$

$$\sigma^2(t) = \frac{\sum_{j=1}^{20} P_{ij}^2(t) \cdot V_{ij}(t)}{\sum_{j=1}^{20} V_{ij}(t)} - \bar{P}_i^2(t), \quad (2)$$

where i – the index meat position exported by j -th country;

$P_{ij}(t)$ – the unit price (\$/t) of the i -export heading country j -th ($j = 1, 2, \dots, 20$) for the period t ;

$V_{ij}(t)$ – the volume of exports (th t) i -meat position exported by j -th country.

Analyzing the weighted average export prices of meats market, we see the following situation. The most expensive meat in world market is the beef, and the cheapest is the chicken. Moreover, the international prices of each of the three positions of meat behave uniquely. Beef prices grew up the entire range of research (1992-2010) from \$2500 to \$4100 per 1 tone, chicken prices rose very slightly – from \$1400 to \$1500 per 1 ton, and pork fell from \$ 2700 to \$ 2500 per 1 ton. Make a comparison of the domestic and global markets for individual commodities. Beef world prices regularly exceed domestic prices (Fig. 3). Average excess in the time interval from 1996 to 2010 is \$1900, and its average deviation is \$310.

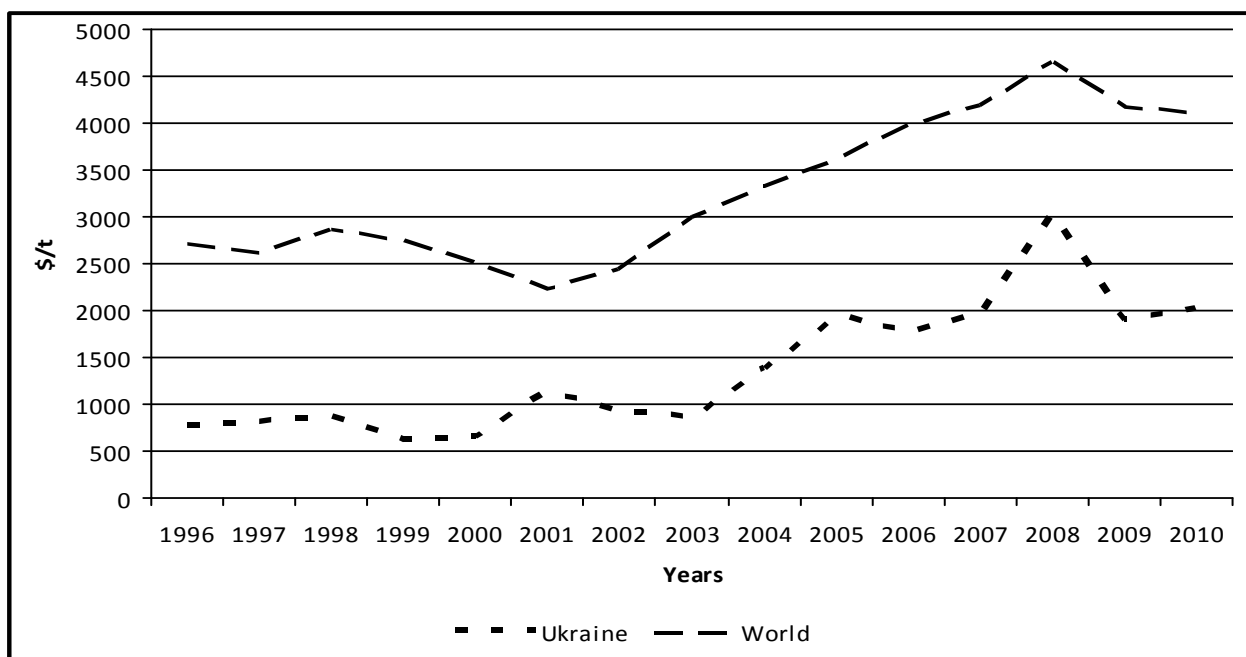

Fig. 3. Compare of beef world prices and Ukraine's prices

The source: [12].

Significantly different situation is observed for pork. If in 1997 there was a difference in \$1 for 1 kg, that amounted near 80% of the price of the domestic market, in 2010 there was even a slight excess of the domestic prices relative the world (Fig. 4). All these confirms the factor of increasing consumer demand for pork in Ukraine, that led to an increase in production

(supply on the domestic market). The growth of demand outstripped supply several, which determined the increase in domestic prices. In future, the price factor cannot be actively used to increase the supply. It is therefore possible that further consumption growth will be driven by growth of imports, provided no introduction of prohibitive duties.

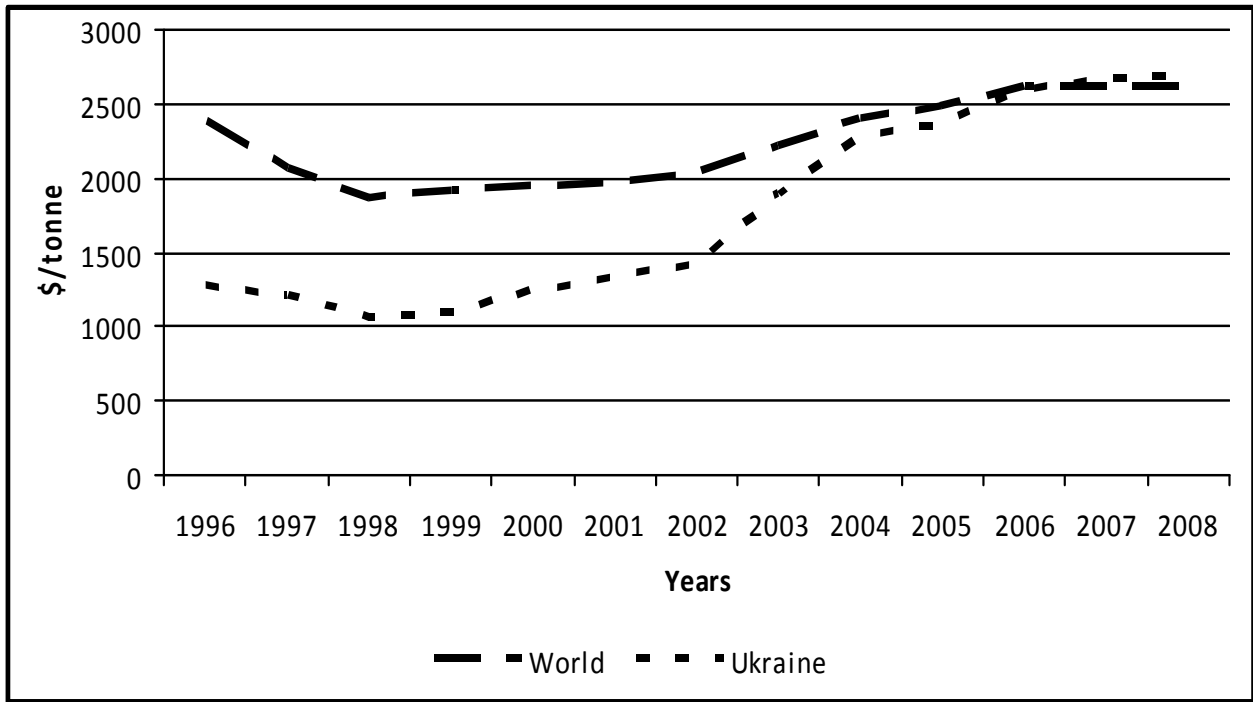

Fig. 4. Compare of pork world prices and Ukraine's prices (three point smoothedp)

The source: [12].

The effect of the introduction of customs duties graphically presented in fig. 5. Throughout the time period from 1997 to 2008, the price level of the domestic market of chicken meat is

higher than the world, and recently even a tendency exists to an increase the difference. The reason is the presence of almost prohibitive tariff on the import of poultry (table 1).

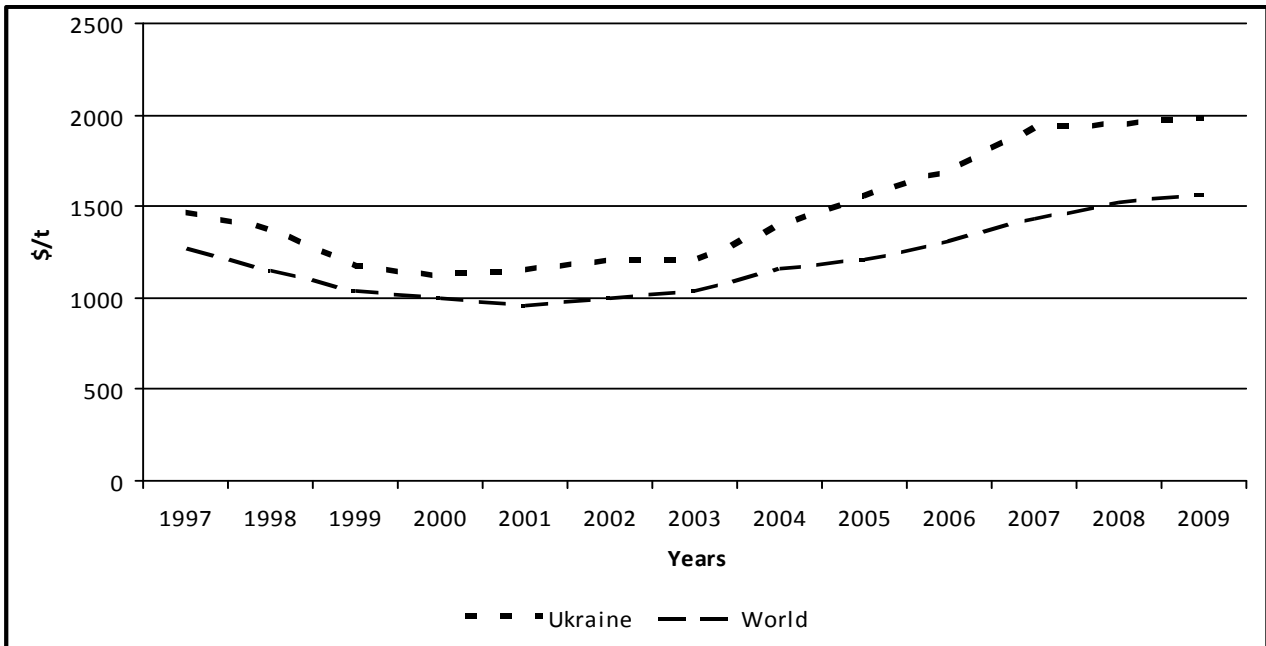

Fig. 5. Compare of poultry world prices and Ukraine's prices (three point smoothedp)

The source: [12].

Tariff regulation of the internal meat market

If we analyze the full range of tariffs (table) for imported meat products and consider them with three positions: to protect domestic pro-

ducers, budget fulfillment, and from the standpoint of meat products consumers, which is often forgotten. Budget component can be completely ignored, due to the low level of import, then the question should be considered only

from two points – consumer and the producer. The almost complete chicken with 30% higher the world prices dominance on the Ukraine meat market speaks of miscalculations that strategy. Common method of protecting domestic production is the use of prohibitive tariffs only limited time period. For chicken, where

production has already reached a level sufficient for domestic consumption, rates have already fulfilled their role, and their removal can get a positive impact both on the growth of the competitive ability of the industry and the consumer goods significant spending reduction.

Ukraine meat market tariff protection

Type of meat production	Full rate, € for 1 kg	Preferential rate € for 1 kg	Type of duty
Beef	2,0 €	1,0 €	compensatory
Pork	2,0 €	1,0 €	compensatory
Poultry	60%, but not less than 3€	30%, but not less than 1,5 €	prohibitive

The source: [8].

As for tariffs on beef they are in the range of 20 to 40% of the cost of production in the domestic market. As the price of pork, it is much lower, than the tariffs for pork are more prohibitive than compensatory. Therefore the increase of demand met not fully by the growth of domestic production, and partly due to an increase in prices. High tariffs on imports of chicken meat had a double effect: the positive – significantly increased production in the country, and the negative – both wholesale and retail prices are higher than world figures.

In the last 5 years in Ukraine has formed a stable negative trade balance. We import natural gas, oil, machinery, cars, electronics, clothes, shoes. At the same time, demand for traditional Ukrainian exports dropped significantly (the production of metallurgical and chemical industries) due to increased competition in the global market. In this situation, agricultural sector, that has a positive balance of foreign trade, role is increasing. However, this balance is achieved through the export of cereals and their products and further increase their production can lead to a deterioration of the social and environmental situation in the agricultural sector.

Conclusions. It was analyzed the main tendencies of global meat market in two factors production and prices. It was showed the global world tendency – the fast growing poultry production, which volume in nearest years exceeded beef and pork.

Introduction of the concept of the global meat market prices for certain commodity positions give the possibility to analyze world market tendency influence on the prices dynamics of the domestic meat market.

As a result, we can make the following conclusions on possible options to improve the efficiency of meat production. For two positions pork and poultry the use of tariff regulation leverage may be regarded as successfully performed their functions. Prohibitive tariffs on chicken meat may be canceled, as the industry produces enough products for domestic, so the full market opening will benefit both consumers and manufacturers. The growth of pork production due to the increase in effective demand has stimulated the production increase in and can improve meat diet Ukrainians and stop prevailing chicken growth. Further growth in domestic pork prices would limit the social segment that will be able to consume pork products.

The beef production and consumption remains at a very low level, world and domestic prices differences remained largely stable (\$2/kg). As a result, the chosen method of domestic beef market protection cannot be called successful. First of all it is necessary to stimulate consumer demand and all customs tariffs should be abolished. Cheap beef access to the domestic market replaces the consumer liking and positive impact on domestic production growth.

References

1. Ukrainian Agrarian Economic Sector (Position and Development Tendency) under reduction M.V. Zubets, P.T. Sabluk, V.Ia. Messel-Veseliak, M.M. Phedorov. – K.: NNC IAE, 2011. – 1008 p.
2. Agroindustrial Portal <http://agroprom-ua.com/article/460>.
3. Institute of Current Situation of Agrarian Market. <http://ikar.ru/lenta/437.html>.
4. Kalinchik N.V. Development and Effective Functioning of Enterprises at the Beef Market // Kalinchik N.V., Saenko O.A., Rossoha V.M.- K.:NNC IAE, 2009. – 212 p.
5. Kozak L.V. Market Positions of Native Agrarian Producers in Context of Ukraine's Membership in WTO // Economic of Agroindustrial Complex. – 2013. – №1. – P. 55-60.
6. Mazurenko O.V. Food-security and Situation from Position of Meat Production and Consumption / O.V. Mazurenko // Scientific Messenger of Umanj's National University of gardening. – 2008. – №. 70 (part 2 – Economic). – P. 105-111.
7. Nakai O.A. Modern Position and Functioning Problems of Meat Market in Ukraine. // nbuv.gov.ua.
8. Project of Law «About the Food Security». Verkhovna Rada Ukrainy. Official web-portal. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44744.
9. Iatsenko O.M. Competitiveness of agrarian sector in conditions of food market globalization // Economic of Agroindustrial Complex. – 2013. – №1. – P. 31-38.
10. Anthony N. Rezitis, Maria Sassi. Commodity Food Prices: Review and Empirics // Hindawi Publishing Corporation. Economics Research International. Volume 2013, Article ID 694507, 15 pages. <http://dx.doi.org/10.1155/2013/>.
11. Food and Agriculture Organization of the United Nations <http://faostat.fao.org/>.
12. Report Linker. <http://www.reportlinker.com/ci02026/Meat-and-Poultry.html>.
13. World Watch Institute. Vision for a Sustainable World <http://www.worldwatch.org/global-meat-production-and-consumption-slow-down>.

The article has been received 07.11.2013

* * *

Новини АПК

В Україні проведено 13266 продовольчих ярмарків

В усіх областях України активізовано проведення сільськогосподарських ярмарків. Адже продовольчі ярмарки – ефективний механізм утримання цінової ситуації на продукти харчування і можливість придбати продукцію у виробника. Так, з початку 2014 року проведено 13266 продовольчих ярмарків за участю сільськогосподарських товаровиробників та обслуговуючих кооперативів на яких реалізовано 151,6 тис. т сільськогосподарської продукції на 1437,7 млн грн.

Мінагрополітики всебічно популяризує проведення ярмаркових заходів і намагається залучити до них якомога більше аграріїв. З початку року найбільшу кількість ярмаркових заходів проведено в Київській, Волинській, Харківській, Запорізькій, Сумській, Херсонській, Полтавській та Черкаській областях. За обсягами реалізованої продукції лідирують Одеська, Харківська, Сумська, Луганська, Київська та Дніпропетровська області.

Лише у лютому в регіонах проведено 6010 продовольчих ярмарків з яких 3928 виїзних. При цьому реалізовано 70,3 тис. т сільськогосподарської продукції на суму 720,1 млн грн.

Слід зазначити, що в місті Києві проведено 196 сільськогосподарських ярмарок, де реалізовано 19,4 тис. т різної продовольчої продукції на суму майже 317,7 млн грн. На ярмарках представлені м'ясна, молочна, овочева продукція, борошно та крупи, продукція бджільництва та хлібобулочні вироби.

Прес-служба Мінагрополітики України

*Ю.Є. КИРИЛОВ, кандидат економічних наук, доцент
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»*

Бренд «Житниця Європи»: міф чи реальність

Постановка проблеми. Інтенсифікація процесів глобалізації, які є основною закономірністю формування сучасної світової системи господарювання, неоднозначно впливає на розвиток національних соціально-економічних систем. Особливої актуальності набуває проблема визначення місця кожної національної економіки у глобальній економічній системі. Формою прояву місця національної економіки у світогосподарській системі, засобом посилення її міжнародної конкурентоспроможності є сформований бренд країни. Великого значення проблема формування бренду набуває на стадії трансформаційних перетворень. Правильно сформований та визнаний світом бренд країни дає їй змогу брати участь у вирішенні питань глобального характеру завдяки підвищенню політичного й економічного впливу; допомагає здобути міжнародний авторитет і довіру інвесторів; стає інструментом, який сприяє налагодженню міцних міжнародних партнерських стосунків, підвищенню добробуту своїх громадян, розв'язанню соціально-економічних проблем усередині країни.

У періодичних виданнях та наукових публікаціях аграрного спрямування досить поширеною є теза про Україну як "житницю Європи й світу". Отже, проаналізувавши підґрунтя цього висловлювання, підтвердити або спростувати його та, відповідно, зробити висновки щодо доцільності просування такого бренду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні 20 років накопичено певний досвід, у тому числі й національний, уза-

гальнивши який можна вже говорити про теорію національного брендингу. Над її удосконаленням працюють такі науковці та практики, як С. Анхольт [3], Ф. Котлер [14], В. Мірошніченко [16], Т. Нагорняк [17], А. Старостіна [21], В. Тарнавський [23]. Різним аспектам функціонування зернового ринку України, дослідженням його експортного потенціалу присвячені праці В. Власова [5], С. Кваші [12], П. Саблука [19], Л. Худолій [26] тощо. Проте у науковій літературі відсутній ґрунтовний аналіз можливості брендингу нашої країни, зважаючи на її аграрний потенціал.

Мета статті – визначення витоків та об'єктивних передумов використання висловлювання "Україна – житниця Європи", обґрунтування доцільності просування такого бренду в цій площині.

Виклад основних результатів дослідження. Одним із характерних явищ європейської історії до середини ХІХ ст. включно була нестача продуктів харчування, насамперед зерна, продукти з якого навіть на початку ХІХ ст. становили близько половини повсякденного раціону харчування [4, с. 108].

Неврожайні роки призводили до соціальних катаклізмів у державі та суспільстві. Як зазначав відомий дослідник Ф. Бродель, протягом багатьох століть голод у Європі «повертався з такою настирливістю, що став елементом біологічного режиму» [4, с. 45]. Значну роль у створенні несприятливих умов господарювання відіграв і так званий „малий льодовиковий період”, що тривав упродовж ХІV – ХІХ ст. У цей час голодні роки стали нормою для Європи: так, у ХVІ –

XVIII ст. тільки у Франції голод у масштабах цілої країни траплявся 40 разів.

Важливим чинником стало й те, що традиційні джерела зерна для Європи (Греція, Фракія, Єгипет) до XVI ст. повністю відійшли до Османської імперії, а відкриті землі в Новому Світі ще не були освоєні. Саме в цей час на продовольчу авансцену висунулися північні та східні околиці Європи і не в останню чергу Річ Посполита, що відвантажувала на експорт практично всю вирощену пшеницю, яка дуже цінувалася в європейських країнах. Саме в цей період формувалися економічні відносини польської держави й України та її освоєння польською шляхтою, що відіграло значну роль у подальшому духовно-політичному впливові Польщі на українські території [9].

Перше повідомлення про родючі землі, що тоді входили до складу польської держави, трапляється у польського історика і хроніста Матвія Меховського. У «Трактаті про дві Сарматії» (1517) він, описуючи територію сучасної України, вказував, що тамтешня земля «найбільш родюча в Європі й м'якше кліматом» [15]. Практично дослівно ця фраза повторюється через сто вісімдесят років французьким автором Гаспаром де Тенді, який служив при польському дворі [28]. Незважаючи на брак інформації та недосконалість механізмів її передачі, це твердження починає поширюватись і стає часто згадуваним у подорожніх нотатках, офіційних звітах тощо. Так, учасник походу Карла XII на Полтаву священник Йоганн Барділі писав про величезні врожаї пшениці в Україні, тому її з лишком вистачає й на виробництво хліба, і на алкогольні напої [27]. Донесення французьких агентів у 1771 та 1784 роках без зазначення джерела інформації повідомляють про «величезних, як вдома, буртах гниючої пшениці, якою можна було б про-

годувати всю Європу» і про таку дешевизну пшениці, що місцеві жителі відмовляються її вирощувати [4, с. 84-85]. До кінця XVIII ст. уявлення про неймовірну врожайність пшениці на українських землях стало аксіомою й знайшло відображення у наукових дослідженнях [30]. Водночас статистичні дані про врожайність зернових культур у Європі (табл. 1) спростовують цю тезу. Експерт у галузі європейського сільського господарства Б. Сліхер ван Бат усі європейські країни умовно поділив на чотири групи за рівнем урожайності. Так, до першої групи він відносив Англію і Нідерланди, до другої – середземноморські країни (у т. ч. Францію), до третьої – німецькі землі та країни Скандинавії. Польща й Росія – остання, четверта група, яка відзначається найнижчою врожайністю.

Україна за врожайністю протягом досить тривалого часу (середина XVI – перша чверть XIX ст.) поступалася Німеччині та Скандинавським країнам в 1,3 раза, Франції – в 1,5, Англії – у 2,1 раза. Однак хибна уява про українську пшеницю продовжувала існувати.

Легенда про Україну як європейську житницю також пов'язана з обсягами зерновиробництва в українському селі другої половини XIX – першого десятиліття XX ст., коли майже половину експорту хліба забезпечували поміщицькі й селянські господарства. На українських землях збирали 43% світового врожаю ячменю, 20 – пшениці та 10% – кукурудзи. Експорт української пшениці наприкінці XIX ст. й до початку Першої світової війни відігравав важливу роль в економіці Російської імперії. У 1910–1911 роках українські губернії виробляли 19,6 млн т зерна на рік, із них 4,9 млн т (майже чверть урожаю) йшло на експорт, насамперед у Німеччину [6, 29].

1. Середня врожайність зернових культур у країнах Європи

Рік	Країна	Середня врожайність, ц / га
1500–1820	Англія	8,8
1500–1820	Франція	6,3
1500–1820	Німеччина, Скандинавські країни	5,3
1550–1820	Східна Європа	4,1

Джерело: Сформовано за даними [5, с. 98-99].

Революційні аграрні перетворення більшовиків фактично зруйнували соціально-економічну структуру зернового господарства, тому "житниця Європи", особливо в умовах посушливого 1921 року, стала залежною від зернового імпорту, не маючи зерна для харчування населення, сіви й утримання худоби.

Динаміка зовнішнього товарообігу України за 1921–1924 роки характеризувалася зростанням, але наприкінці 1924 року вже простежувалася тенденція до її спаду, тому що експорт хліба зменшився. Експерти хлібного ринку вважали Україну традиційним експортером зерна. Колишня слава "європейської житниці" дала змогу загальносоюзним заготівельним конторам розглядати Україну як головного експортера хліба, враховуючи її географічне становище, наявність портів і мережу залізниць. "Чим торгує Радянська Україна?, – писав О.О. Золотарьов у 1925 році. – Звичайно, хлібом". Із загальної суми вивезених товарів на 93,6 млн крб. хліба продано на 85,1 млн крб., тобто 91%; до того ж майже 60 % усієї хлібної маси посідало жито, близько 22 – пшениця, 12 – ячмінь, 5% кукурудза. Наш вивіз у 1923–1924 роках був "житнім" [10].

Авторитетним дослідником зернового господарства цього періоду був А.Я. Альтерман. За його підрахунками, Україна впродовж другої половини 1920-х років, крім 1928-1929-х, вивозила на європейський ринок 227–250 млн пудів хліба, що на 165–180 млн пудів менше, ніж у 1910–1913 роках, а причиною такого спаду він вважав наслідки революційних змін на селі та знищення поміщицького землеволодіння, обмеження можливих верств селянства [2].

У 1928 році А.Я. Альтерман у своїй книзі опублікував дані, які розкривають структуру хлібного експорту, враховуючи також питому вагу вивезених зернових до союзних республік. Якщо дореволюційний хлібообіг був переважно пшенично-ячмінним (75% товарної маси), то непівський виявився пшенично-житнім (86%). Статистика українського хлібного ринку, яку розробив він, доводила про зменшення експортної частини, але з урахуванням вивезених обсягів до союзних республік, яка демонструвала по-

яву "житниці" союзного значення. Так, у 1923-1924 роках з України вивезено 248,5 млн пудів зерна, з них на внутрішній ринок – 80, до Білорусії й Росії – 83,4, на експорт – 85,1 млн пудів. Однак наступного року експорт зменшився до 42,5 млн, а у 1926-1927 роках зріс до 56,2 млн пудів, до сусідніх радянських республік вивезли відповідно 89,6 та 82,6 млн пудів зерна [1].

У 1925 році Україна як радянська житниця стала об'єктом союзних і експортних хлібозаготівель. Хлібний експорт посідав половину вартості сільськогосподарського експорту, тобто відносно високий урожай вирівняв диспропорції структури експорту. Основними споживачами українського зерна були європейські країни. Так, у 1925-1926 роках пшеницю вивозили переважно до Англії, Італії, Бельгії, Франції; жито – до Швеції, Німеччини, Голландії, Англії; ячмінь – до Англії, Німеччини, Бельгії, а кукурудзу – до Англії, Швеції й Франції [1, с. 43].

Вважалося, що хлібний експорт для державно-кооперативних господарств був рентабельним, враховуючи мізерні заготівельні ціни для селян та експортні, але динаміка валютної виручки показувала про його нестабільність. Експортні можливості України були обмежені. Вона не спромоглася за роки непу досягти навіть половини довоєнних обсягів вивезення зерна, отже, перестала бути "житницею Європи".

Недорід зернових культур в Україні у 1928 році через вимерзання посівів негативно вплинув на хлібозаготівлі й експорт.

У статті В.М. Соловейчика (1928) зазначалося, що зернові культури становили 31–38% вартості валової сільськогосподарської продукції, а товарність не досягала навіть третини гуртового збору [20]. Він підкреслював нестабільність зернового експортного ресурсу, який мав тенденцію до зменшення.

Таким чином, з'ясувавши обсяги експорту українського зерна у роки нової економічної політики та порівнявши його з довоєнним періодом, необхідно констатувати незаперечний факт їх катастрофічного спаду. Лише у 1923 і 1926 роках Україна досягла четвертої частини довоєнного обсягу експорту, а в наступні роки – показник став доволі низьким. Обсяги зерна УРСР у 20-х роках

XX ст. на експорт не могли конкурувати з пропозицією основних світових виробників – США, Канадою, Аргентиною, Австралією. Традиційно, як і до 1913 року, споживачами українського хліба були європейські країни – Англія, Німеччина, Італія, Франція, Швеція, Голландія, але це були невеликі партії зерна. Україна, починаючи від Першої світової війни та особливо протягом революції й виснажливої громадянської війни, втратила славу “європейської житниці”.

Після закінчення Другої світової війни ідея про Україну як житницю Європи віді-

йшла у тінь. Інтерес до українського аграрного виробництва поживався після утворення Євросоюзу, передусім із боку Німеччини та Австрії. У німецькій діловій пресі періодично друкуються статті під заголовками: «Житниця Східної Європи пропонує гігантські можливості», «Повернення європейського зерносховища» тощо.

Досліджуючи виробництво зернових культур у сучасній Україні та країнах ЄС, їхні валові збори (табл. 2), врожайність, посівні площі, не можна безапеляційно стверджувати про статус «житниці Європи».

2. Порівняльна таблиця валового збору зернових культур в Україні та провідних країнах ЄС за 2001–2009 рр., тис. т

Рік	Україна	Франція	Німеччина	Польща	Іспанія	Італія
2001	39706	60236,6	49686,4	26960,3	18049,9	19933,2
2002	38804	69656,6	43391,3	26877,3	21710,3	21248,4
2003	20234	56441,4	38552,7	23600,5	19363,3	18751,3
2004	41809	70516,6	51110,3	29635,1	24808,9	23283,2
2005	38016	64103,7	45980,2	26927,9	14225,7	21423,2
2006	34258	61584,1	43474,8	23177,9	19035,6	20206,6
2007	29295	59329,8	40632,1	27142,8	24484,4	20350,6
2008	53290	70075,1	50104,9	27664,3	23904,0	21624,5
2009	46028	70040,0	49748,2	29826,5	17871,8	17391,6

Найбільший експорт зернових, вирощених в Україні, припадає на Євросоюз (табл. 3, рис. 1-2). У 2012 році на ринок ЄС

поставлено 7,7 млн т зерна на суму 1,9 млрд дол. США [26].

3. Зовнішня торгівля України

Рік	Продукція зернових культур (у постійних цінах 2010 р.), млн грн	Експорт, млн дол. США	Імпорт, млн дол. США	Експорт у країни ЄС, млн дол. США	Експорт в ЄС у загальному експорті, %
2007	32364,5	763,7	86,6	624,08	81,72
2008	55059,8	3703,8	146,5	962,3	25,98
2009	49122,3	3556,2	98,5	454,27	12,77
2010	41633,0	2467,1	145,6	158,12	6,41
2011	60492,5	3617,1	219,9	1031,62	28,52

Джерело: Складено за даними [21].

Минулий рік став успішним для України в плані закріплення на зовнішніх ринках. Про це показує той факт, що вітчизняні зернові почали активно купувати європейські країни, які ще п'ять років тому сумнівалися в їх якості. У 2012 році ЄС став найбільшим імпортером українського зерна.

Друге місце за обсягами імпорту вітчизняного зерна посів Єгипет, який купив у 2012 році 5,5 млн т зерна на 1,4 млрд дол. США, на третьому – Саудівська Аравія, якій було експортовано 1,9 млн т зерна на суму 509 млн дол. США [8].

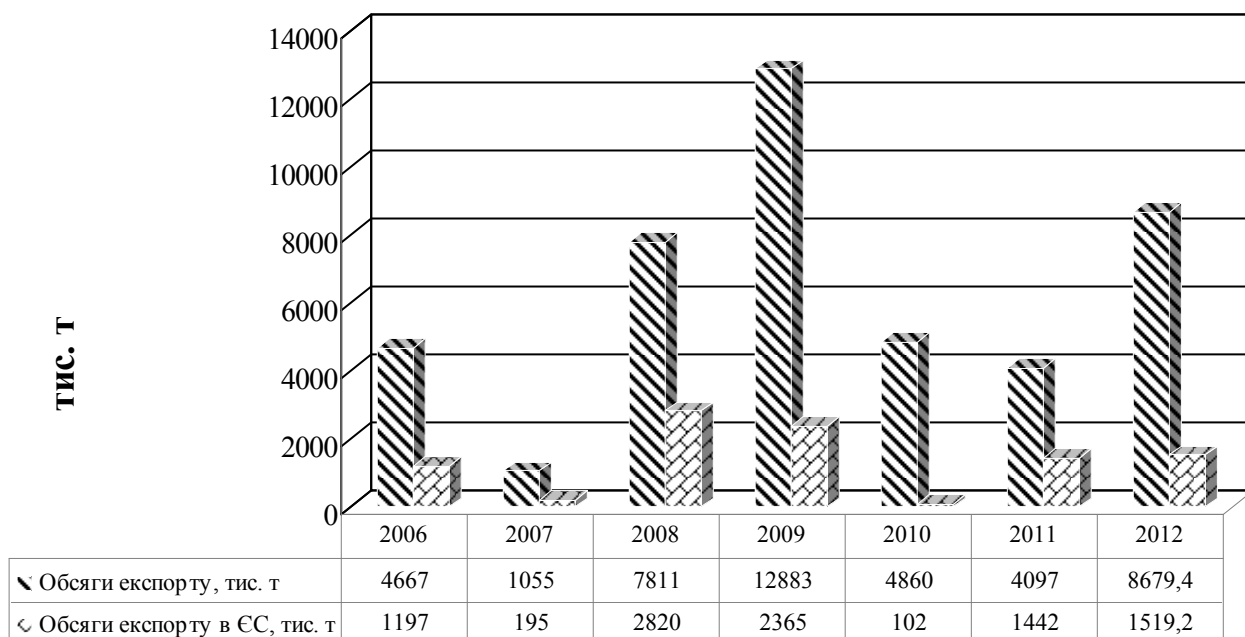

Рис. 1. Обсяги експорту пшениці та суміші пшениці й жита з України у 2006 -2012 рр.

Джерело: Побудовано автором за даними [8].

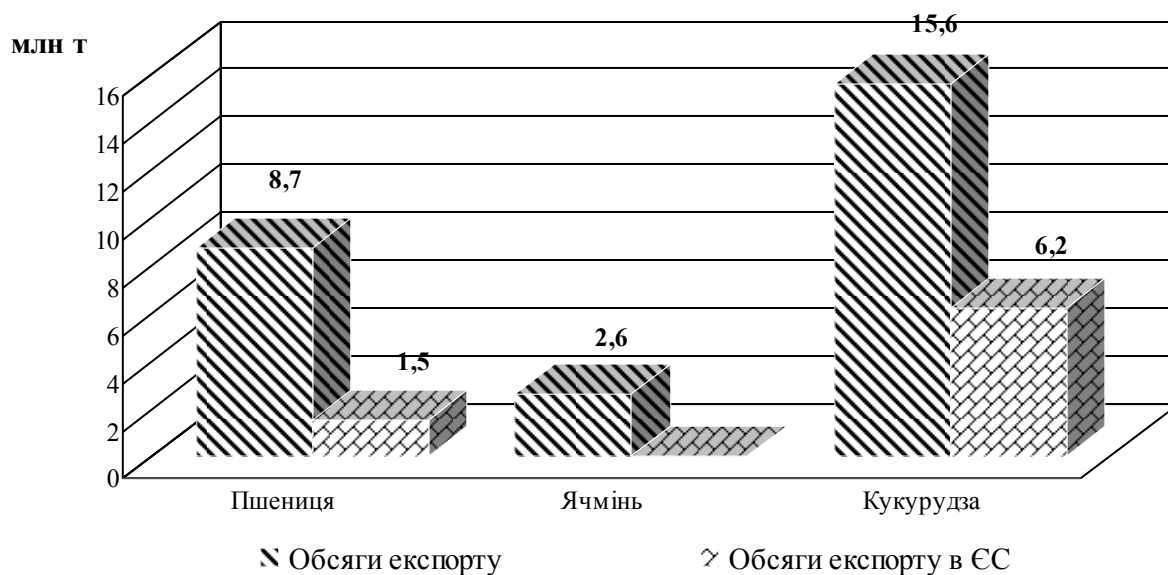

Рис. 2. Обсяги експорту зерна з України у 2012 р.

Джерело: Побудовано автором за даними [8].

Наша країна може стати не лише провідним експортером харчових продуктів в Європі, але й має також потенціал, щоб стати житницею для решти світу в період глобальної продовольчої кризи. Досяжною є мета збільшити сільськогосподарське виробництво в країні на 30% протягом наступного десятиліття. Сприятливі природно-кліматичні умови, географічне положення, природні та людські ресурси також є великими конкурентними

перевагами для розвитку сільського господарства України.

Упродовж наступних 10–15 років країна планує потроїти експорт і стати одним із найбільших постачальників до головних країн-імпортерів із Середземноморського басейну. За оцінками іноземних фахівців, наша країна здатна втричі збільшити валове виробництво продовольства [24].

Висновки. Дослідження показали відсутність переконливих підстав для економічного обґрунтування твердження "житниця Європи" з огляду на сучасні показники розвитку вітчизняного сільськогосподарського виробництва. Водночас беззаперечним є факт того, що нині однією із переваг у світовій економіці для України є аграрний сектор. Однак у нас немає беззастережної національної ідеї, яка б об'єднувала суспільство. І саме ідея потужної держави, яка забезпечує продовольством інші країни світу, могла б нею стати. Торгові та військові конфлікти в наступні десятиліття відбуватимуться виключно з трьох причин: відсутність води, дефіцит енергоносіїв і нестача продовольства. Україна має всі шанси стати глобальним гравцем у сфері забезпечення багатьох регіонів світу протеїном та зерном. Тема продовольчої безпеки найближчими роками буде провідною у світі. Настав найкращий час, щоб за допомогою правильно реалізованої брендової політики залучати світові ресурси.

На нинішній час Україна не реалізувала повністю свій агропромисловий потенціал на світовому ринку. А за оцінками експертів якщо це відбудеться, то світовий експорт зернових зросте на 15–20% [18]. Отже, за сприятливих умов наша держава може стати житницею Європи. Для цього необхідно провес-

ти в АПК чотири реформи: 1) поліпшити систему оподаткування, 2) відкрити експортні ринки, щоб мати прибутки, 3) створити систему довгострокової оренди землі, тобто сформувати земельний банк, 4) запровадити нову систему й технології в насінництві.

За географічними, ресурсними, кліматичними показниками Україна потенційно спроможна стати державою з пріоритетним розвитком аграрної сфери та одним з основних постачальників на світові ринки сільськогосподарської продукції. Тенденція до зростання обсягів виробництва в аграрній сфері простежується навіть за екстенсивних методів управління.

Населення планети постійно зростає й за оцінками експертів [7] до 2050 року воно може сягнути 10 млрд осіб. Глобальний дефіцит продовольства набиратиме обертів. І в цих умовах не виключено, що результатом формування і просування бренду України «Європейська житниця» чи «Годувальниця світу» в довгостроковому плані при відповідному фінансуванні відбудеться перетворення її на провідну європейську аграрно-промислову державу та закріплення у свідомості світової спільноти бренду України як держави, що постачає найкращі й екологічно чисті сільськогосподарські продукти.

Список використаних джерел

1. *Альтерман А.* Розвиток хлібного господарства та хлібної торгівлі України / А. Альтерман. – Х., 1928.
2. *Альтерман А.Я.* Проблема товарності зернового господарства України с соціально-економічної точки зору / А.Я. Альтерман // *Хозяйство Украины.* – 1928. – № 6. – С. 101-110.
3. *Анхольт С.* Брендинг: дорога к мировому рынку / С. Анхольт – М. : КУДИЦ-ОБРАЗ, 2004. – 272 с.
4. *Бродель Ф.* Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст. / Ф. Бродель. У 3 т. – Т. 1: Структура повсякденності: можливе і неможливе. – К.: Основи, 1995. – 544 с.
5. *Власов В.І.* Глобальна продовольча проблема: моногр. / В.І. Власов. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – 506 с.
6. *Даниленко О.В.* Житниця Європи : Розвиток українського хлібного експорту в роки непу / О.В. Даниленко // *Історичні і політологічні дослідження.* – 2010. – № 3–4 (45-46). – С.171.
7. Доклад международной конференции по народонаселению и развитию. Каир, 5– 13 сент. 1994 г.: пер. с англ. – Нью-Йорк: ООН, 1995. – 198 с.
8. ЕС і Єгипет купують найбільше українського зерна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.net/ukr/news/155893-es-i-egipet-kupuyut-naybilshe-ukrajinskogo-zerna.html>.
9. Західні країни Російської імперії. – М., 2006. – С. 22-23, 25.
10. *Золотарев А.О.* Краткие итоги и перспективы торговли УССР / А.О. Золотарев // *Хозяйство Украины.* – 1925. – №3. – С. 119-120.
11. *Йенс Бруно:* Восприятие Украины в мире как аграрного бренда, возрождается [Електронний ресурс] / Й. Бруно. – Режим доступу: <http://latifundist.com/interview/34625-jens-bruno-vozpriyatie-ukrainy-v-mire-kak-agrarnogo-brenda-vozrozhdaetsya>.
12. *Кваша С.М.* Зовнішньоекономічна діяльність АПК України: стан, стратегія і тактика: моногр. / С.М. Кваша. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2000. – 252 с.
13. *Кирилов Ю.Є.* Бренд країни в глобалізованому світі / Ю.Є. Кирилов – Херсон: Грінь Д.С., 2013. – 156 с.
14. *Котлер Ф.* Маркетинг мест. Привлечение инвестиций, предприятий, жителей и туристов в города, коммуны, регионы и страны Европы; пер. с англ. / Котлер Ф., Асплунд К., Рейн И., Хайдер Д. – СПб.: Питер, 2005. – 376 с.

15. *Меховский М.* Трактат о двух Сарматиях / М. Меховский – М., 1936. – С. 79.
16. *Мірошніченко В.* Національний брендинг України [Електронний ресурс] / В. Мірошніченко. – Режим доступу: <http://www.innovations.com.ua/ua/articles/14169/temp>.
17. Нагорняк Т. Країна як бренд. Національний бренд «Україна» [Електронний ресурс] / Т. Нагорняк. – Режим доступу: [old.niss.gov.ua/book/\\$trPryor/9/30.pdf](http://old.niss.gov.ua/book/$trPryor/9/30.pdf).
18. Міф про Україну - житницю світу. Чому аграрний сектор не може стати локомотивом економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Economics/87077>.
19. *Саблук П.Т.* Глобалізація і продовольство: моногр. / П.Т. Саблук, О.Г. Білорус, В.І. Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.
20. *Соловейчик В.М.* Основные вопросы 5-летнего плана реконструкции сельского хозяйства УССР / В.М. Соловейчик // Хозяйство Украины. – 1928. – № 10. – С. 25–43.
21. *Старостіна А.* Міжнародний імідж України: сутність, фактори формування, рівні сприйняття / Старостіна А., Кравченко В., Личова Г. // Маркетинг в Україні. – 2010. – № 4. – С. 61–66.
22. Статистичний збірник України за 2011: Співробітництво України та ЄС.
23. *Тарнавський В.* Страна как бренд / В. Тарнавский // Новый маркетинг. – 2002. – № 12. – С.55–62.
24. Україна – забута житниця Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inozmi.glavred.info/articles/3881.html>.
25. Україна – зернова житниця Європи 02.02.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://odnagodyna.com.ua/content/ukraina-zernovaya-zhitnica-evgoryu>.
26. *Худолій Л.М.* Економічний механізм формування та функціонування ринку зерна в Україні / Л.М. Худолій. – К.: ІАЕ УААН, 1998. – 204 с.
27. *Bardili J.* Reisen und Campagnen durch Teutschland in Polen, Lithauen, roth und weiß Reußland, Volhynien, Severien und Ukraine ... Stuttgart, 1730. S. 422.
28. *Hauteville de (Tende G. de).* Polnischer Staat oder eigentliche Beschreibung des Königreichs Polen und des Grossherzogthums Litauen ... Cölln, 1697. – S. 44.
29. *Remer C.* Die Ukraine im Blickfeld deutscher Interessen: Ende des 19. Jahrhunderts bis 1917/18. Frankfurt am Main, 1997. – S. 89.
30. *Scherer J. B.* Annales de la Petite Russie ou histoire des Cosaques-Saporogues et des Cosaques de l'Ukraine, ou de la Petite Russie, Depuis leur origine jusqu'à nos jours. T. 1. Paris, 1788. – P. 1-2.

Стаття надійшла до редакції 01.07.2013 р.

* * *

Новини АПК

Український фермер сформувався як успішний виробник

В Україні налічується близько 40 тис. фермерських господарств. Вони виробляють значну частину сільгосппродукції, зокрема плодово-овочевої та м'ясо-молочної. Тому держава й надалі підтримуватиме фермерів, у тому числі за рахунок бюджетних коштів.

Фермери відіграють дедалі важливішу роль у вітчизняній економіці. Фермерські господарства мають у своєму користуванні 14% сільськогосподарських земель країни. Український фермер сьогодні вже сформувався і як господар, і як виробник. Лише протягом минулого року господарства населення збільшили виробництво сільгосппродукції на 6,5%.

Враховуючи пропозиції Асоціації фермерів та приватних землевласників України й інтереси фермерів слід працювати і над питаннями імпорту м'яса. Тільки за 2013 рік на третину скоротився імпорт м'яса та м'ясопродуктів.

Прес-служба Мінагрополітики України

*В.В. БУГАЙЧУК, аспірант**
Житомирський національний агроекологічний університет

Відродження виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств

Постановка проблеми. Перспективи розвитку ринкової економіки України зумовили необхідність формування нової моделі управління відродженням виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств, адже глибокі структурні зміни в аграрному секторі економіки не знайшли відображення у відтворенні виробничого потенціалу і він досі залишається в критичному стані. За останні десятиліття знизилися: родючість земельних ресурсів, кваліфікація персоналу, господарська придатність основних засобів виробництва та обсяги оборотних фондів, що призвело до порушення фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств. Отже, виникає об'єктивна необхідність побудови механізму відродження виробничого потенціалу. В Україні процес відродження нині набуває масштабного значення, функціонують програми відродження сільського господарства й окремих його галузей, сільських територій. Щодо процесу відродження виробничого потенціалу, то його слід розглядати як виведення на вищий рівень економічної системи розвитку підприємства, що забезпечить функціонування вітчизняного сільськогосподарського виробництва відповідно до сучасного світового рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування, відтворення та ефективності використання виробничого потенціалу підприємств присвячені праці В.Г. Андрійчука [1, 2], Ю.Ю. Донця [4],

Є.В. Лапіна [5], В.В. Россохи [8], О.С. Федоніна [14]. Проблеми відродження сільського господарства досліджували у своїх працях А.С. Малиновський [6], В.М. Микитюк [7], М.П. Сахацький [9], Є.І. Ходаківський [11], В.В. Юрчишин [12, 13]. Аналіз опублікованих праць і практика господарської діяльності сільськогосподарських підприємств доводять про недостатню розробленість принципово важливих питань, пов'язаних із відродженням виробничого потенціалу як єдиної економічної підсистеми підприємства, що забезпечує ефективність управління при розв'язанні завдань економічного розвитку підприємств аграрного сектору економіки, що й зумовило проведення даного дослідження.

Мета статті – обґрунтування методичних підходів до відродження виробничого потенціалу з урахуванням головних його складових у сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основних результатів дослідження. В економічному середовищі категорія «виробничий потенціал» є однією з головних характеристик стабільності функціонування підприємства і можливостей його подальшого розвитку. Як зазначає у своїй праці М.П. Сахацький, «...особливого значення набувають питання відродження організаційно-економічного механізму господарювання, у цьому контексті першочергового значення набувають питання розробки і реалізації значної кількості завдань, одним із яких є збагачення виробничого потенціалу галузі, який в умовах кризи дуже відставав від його рівня, можливого за умови нормального розвитку» [9, 13].

* Науковий керівник – Л.Д. Павловська, кандидат економічних наук, професор.

© В.В. Бугайчук, 2014

У сільськогосподарських підприємствах виробничий потенціал є одним з інструментів, що відповідає за збільшення виробництва продукції або надання послуг. За змістом виробничий потенціал є системою взаємозв'язаних ресурсів, відповідним чином організованих управлінськими та виробничими підсистемами і спрямованих на досягнення поставлених цілей підприємства [2, 8, 14]. Модель виробничого потенціалу включає шість складових: трудовий, матеріально-технічний, природно-ресурсний, фінансовий, інформаційно-інноваційний та підприємницький потенціали. Всі ці складові виробничого потенціалу є важливими й мають нерівнозначний вклад в інтегральну оцінку стану виробничого потенціалу. Взявши цю особливість за основу розміщення векторів виробничого потенціалу у просторі, було запропоновано графоаналітичну модель виробничого потенціалу «Октаедр виробничого потенціалу».

Алгоритм побудови даної моделі такий: вихідні дані подаються у вигляді матриці (a_{ij}) , де по рядках записані номери показників $(i = 1, 2, 3, \dots, n)$, а по стовпчиках – назва підприємств, що розглядаються $(j = 1, 2, 3, \dots, m)$. Необхідно зазначити, що вихідні у мо-

делі застосовувалися за період із 1990 до 2012 року; по кожному показникові знаходиться найкраще значення при врахуванні його ваги і проводиться ранжування підприємств із визначенням зайнятого місця; для кожного підприємства знаходимо суму місць (P_j) , одержаних у ході ранжування за формулою:

$$P_j = \sum_{i=1}^n a_{ij}.$$

Трансформуємо одержану суму місць (P_j) у довжину вектора, що буде основою при побудові «Октаедра виробничого потенціалу». Довжину вектора, що створює квадрат потенціалу підприємства $(V_k, \text{ де } k = 1, 2, 3, 4)$, знаходимо за формулою:

$$V_k = 100 - (P_j - n) \frac{100}{n(m-1)}.$$

У горизонтальній площині розміщуємо вектори трудового, природно-ресурсного, інформаційно-інноваційного та підприємницького напрямів, а перпендикулярно до них у просторі – матеріально-технічний і фінансовий вектори. Просторова модель «Октаедра виробничого потенціалу» та її проєкції на горизонтальну й фронтальну площини зображено на рисунках 1 і 2.

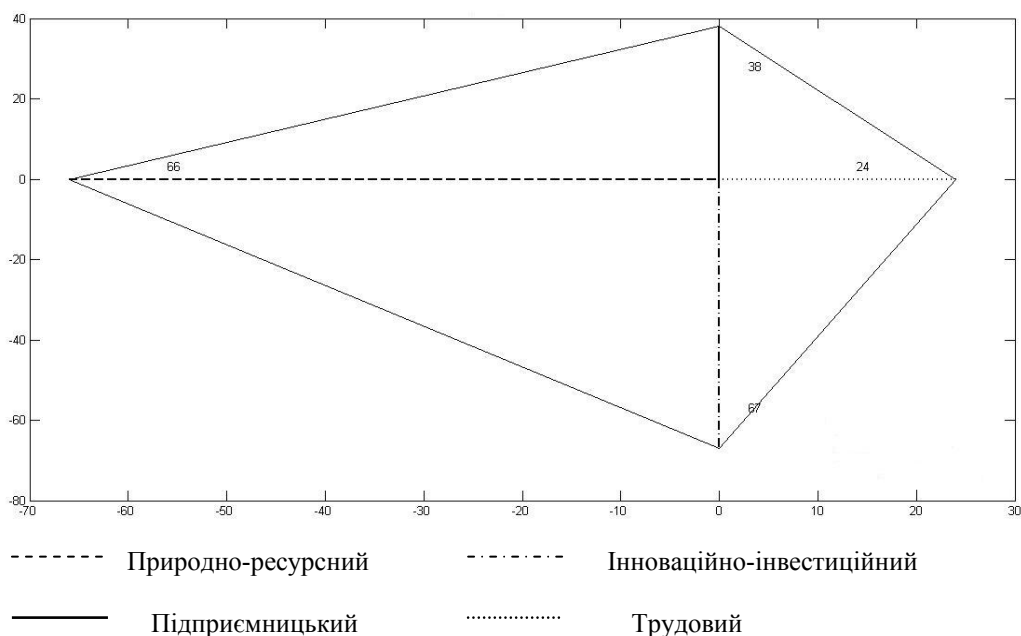

Рис. 1. Просторова модель горизонтального розміщення ресурсного, економічного, інноваційно-інвестиційного, трудового потенціалів сільськогосподарських підприємств Житомирської області

Джерело: Власні дослідження.

Модель «Октаедр виробничого потенціалу» має два рівні варіабельності та впливовості, що відображається способом розміщення векторів у просторі. В горизонтальній площині розміщені трудовий, природно-ресурсний, підприємницький та інформаційно-інвестиційний потенціали; у фронтальній – фінансовий, матеріально-технічний, трудовий і природно-ресурсний вектори.

Слід звернути увагу на те, що трудовий і природно-ресурсний вектори входять водночас до обох перерізів. Таке просторове розділення полягає в тому, що підприємницький та інформаційно-інвестиційний напрями виробничого потенціалу становлять нижній рівень моделі, що за економічним змістом вказує на їхню нестабільність і нижчу варіабельність та пояснюється сутністю напрямів, закладених у ці вектори.

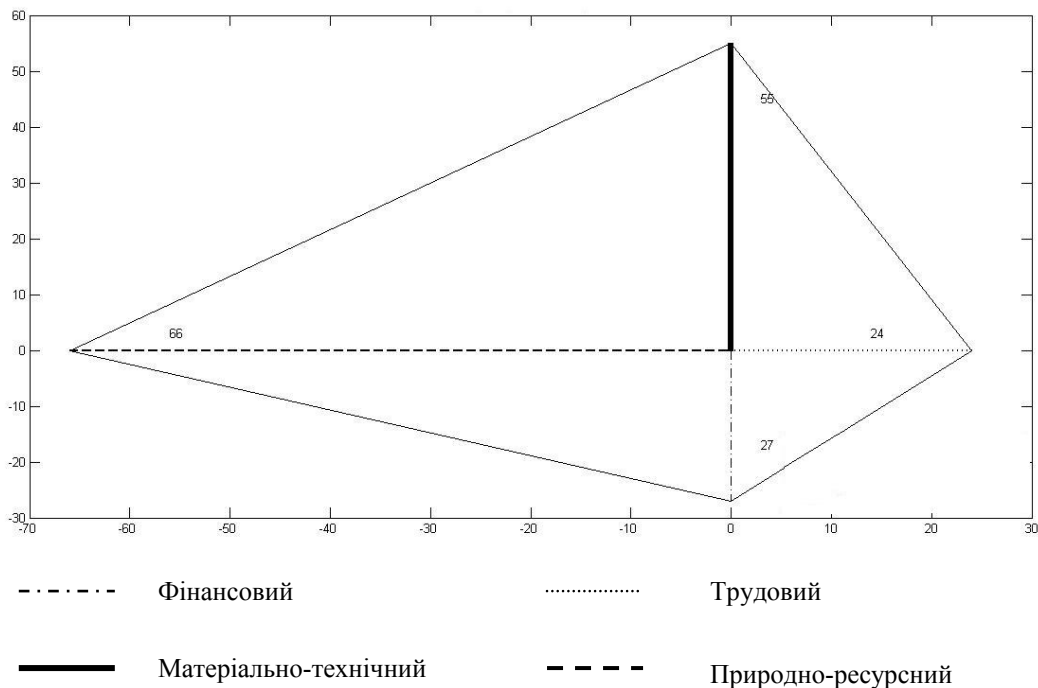

Рис. 2. Просторова модель фронтального розміщення фінансового, матеріально-технічного, ресурсного, трудового потенціалів сільськогосподарських підприємств Житомирської області

Джерело: Власні дослідження.

Вищий рівень варіабельності та впливовості мають фінансовий і матеріально-технічний вектори, тому вони утворюють верхній рівень моделі. Трудовий та природно-ресурсний вектори через найвищі показники стабільності становлять базисний рівень моделі.

Інтегральну оцінку стану виробничого потенціалу можна реалізувати через обчислення визначника матриці:

$$ВП_1 = \det|M|$$

Матриця використана для оцінки стану окремих напрямів виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств Житомирської області за визначеними напрямами. Інтегральний показник виробничого по-

тенціалу дає комплексну оцінку потенціалу за всіма вказаними напрямами, враховуючи їхній рівень, варіабельність і взаємозв'язки.

Коефіцієнт пропорційності рівнів потенціалу відображає взаємозв'язок між напрямами різної варіабельності й, в ідеалі, повинен наближатися до 1. В даному розрахунку швидкість реакції різних напрямів виробничого потенціалу на мікро- та макроекономічні чинники є однаковою, що доводить про відповідність потенціалу векторів різних рівнів. За допомогою коефіцієнта просторової наповненості можна оцінити форму моделі виробничого потенціалу, знайти хворобливі вектори й виявити, до якої групи за величиною належить потенціал підприємств: мак-

симальний, достатній, мінімальний, хворобливий, вироджений.

Кожен із розрахованих показників вказує на особливості виробничого потенціалу і дає змогу ефективно використовувати графо-

аналітичну модель «Октаедр виробничого потенціалу» в науково-прикладній задачі оцінки стану й ефективності використання виробничого потенціалу. Результати проведених розрахунків наведено в таблиці.

Стан виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств Житомирської області у моделі «Октаедр виробничого потенціалу»

Показник	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2008 - 2012 рр. (середнє)
Стан виробничого потенціалу за складовими:						
трудоий	0,567	0,493	0,328	0,213	0,194	0,246
матеріально-технічний	0,512	0,489	0,411	0,472	0,491	0,553
фінансовий	0,348	0,361	0,324	0,309	0,312	0,271
інноваційно-інвестиційний	0,463	0,490	0,412	0,489	0,567	0,670
природно-ресурсний	0,682	0,673	0,642	0,606	0,591	0,665
підприємницький	0,612	0,654	0,698	0,711	0,780	0,684
Інтегральна оцінка стану виробничого потенціалу	0,456	0,413	0,377	0,325	0,264	0,273
Коефіцієнт пропорційності рівнів потенціалу	0,82	0,81	0,83	0,83	0,82	0,81
Показник просторової наповненості	Хворобливий	Хворобливий	Хворобливий	Вироджений	Вироджений	Вироджений

Джерело: Власні дослідження.

Проведені дослідження вказують на те, що інтегральна оцінка стану виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств Житомирської області досягла критичної точки. За досліджуваний період значно змінилися значення всіх складових виробничого потенціалу. Найбільшою мірою це позначилося на індексі трудового потенціалу, який коливався від 0,567 до 0,194. Ці коливання тісно пов'язані зі зменшенням чисельності працівників в аграрному секторі, зниженням рівня їхньої кваліфікації, «старінням» персоналу й низьким рівнем продуктивності праці [7, с. 80].

Колівається значення також в індексі матеріально-технічного потенціалу, де спостерігається тенденція до незначного росту. Проте матеріально-технічний потенціал знаходиться у кризовому стані через суттєвий знос технічних засобів, який досяг останніми роками критичної точки – 80% зношеності.

Коефіцієнт пропорційності рівнів потенціалу за аналізований період становить 0,8, тобто наближається до 1, що вказує на тісний зв'язок усіх складових виробничого потенціалу.

Показник просторової наповненості доводить, що виробничий потенціал сільськогосподарських підприємств Житомирської області за станом належить до категорії виродженого.

Безперечно, що для відродження виробничого потенціалу потрібно задіяти комплекс важелів економічного, організаційного та науково-технічного характеру. Найважливішими серед них є три: стимулювання попиту на вітчизняну сільськогосподарську продукцію; активізація інвестиційної діяльності; створення передумов для переходу на інноваційний тип розвитку сільськогосподарського виробництва. За умов переходу галузі на інноваційно-інвестиційний шлях розвитку першочергового значення набуває розробка програми його поточного й перспективного забезпечення. Формування такої програми слід здійснювати в такій послідовності (рис. 3).

Метою даної програми є розробка науково-практичних рекомендацій щодо відродження виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Цілі та завдання програми мають бути погоджені із засобами досягнення мети – ресурсами й можливостями: трудовими, фі-

нансовими, матеріально-технічними, природно-ресурсними, інформаційно-інноваційними, підприємницькими та кінцевими резуль-

татами – досягнення підприємствами максимального прибутку й розширеного відтворення.

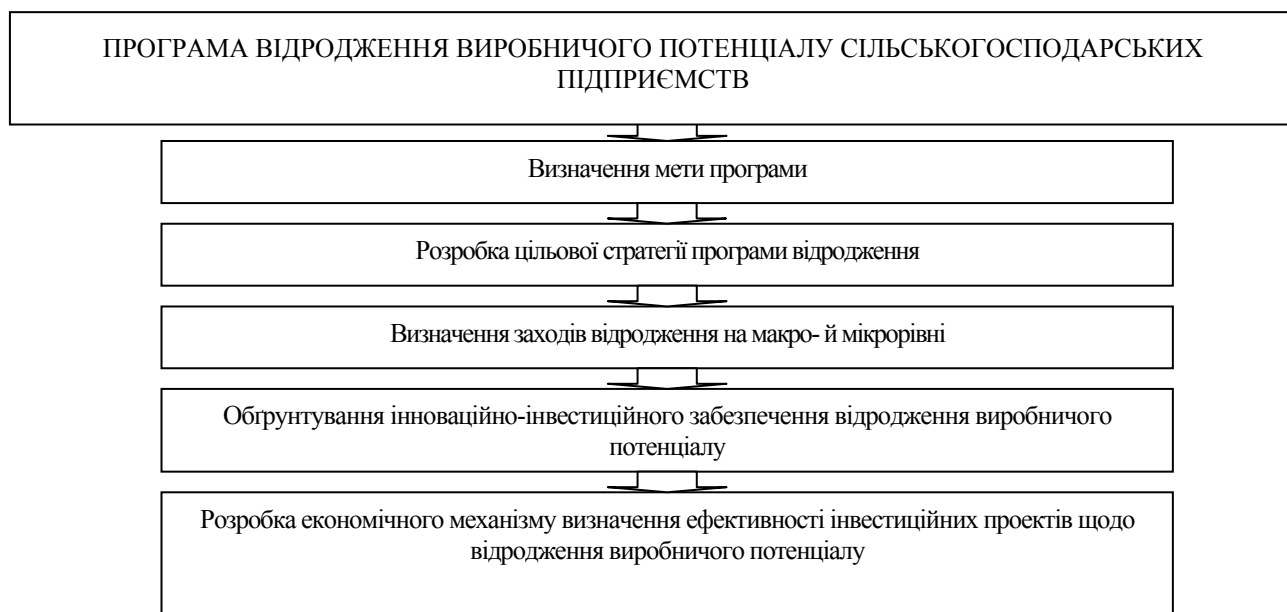

Рис. 3. Порядок формування програми інноваційно-інвестиційного забезпечення відродження виробничого потенціалу

Джерело: Власні дослідження.

При виборі основних елементів програми інноваційно-інвестиційного забезпечення відродження виробничого потенціалу суб'єктів галузі та їхнього ефективного взаємозв'язку необхідно приділяти увагу розгляду зовнішнього середовища, що дасть змогу визначити фактори відродження, які впливають на взаємодію складових системи, ідентифікувати ключові проблеми їх взаємодії й прискорить адаптацію сільськогосподарських виробників продукції до сучасних вимог ринку.

Основні напрями щодо інноваційно-інвестиційного забезпечення відродження виробничого потенціалу галузі, які передбачають концентрацію державних та інвестиційних фінансових ресурсів, визначають на мікрорівні – соціальні створення робочих місць у галузі, підвищення рівня заробітної плати за рахунок збільшення обсягів виробництва продукції; виробничі – забезпечення беззбиткового виробництва високоякісної продукції товаровиробниками різних форм господарювання, розвиток великотоварного спеціалізованого виробництва, розвиток фермерських і особистих селянських та домогосподарств, розвиток державних господарств як бази ресурсного й інноваційного

забезпечення відродження виробничого потенціалу, створення ефективної системи селекції, технічне та технологічне переоснащення галузі й екологічні – вдосконалення системи контролю якості та безпечності продукції.

Розробка інноваційно-інвестиційної стратегії відродження виробничого потенціалу є невід'ємною частиною економічного розвитку сільськогосподарських підприємств, яка передбачає створення організаційних структур управління, що забезпечують прийняття і реалізацію управлінських рішень по всіх аспектах інноваційно-інвестиційної діяльності відродження виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств; формування ефективних інформаційних систем, що забезпечують обґрунтування інноваційних та інвестиційних рішень.

Висновки. Проаналізувавши стан виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств можна зробити висновок, що він є виродженим і потребує відродження. Одним з основних елементів механізму відродження виробничого потенціалу є розробка програми інвестиційно-інноваційного забезпечення сільськогосподарських підприємств,

яка направлена на активізацію використання досягнень науково-технічного прогресу, ін- вестичійної діяльності та посилення державного регулювання кредитної політики.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підруч. / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 780 с.
2. Андрійчук В.Г. Обоснование показателей общего эффекта для оценки использования производственного потенциала / В.Г. Андрійчук // Экономические науки. – 1984. – № 6. – С. 43-50.
3. Гайдучкий П.І. Відродження МТС (Організація машинно-технологічних станцій в ринкових умовах) / П.І. Гайдучкий, М.І. Лобас. – К., 1997. – 508 с.
4. Донець Ю.Ю. Ефективність використання виробничого потенціала / Ю.Ю. Донець. – К.: Знання, 1998. – 124 с.
5. Економічний потенціал підприємств промисловості: формування, оцінка, управління: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.07.01 [Електронний ресурс] / Є.В. Лапін; Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т». – Х., 2006. – 36 с. / <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2006/06levfou.zip>.
6. Малиновський А.С. Системне відродження сільських територій в регіоні радіаційного забруднення : моногр. / А.С. Малиновський. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 604 с.
7. Микитюк В.М. Шляхи відродження галузі скотарства: основні детермінанти / В.М. Микитюк // Економіка АПК. – 2012. – №11. – С.29-36.
8. Россоха В.В. Формування і розвиток виробничого потенціалу аграрних підприємств : моногр. / В.В. Россоха. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 450 с.
9. Сахацький М.П. Проблеми відродження сільського господарства : моногр. / М.П. Сахацький. – К.: ІАЕ, 2000. – 304 с.
10. Статистичний щорічник Житомирської області за 2012 рік ; за ред. Л.О. Рижкової. – Житомир: Гол. упр.статистики у Житомир.обл., 2008. – 442 с.
11. Ходаківський Є.І. Синергетичні підходи до формування інтеграційних структур / Є.І. Ходаківський, В.В. Камінська, О.В. Мосієнко // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С.121-126.
12. Юрчишин В.В. Деякі питання відродження колективних сільськогосподарських підприємств України, що опинилися на межі банкрутства / В.В. Юрчишин // Економіка України. – 1995. – № 9. – С. 62-67.
13. Юрчишин В.В. До проблеми кадрового забезпечення реформування аграрних відносин / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. – 1998. – №6. – С.76-83.
14. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посіб. / О.С. Федонін, І.М. Репіна, О.І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 316 с.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2013 р.

*

УДК 005:339.137.2:637.1

*О.М. ЗГУРСЬКА, аспірант**

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Шляхи підвищення конкурентоспроможності продукції молокопереробних підприємств

Постановка проблеми. Молочна галузь України є однією з пріоритетних галузей харчової промисловості. На нинішній час основними проблемами є низька якість сировини та її невідповідність міжнародним стандартам. Внаслідок цього конкурентоспроможність української молочної продукції залишається на низькому рівні. Загострення

конкурентної боротьби за збут продукції змушує виробників постійно шукати нові можливості й резерви для її збуту, удосконалювати технологію з метою створення високоякісних товарів. Актуальність цієї проблеми, стрімке перетворення її з науково-теоретичної на гостро практичну визначаються не тільки на внутрішньому ринку України, а й тими глибокими змінами, які відбуваються у сучасній системі міжнародних економічних відносин і спрямовані на формування нового міжнародного поділу

* Науковий керівник – С.І. Чеботар, кандидат економічних наук, професор.

© О.М. Згурська, 2014

яка направлена на активізацію використання досягнень науково-технічного прогресу, інвестиційної діяльності та посилення державного регулювання кредитної політики.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підруч. / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 780 с.
2. Андрійчук В.Г. Обоснование показателей общего эффекта для оценки использования производственного потенциала / В.Г. Андрійчук // Экономические науки. – 1984. – № 6. – С. 43-50.
3. Гайдучкий П.І. Відродження МТС (Організація машинно-технологічних станцій в ринкових умовах) / П.І. Гайдучкий, М.І. Лобас. – К., 1997. – 508 с.
4. Донець Ю.Ю. Ефективність використання виробничого потенціала / Ю.Ю. Донець. – К.: Знання, 1998. – 124 с.
5. Економічний потенціал підприємств промисловості: формування, оцінка, управління: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.07.01 [Електронний ресурс] / Є.В. Лапін; Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т». – Х., 2006. – 36 с. / <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2006/06levfou.zip>.
6. Малиновський А.С. Системне відродження сільських територій в регіоні радіаційного забруднення : моногр. / А.С. Малиновський. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 604 с.
7. Микитюк В.М. Шляхи відродження галузі скотарства: основні детермінанти / В.М. Микитюк // Економіка АПК. – 2012. – №11. – С.29-36.
8. Россоха В.В. Формування і розвиток виробничого потенціалу аграрних підприємств : моногр. / В.В. Россоха. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 450 с.
9. Сахацький М.П. Проблеми відродження сільського господарства : моногр. / М.П. Сахацький. – К.: ІАЕ, 2000. – 304 с.
10. Статистичний щорічник Житомирської області за 2012 рік ; за ред. Л.О. Рижкової. – Житомир: Гол. упр.статистики у Житомир.обл., 2008. – 442 с.
11. Ходаківський Є.І. Синергетичні підходи до формування інтеграційних структур / Є.І. Ходаківський, В.В. Камінська, О.В. Мосієнко // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С.121-126.
12. Юрчишин В.В. Деякі питання відродження колективних сільськогосподарських підприємств України, що опинилися на межі банкрутства / В.В. Юрчишин // Економіка України. – 1995. – № 9. – С. 62-67.
13. Юрчишин В.В. До проблеми кадрового забезпечення реформування аграрних відносин / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. – 1998. – №6. – С.76-83.
14. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посіб. / О.С. Федонін, І.М. Репіна, О.І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 316 с.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2013 р.

*

УДК 005:339.137.2:637.1

*О.М. ЗГУРСЬКА, аспірант**

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Шляхи підвищення конкурентоспроможності продукції молокопереробних підприємств

Постановка проблеми. Молочна галузь України є однією з пріоритетних галузей харчової промисловості. На нинішній час основними проблемами є низька якість сировини та її невідповідність міжнародним стандартам. Внаслідок цього конкурентоспроможність української молочної продукції залишається на низькому рівні. Загострення

конкурентної боротьби за збут продукції змушує виробників постійно шукати нові можливості й резерви для її збуту, удосконалювати технологію з метою створення високоякісних товарів. Актуальність цієї проблеми, стрімке перетворення її з науково-теоретичної на гостро практичну визначаються не тільки на внутрішньому ринку України, а й тими глибокими змінами, які відбуваються у сучасній системі міжнародних економічних відносин і спрямовані на формування нового міжнародного поділу

* Науковий керівник – С.І. Чеботар, кандидат економічних наук, професор.

© О.М. Згурська, 2014

праці та нового механізму розподілу світового доходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання конкурентоспроможності продукції молокопереробних підприємств присвячені праці таких вітчизняних учених, як М.М. Ільчук [5], В.К. Збарський [4], М.А. Місевич [4], П.А. Лайко [7], П.М. Скрипчук [12], П.Т. Саблук [11], В.І. Бойко [11], В.М. Бондаренко [2], В.В. Касянчук [6], С.В. Васильчак [3], Л.І. Боженко [1], О.Й. Гута [1], а також іноземних авторів [14–19].

Мета статті – дослідити фактори забезпечення конкурентоспроможності продукції молокопереробних підприємств, визначити шляхи її підвищення.

Виклад основних результатів дослідження. Конкурентоспроможність товару є не що інше, як можливість його успішного продажу на даному ринку в певний момент часу. В.К. Збарський [4, с. 248] дав таке формулювання конкурентоспроможності: «...це можливість суб'єкта виробляти кон-

курентоспроможну продукцію й успішно протистояти на відповідному ринку».

Забезпечення та поліпшення якості молочної продукції має велике значення як для підприємств галузі, так і для споживачів, а також для економіки в цілому. Велику роль у забезпеченні якості та, як результат, конкурентоспроможності молокопродукції відіграють стандартизація, сертифікація й системи управління якістю. Під стандартизацією розуміють діяльність зі встановлення у нормативних документах певних вимог (норм, правил і характеристик) для гарантування: безпеки продукції (послуг) для навколишнього середовища, життя, здоров'я та майна споживачів; технічної й інформаційної сумісності; взаємозамінності продукції, якості продукції та послуг відповідно до рівня розвитку науки і техніки.

Стандартизація здійснюється з метою збереження унікальних натуральних якостей молочної продукції. Проте в Україні тривалий час були відсутні стандарти якості на молочну продукцію, яка поліпшується з кожним роком (табл. 1).

1. Якість молока, проданого сільськогосподарськими підприємствами на переробку молокозаводам по ДСТУ 3662-97, % до загальної кількості

Сорт молока	Рік									
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Екстра	х	х	х	х	х	0,2	1,9	2	2,1	2,2
Вищий	12,2	15,2	16,9	18,8	26	28	29	33	33	36
Перший	76,1	73,9	73,4	68,6	65,9	62,1	61,3	59,45	59,2	56,2
Другий	10,2	9,4	8,7	10,1	6,9	8,0	6,8	4,5	4,0	4,1
Несортове	1,5	1,5	1	2,5	1,5	1,5	1	1	1,8	1

Джерело: Сформовано автором за джерелом [8].

Згідно з даними таблиці 1, 2012 рік відзначився виробництвом сорту молока «Екстра» на рівні 2,2%, що на 100% більше, ніж у 2003 році. Вищий сорт має у своєму активі 36% усіх виробничих потужностей Київської області. Перший сорт знизився до 56,2%, в результаті чого можемо припустити, що молочна сировина, яка йшла на виробництво молока першого сорту, за рахунок впровадження нових технологій та обладнання виходить із виробництва як молоко вищих сортів. Виробництво несортового молока з кожним роком зменшується і становить 1%, що порівняно з 2003 роком на 0,5% менше.

Сертифікація є одним з важливих факторів, що впливає на конкурентоспроможність

товару (молока та молочної продукції), і як результат – на конкурентоспроможність молокопереробних підприємств [9].

Сертифікація має відповідати обов'язковим вимогам норм і стандартів, що діють в Україні, й підтверджуватися сертифікатом або свідченням про визнання іноземного сертифіката. Згаданий сертифікат повинен бути виданий або визнаний Державним комітетом України по стандартизації, метрології та сертифікації, або уповноваженим (акредитованим) їм органом.

Для Київської області, яку ми досліджуємо, система сертифікації, зазначена у шести підприємствах, визначає потенціал на ринку молока та молочної продукції (табл. 2).

2. Молокопереробні підприємства, в яких запроваджено систему управління якістю (ISO, HACCP), підконтрольних Державній службі ветеринарної медицини в Київській області станом на 01.01.2013 року

№ п.п.	Підприємство	Форма власності	№ підприємства	№ підприємства, наданий для експортування продукції	Система управління якістю (ISO, HACCP), термін дії атестату	Вид діяльності (+/-)			
						заготівля молока	випуск готової продукції	експорт готової продукції	Примітка
1	«Білоцерківський молочний комбінат»	ТОВ	10-01-65 МР	10-01-65 МР	ISO 9001:2009 №UA 2.044.5859-11 від 30.03.2011р.по 30.03.2016р.; ISO 22000:2007 №UA 044 СУБХЛ 003-11 від 30.03.2011р. по 30.03.2016р.	+	+	+	
2	Філія ПАТ «Яготинський маслозавод» «Яготинське для дітей»	ПАТ	ЄДРПОУ 00446003	-	ISO 9001:2009 ДСТУ 22000:2007	-	+	-	
3	«КАГМА»	Прив.		-	ДСТУ-ISO9001 :2009 (ISO 9001:2008 ITD №UA2/044/06146-11 діє до 17.08.2013 р.	+	+	-	
4	«Яготинський маслозавод»	ПАТ	00446003	-	ISO 9001:2008 від 17.07.2010 по 14.07.2013	+	+	-	
5	«Вімм Біль Дан України»	ПАТ	10-10-21-48МР	-	ISO 9001:2000 До 30.06.2011р.	+	+	+	
6	«Кардінал»	ТОВ	10-22-10-МР	-	ГОСТ -11041 ДСТУ-6003:2008	+	+	-	

Джерело: Сформовано автором за джерелом [13].

Під управлінням якістю продукції розуміють постійний, планомірний, цілеспрямований процес впливу на всіх рівнях на фактори та умови, який забезпечує створення продукції оптимальної якості й повноцінне її використання [9, с. 132].

Саме тому актуалізуються фактори, під впливом яких формується якість продуктів молочної промисловості. Систему забезпечення якості та безпеки молочної продукції умовно можна поділити на п'ять частин:

хороша практика гігієни (Good Hygiene Practice (Ghp));

належна виробнича практика (Good Manufacturing Practice (GMP));

коло управління (Chain control (CC));

контроль якості (Quality control (QC));

аналіз небезпек по критичних контрольних точках (Hazard Analysis by Critical Control Points (HACCP)).

Розглянемо кожен із складових.

GHP – хороша гігієнічна практика. Одна з найголовніших складових успіху – висока

санітарна культура виробництва. Одержання високоякісних молочних продуктів може бути досягнуто тільки при чіткій організації протиепідемічних та гігієнічних заходів.

GMP – належна виробнича практика. Передусім, це чітка організація виробничих процесів, дотримання технологічних регламентів, параметрів миття й дезінфекції обладнання, але не тільки. Дотримання виробничої дисципліни досягається не лише порядком дій кожного працівника, регламентованим посадовими інструкціями або інструкціями на робочих місцях. Особиста відповідальність працюючих, суворий контроль із боку керівника підприємства і начальників підрозділів – запорука випуску продукції гарантованої якості [1, с.114].

CC – ланцюжок контролю (відстеження шляху проходження від сировини й основних компонентів до готової продукції (від постачальника до споживача)). Найчастіше у підприємстві вхідний контроль сировини зводиться до контролю окремих зразків

(або, наприклад, до контролю за окремими показниками), а одержаний результат поширюється на всю партію. Але, як показує практика, не завжди якість усієї партії продукції відповідає проаналізованому контрольному зразку. Або кратність дослідження показників безпеки багатьох інгредієнтів – 1 раз на квартал, тоді як через виробництво проходить набагато більша кількість партій цих товарів. Дуже часто тривалість випробувань не може вплинути на долю партії продукції, яка вже реалізована. Тому важливою складовою входного контролю є послідовна і постійна робота з постачальниками, яка дає змогу спрогнозувати якість сировини, що надходить підприємству, та своєчасно вжити заходів щодо запобігання надходження неякісної сировини.

QC – контроль якості. Кожне підприємство самостійно будує свою виробничу діяльність, а отже, повинно мати власний пакет документів, що регламентують виробничу діяльність і покликаних забезпечити якість та безпеку продукції, що випускається. В основі цих документів повинні бути вимоги державних нормативних актів. Інструкції мають включати опис повних і докладних дій по кожному виробничому процесу, кожному продукту. Контроль якості сировини та готової продукції в підприємстві здійснюється відповідно до Виробничої програми лабораторного контролю, погодженої з центром держсанепідемагляду.

НАССР – аналіз ризиків і контроль у критичних точках. Істотною частиною цієї загальної системи менеджменту якості є система ХАССП, сутність якої полягає у виявленні небезпечних факторів, що впливають на безпеку продукції, яка виробляється. Запровадження даної системи дає можливість підприємству ефективно використовувати всі технічні ресурси для забезпечення безпеки продукції, що випускається, починаючи від закупівлі сировини й закінчуючи продажем готової продукції [1, с.135]. Належним чином проведено вивчення критичних контрольних точок при аналізі небезпечного фактора уможливує встановити причини, що безпосередньо впливають на безпеку продукту. Важливим моментом у процесі запровадження системи управління якістю є реест-

рація і документування (опис бізнес-процесів), які використовуються для підтвердження своєчасності дій, вжитих для забезпечення необхідних заходів щодо зведення до мінімуму ризику настання небажаної події.

Ще одним важливим фактором конкурентоспроможності молочної продукції є упаковка. Конкурентоспроможність будь-якої продукції може бути визначена тільки в результаті її порівняння з іншим товаром, а отже, є його відносним показником. Якщо конкурентоспроможність продукції висока, необхідно забезпечити достатньо масовий її випуск та поставку на ринок, щоб повністю задовольнити попит, який збільшується. Якщо цього не забезпечити, потенційні покупці будуть вимушені купувати товари конкурентів, і тоді підприємство нестиме збитки. Гарна упаковка виділяє продукт із числа йому подібних та, за інших однакових умов, забезпечує продукту перевагу споживача. Загальновідомий факт, що 99,9% товарів запроваджуються на ринок із метою за якнайменший період часу одержати якомога більший прибуток. Один із постулатів товаровиробників – бізнес повинен бути прибутковим. Але зовсім не обов'язково вкладати великі суми коштів у розробку й виробництво упаковки, щоб одержати високий прибуток, адже вся суть питання полягає в тому, для якого продукту планується розробити упаковку та на кого даний продукт розрахований [10, с. 192 – 194].

Одним із найважливіших факторів якості й збереження продукції є якість пакувального матеріалу, яка залежить від технології виробництва полімерного матеріалу, базової полімерної сировини та її компонентів, умови розфасовки молочного продукту, терміну й умови зберігання матеріалу тощо. Найважливішою функцією упаковки є збереження товару при несприятливих зовнішніх впливах; безпека для упакованих товарів, а також сумісність упаковки і товару, оскільки в цьому полягає функціональне призначення упаковки. Отже, щоб товар був конкурентоспроможним, необхідно оптимізувати всі ланки виробничого циклу товару так, щоб ціна продукції відповідала її якості та щоб товар був доступним для споживача [12].

Нині одним із вирішальних критеріїв поліпшення якості молочної продукції є якість молочної сировини. З молока низького гатунку неможливо виробити широкий асортимент продукції, особливо молочних продук-

тів для дітей. В Україні вимоги до якості сирого молока не такі жорсткі як в ЄС і допускають перевищення європейських показників у кілька разів (табл. 3).

3. Порівняння вимог вітчизняного стандарту та директив ЄС щодо якості молочної сировини

Показник	Нормативний документ						
	ДСТУ 3662-97			Директива ЄС	Норвегія, Велика Британія	Данія	США
	гатунок молока						
	вищий	1	2				
Кількість соматичних клітин, тис. / см ³	400	600	800	Менше 400	Менше 150	Менше 200	Менше 225
Кількість мікробних клітин, тис. / см ³	300	500	3000	Менше 100	Менше 20	Менше 30	Менше 10

Джерело: Сформовано автором за джерелом [10].

Як видно з даних таблиці 3, допустимий вміст бактерій у вітчизняному молоці значно перевищує міжнародні нормативи й робить його непридатним для виробництва продукції, конкурентоспроможної на міжнародних ринках, тобто українське молоко вищого класу відповідає за параметрами якості європейському молоку нижчого класу, ще прийнятному для переробки.

Щодо молока I та II сорту, то воно взагалі непридатне для європейських молокопереробних підприємств. Адже термін «стандартне молоко», що використовується в молочній галузі в різних країнах, розуміється як молоко із вмістом жиру та білка 4,2 і 3,4% відповідно. При цьому вміст бактерій в 1 л молока не має перевищувати 25 тис. од., а соматичних клітин – 250 тис. Стосовно України, то ці показники значно нижчі, масова частка жиру й білка в молоці знаходиться на рівні 3,5 і 2,8% відповідно [10].

Із розширенням Євросоюзу на Схід нашим виробникам вийти на зовнішній ринок через чітко сформовану систему захисту внутрішнього ринку країн – сусідів України за рахунок сертифікації продукції та стандартів екологічної якості буде неможливо. Дослідження показало, що із загального обсягу сировини, яка надійшла на промислову переробку, майже 70% – молоко другого гатунку, яке одержане з приватних господарств, де утримують 1-2 корови. Норми доїння та зберігання, які передбачають охолодження сировини до 4° С, в цих господарствах не витримуються. Тому молоко закупають або другим гатунком, або як негатункове і

потребує додаткових витрат на очищення, пастеризацію, що в подальшому позначається на вартості готової продукції [10].

Аналіз факторів, які формують якість молочної продукції, уможливив зробити висновок, що виробництво якісного молока забезпечується чіткою системою господарських, зоотехнічних, ветеринарних та техніко-технологічних заходів, які попереджують причини й визначають критичні точки, а також методи усунення можливих відхилень від заданих параметрів у всьому харчовому ланцюзі.

Однією із нагальних проблем залишається управління якістю в молокопереробних підприємствах, оскільки менше третини з них мають сертифіковані системи управління якістю. Процес гальмується консервативними методами управління, а також високою вартістю процедури. Часто сертифікація має декларативний характер. Тому необхідно забезпечити лідерство керівництва у політиці якості в підприємстві, відповідальність кожного працівника за виготовлену продукцію. Також потрібно оптимізувати весь ресурсний потенціал з метою підвищення конкурентоспроможності продукції та максимального задоволення споживачів. Розширення ринків збуту у вітчизняному й світовому економічному просторі, підвищення авторитету підприємств та іміджу України вимагають прискорення процесу гармонізації національного законодавства відповідно до європейських і світових вимог [9, с. 159].

Конкурентоспроможність молочної продукції характеризує ступінь відповідності функціональних, економічних, комерційних та інших властивостей вимогам споживачів і визначає частку ринку, яка притаманна даній продукції й перешкоджає перерозподілу ринку на користь конкурентів.

Для підвищення конкурентоспроможності продукції молокопереробного підприємства можна запропонувати такі заходи загального та спеціального характеру:

ефективний контроль і постійне відновлення виробничої складової, застосування сучасних техніки й технологій на виробництві, впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій;

управління вхідними і вихідними інформаційними потоками (про стан ринку, діяльність конкурентів, потреби й бажання споживачів) для ефективнішого прийняття рішень;

запровадження ефективної політики ресурсозабезпечення;

контроль фінансового стану підприємства, управління інвестиціями;

ефективне управління трудовим потенціалом підприємства, вивчення психологічних факторів та їхнього впливу на діяльність співробітників;

розробка довгострокових і короткострокових стратегій, планування й прогнозування діяльності, поліпшення системи управління підприємством;

удосконалення організації виробництва і праці, методів технічного контролю, підвищення кваліфікації кадрів, дотримання технологічної та виробничої дисципліни, забезпечення загальної культури виробництва.

Інтеграція України до СОТ, стратегічний курс на набуття членства в ЄС ставлять перед вітчизняним виробником молочної продукції нові завдання. Одним із головних завдань є необхідність дотримання всіх нормативних вимог, що висуваються до молочної продукції не тільки на рівні національного законодавства, а й тих, що передбачені міжнародними технічними регламентами. Саме тому для активізації процесу управління якістю в Україні потрібні такі умови, як державна підтримка молокопереробних підприємств, запровадження наукових роз-

робок в управлінській, технічній та технологічній процеси, безперервне навчання персоналу, забезпечення реального зв'язку між споживачами й постачальниками. Також необхідно забезпечити зростання поголів'я і продуктивності молочного стада на основі поліпшення племінної роботи через широке охоплення всіх підприємств селекційно-племінною справою, створення повноцінної кормової бази [5, с. 59]. Важлива роль має відводитися забезпеченню державної підтримки товаровиробників у придбанні машин та обладнання для молочних ферм через механізми здешевлення за рахунок бюджетних коштів.

Висновки. Молочна продукція є предметом конкурентної боротьби індивідуальних домогосподарств та агропромислових об'єднань, виробників звичайних і генетично модифікованих продуктів.

Складна структура ринку відкриває підприємствам молокопереробної галузі широкі можливості для унікального позиціонування й забезпечення конкурентоспроможності їхньої продукції, адже жодне молокопереробне підприємство не може бути успішним на всіх сегментах ринку молока та молокопродуктів. Рівень диверсифікації й фінансові параметри діяльності підприємства, його партнерська база та інші чинники повинні забезпечувати цілісність функціонування й сприйняття споживачами образу та товарів кожного конкретного виробника. В нинішніх умовах господарювання особливої актуальності набувають питання щодо підвищення конкурентоспроможності продукції молокопереробних підприємств.

Таким чином, підвищення конкурентоспроможності молочної продукції – це не тільки запровадження високих стандартів, а й підтримка виробників і допомога їм у вдосконаленні управління виробництвом, освоєнні передових технологій та модернізації обладнання. Для економіки в цілому підвищення конкурентоспроможності молочної продукції означатиме посилення позицій вітчизняних молокопереробних підприємств як на внутрішньому, так і на світовому ринках; розширення можливостей для виходу на зарубіжні ринки, характерні високою платоспроможністю; розвиток торгової та

економічної співпраці; поліпшення інвестиційного клімату, що принесе додаткові надходження засобів в економіку країни, сприя-

тиме її оздоровленню, зміцненню і розвитку конкурентоспроможного молокопродуктового підкомплексу АПК України.

Список використаних джерел

1. *Боженко Л.І.* Управління якістю, основи стандартизації та сертифікації продукції / Л.І.Боженко, О.Й.Гута – Львів, 2001. – 172 с.
2. *Бондаренко В.М.* Розвиток ефективного виробництва молока та його промислової переробки в Україні / В.М. Бондаренко // Економіка АПК. — 2008. — № 5. — С. 61-64.
3. *Васильчак С.В.* Формування ринку молока в Європейському Союзі: уроки для України / С.В. Васильчак // Економіка АПК – 2005. – № 5. – С.139 – 143.
4. *Збарський В.К.* Конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств / В.К. Збарський, М.А. Місевич; за ред. професора В.К. Збарського. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 310 с.
5. *Ільчук М.М.* Виробництво молока та ринок молочних продуктів / М.М. Ільчук. – К.: Аграрна наука, 2001. – 218 с.
6. *Касянчук В.В.* Проблеми безпечності української молочної продукції / В. Касянчук // Продукты & Ингредиенты. – 2008. – №5. – С.54-56.
7. *Лайко П.А.* Безпека харчування – запорука здоров'я / П.А. Лайко, М.Ф. Бабієнко, Є.А. Бузовський // Економіка АПК. – 2004. – № 10. – С. 37-46.
8. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/>.
9. *Никитин В.А.* Управление качеством на базе стандартов ISO 9000:2000 / В.А. Никитин. – СПб. : Дрофа, 2002. – 272 с.
10. *Отенко І.П.* Управління конкурентними перевагами підприємства: наук. вид. / І. П. Отенко, Є. О. Полтавська. – Харків: ХНЕУ, 2005. – 212 с.
11. Ринок продовольства: проблеми формування і розвитку / за ред. П.Т. Саблука, В.І. Бойка, М.Г. Лобаса. – К.: Укр ІНТЕІ, 1993. – 236 с.
12. *Скрипчук П.М.* Социально-экономические основы экологической сертификации в Украине / П.М. Скрипчук // Устойчивое социально-экономическое развитие региона: Междунар. науч.-практ. конф. Гродно, 16-17 мая 2008 г. – Гродно ГрГУ им. Я. Купалы / П.М. Скрипчук. – Гродно: ГрГУ, 2008. – В 2 ч. Ч. 1. – С. 167-172.
13. Статистична інформація [Електронний ресурс] / матеріал Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
14. Association Ukrainian Agribusiness Club (UCAB), 2008. Dairy industry: Ukraine. – 2007. Logos. Kyiv.
15. *Ilchuk V., Radko V.,* 2008. Strategic Tasks of Dairy Farming. Dairy industry: Ukraine. – 2007. Logos. Kyiv, p. 44-48.
16. *Kotler P., Keller K. L.,* 2009. Marketing Management, 13 th edition. Pearson Education International.
17. *Nivyevskiy O., Iliencko I. and Ryzhkova M.,* 2008. Dairy Supply Chain in Ukraine: Bottlenecks and Direction For Development. Poster Paper presented at IAMO Forum 2008, Halle, Germany.
18. *Szabo G.G., Popovics P.,* 2009. Possible ways of market coordination and integration in the Hungarian dairy sector.
19. *Velthuis A.G.J. and M.A.P.M. van Asseldonk,* 2010. Process audits versus product quality monitoring of bulk milk.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2013 р.

*

УДК 65.012.12:338.434:330.341

*Л.М. ЗАДОРЖНА, аспірант**
Вінницький національний аграрний університет

Створення науково-технічної продукції та обсяги фінансування інноваційної діяльності в Україні

Постановка проблеми. Потенційні можливості розвитку й ефективності виробництва визначаються передусім науково-

технічним прогресом, його темпами і соціально-економічними результатами. Чим цілеспрямованіше та ефективніше використовуються новітні досягнення науки й техніки, які є першоджерелами розвитку продуктивних сил, тим успішніше розв'язуються пріоритетні виробничі та соціальні завдання

* Науковий керівник – О.Г. Шпикуляк, доктор економічних наук, старший науковий співробітник.

© Л.М. Задорожна, 2014

економічної співпраці; поліпшення інвестиційного клімату, що принесе додаткові надходження засобів в економіку країни, сприя-

тиме її оздоровленню, зміцненню і розвитку конкурентоспроможного молокопродуктового підкомплексу АПК України.

Список використаних джерел

1. *Боженко Л.І.* Управління якістю, основи стандартизації та сертифікації продукції / Л.І.Боженко, О.Й.Гута – Львів, 2001. – 172 с.
2. *Бондаренко В.М.* Розвиток ефективного виробництва молока та його промислової переробки в Україні / В.М. Бондаренко // Економіка АПК. — 2008. — № 5. — С. 61-64.
3. *Васильчак С.В.* Формування ринку молока в Європейському Союзі: уроки для України / С.В. Васильчак // Економіка АПК – 2005. – № 5. – С.139 – 143.
4. *Збарський В.К.* Конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств / В.К. Збарський, М.А. Місевич; за ред. професора В.К. Збарського. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 310 с.
5. *Ільчук М.М.* Виробництво молока та ринок молочних продуктів / М.М. Ільчук. – К.: Аграрна наука, 2001. – 218 с.
6. *Касянчук В.В.* Проблеми безпечності української молочної продукції / В. Касянчук // Продукты & Ингредиенты. – 2008. – №5. – С.54-56.
7. *Лайко П.А.* Безпека харчування – запорука здоров'я / П.А. Лайко, М.Ф. Бабієнко, Є.А. Бузовський // Економіка АПК. – 2004. – № 10. – С. 37-46.
8. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/>.
9. *Никитин В.А.* Управление качеством на базе стандартов ISO 9000:2000 / В.А. Никитин. – СПб. : Дрофа, 2002. – 272 с.
10. *Отенко І.П.* Управління конкурентними перевагами підприємства: наук. вид. / І. П. Отенко, Є. О. Полтавська. – Харків: ХНЕУ, 2005. – 212 с.
11. Ринок продовольства: проблеми формування і розвитку / за ред. П.Т. Саблука, В.І. Бойка, М.Г. Лобаса. – К.: Укр ІНТЕІ, 1993. – 236 с.
12. *Скрипчук П.М.* Социально-экономические основы экологической сертификации в Украине / П.М. Скрипчук // Устойчивое социально-экономическое развитие региона: Междунар. науч.-практ. конф. Гродно, 16-17 мая 2008 г. – Гродно ГрГУ им. Я. Купалы / П.М. Скрипчук. – Гродно: ГрГУ, 2008. – В 2 ч. Ч. 1. – С. 167-172.
13. Статистична інформація [Електронний ресурс] / матеріал Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
14. Association Ukrainian Agribusiness Club (UCAB), 2008. Dairy industry: Ukraine. – 2007. Logos. Kyiv.
15. *Ilchuk V., Radko V.,* 2008. Strategic Tasks of Dairy Farming. Dairy industry: Ukraine. – 2007. Logos. Kyiv, p. 44-48.
16. *Kotler P., Keller K. L.,* 2009. Marketing Management, 13 th edition. Pearson Education International.
17. *Niviyevskiy O., Iliencko I. and Ryzhkova M.,* 2008. Dairy Supply Chain in Ukraine: Bottlenecks and Direction For Development. Poster Paper presented at IAMO Forum 2008, Halle, Germany.
18. *Szabo G.G., Popovics P.,* 2009. Possible ways of market coordination and integration in the Hungarian dairy sector.
19. *Velthuis A.G.J. and M.A.P.M. van Asseldonk,* 2010. Process audits versus product quality monitoring of bulk milk.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2013 р.

*

УДК 65.012.12:338.434:330.341

*Л.М. ЗАДОРЖНА, аспірант**
Вінницький національний аграрний університет

Створення науково-технічної продукції та обсяги фінансування інноваційної діяльності в Україні

Постановка проблеми. Потенційні можливості розвитку й ефективності виробництва визначаються передусім науково-

технічним прогресом, його темпами і соціально-економічними результатами. Чим цілеспрямованіше та ефективніше використовуються новітні досягнення науки й техніки, які є першоджерелами розвитку продуктивних сил, тим успішніше розв'язуються пріоритетні виробничі та соціальні завдання

* Науковий керівник – О.Г. Шпикуляк, доктор економічних наук, старший науковий співробітник.

© Л.М. Задорожна, 2014

життєдіяльності суспільства. Науково-технічний прогрес, визнаний у всьому світі як найважливіший чинник економічного зростання, все частіше у зарубіжній та вітчизняній літературі пов'язується з поняттям інноваційного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам інноваційної діяльності присвячені дослідження відомих вітчизняних та іноземних учених-економістів: В. Hall [1], J. Kubiš [2], О. Лапка [5], М. Козоріза [6], О. Терещенка [7] й ін.

Мета статті – узагальнення засад щодо створення та запровадження науково-технічної продукції; темпів зростання/зменшення обсягів фінансування державного замовлення; фінансування інноваційної діяльності й трансферу технологій за стратегічними пріоритетними напрямками інноваційної діяльності, зокрема, за стратегічним пріоритетом “Технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу”.

Виклад основних результатів дослідження. Науково-технічна продукція (далі – НТП) – закінчені й матеріалізовані результати (винаходи, розробки, наукові звіти, па-

тенти) наукових досліджень, проектно-конструкторських робіт, консалтингових та інжинірингових розробок, що являють собою товар, який може бути представлений на ринку науково-технічної продукції для подальшого використання у виробничій і невиробничій сфері з метою підвищення ефективності діяльності та забезпечення більшого прибутку. НТП є проміжною стадією між науково-технічною діяльністю й інновацією. При прикладному застосуванні для виробництва продукції або послуг вона стає інновацією. НТП має ширше трактування, ніж інновація, більший спектр використання і може бути самостійним товаром на ринках нематеріальних активів як об'єкт інтелектуальної власності.

Аналізуючи динаміку створення науково-технічної продукції за рахунок загального фонду державного бюджету за 2008–2012 роки можна стверджувати, що практично незмінною залишається структура НТП за видами: методи й теорії становлять близько 30%, технології – 9-10, сорти рослин і породи тварин – 2-4% (рис. 1).

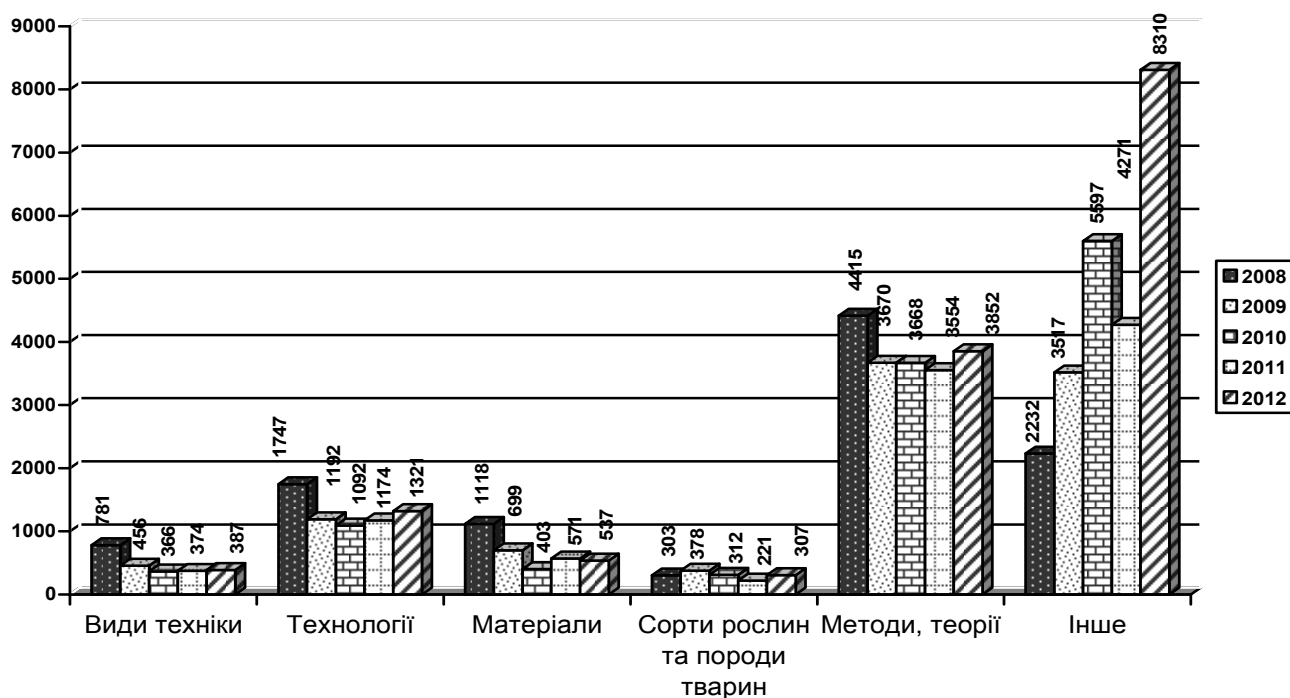

Рис. 1. Динаміка створення науково-технічної продукції, од.

Джерело: Складено на основі даних [3].

Частка створеної нової НТП за рахунок загального фонду державного бюджету залишається практично незмінною протягом

останніх років і становить: видів техніки – понад 50%, технологій – 65-70, матеріалів – близько 75, методів, теорій – понад 82-88%.

Нові сорти рослин та породи тварин створюються, в основному, за рахунок загального фонду державного бюджету (99-100%). Понад 50% (2011 р. – близько 40%) створеної НТП віднесено до категорії “інші”, серед якої є досить серйозні розробки нормативно-методичної, правової й іншої документації (це висвітлено в аналітичних записках головних розпорядників), але в деяких випадках, як і в минулі роки, до цієї категорії віднесено наукові звіти, монографії (хоча друковані роботи розглядаються як спосіб реалізації створеної продукції та наводяться в даних, що характеризують рівень публікаційної активності).

Важливим показником ефективності використання бюджетних коштів, спрямованих на фінансування науково-технічних робіт, залишається кількість запровадженої

науково-технічної продукції. Відповідно до чинної нормативно-правової бази відповідальність за запровадження результатів науково-технічної діяльності у галузях економіки покладається на розпорядників бюджетних коштів – державних замовників науково-технічної продукції.

Аналіз стану запровадження НТП показав, що з 15021 од. продукції, створеної за рахунок загального фонду державного бюджету у 2012 році, впроваджено 60,3% (9055 од. науково-технічної продукції).

За видами НТП частка запровадження її від загальної кількості становить: нових видів виробів – 4,1%, з них видів техніки – майже 59%; технологій – 7,4; матеріалів – 1,8; сортів рослин та порід тварин – 0,2; методів, теорій – 21,4; інших – 65,1% (рис. 2).

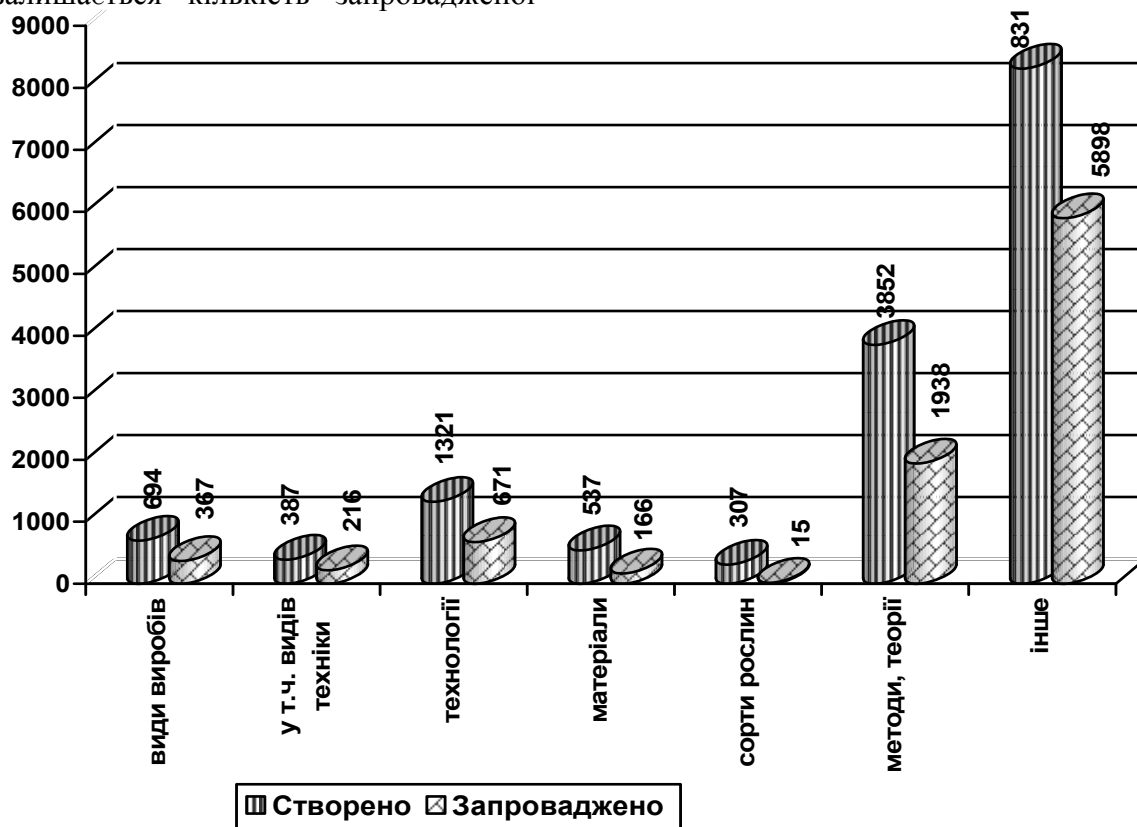

Рис. 2. Розподіл створеної за рахунок загального фонду і запровадженої НТП за видами, од.

Джерело: Складено на основі даних [3].

На розробки найважливіших новітніх технологій, які є однією з важливих форм реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, у 2012 році виділено за ра-

хунок коштів загального фонду державного бюджету 37,6 млн грн (97,9% від плану). Це на 10,6% менше, ніж у 2011 році (рис. 3).

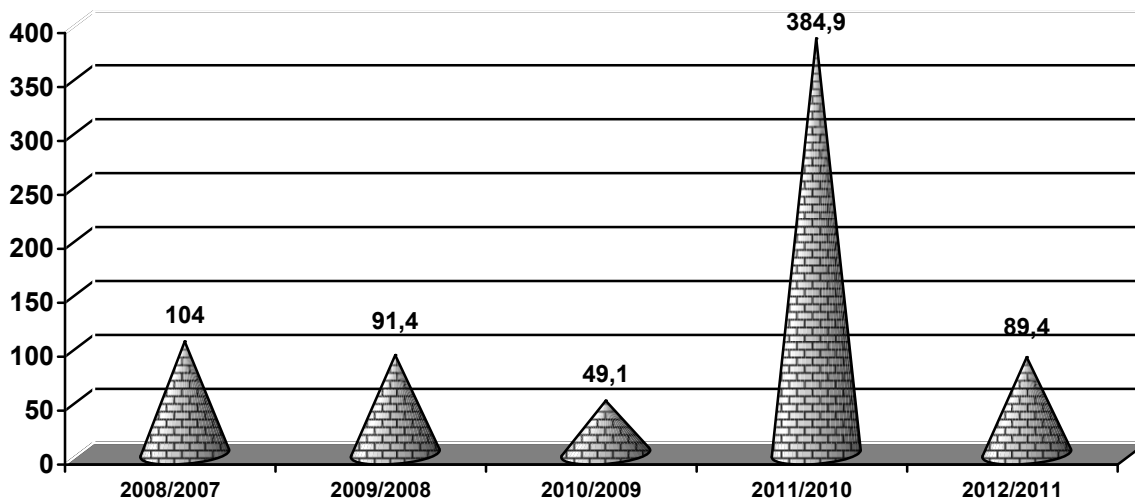

Рис. 3. Темпи зростання/зменшення обсягів фінансування державного замовлення, % до попереднього року

Джерело: Складено на основі даних [3, 4].

Загальна сума видатків на інновації у 2012 році зменшилася на 2853,3 млн грн порівняно з 2011-м. Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності залишаються власні кошти підприємств – 63,9% загального обсягу витрат (52,9% у 2011 р.).

Частка кредитів становила 21,0% (38,3%), фінансова підтримка держави – 2,2% (1,1%), кошти іноземних та вітчизняних інвесторів – 8,6% і 1,3% відповідно (0,4% і 0,3%) (табл.).

Динаміка та структура фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств

Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності, млн грн	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012
		1757,1	5751,6	10821	11994,2	7949,9	8045,5	14333,9
У % до ВВП	1,0	1,3	1,5	1,3	0,9	0,7	1,1	0,81
<i>З них за рахунок (у % до загального обсягу фінансування):</i>								
власних коштів	79,6	87,7	73,7	60,6	65	59,3	52,9	63,9
державного бюджету	0,4	0,5	1,3	2,8	1,6	1,1	1,0	2,0
місцевих бюджетів	0,1	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2
позабюджетних фондів	1,9	0	0	0	0	0	0	0
вітчизняних інвесторів	2,8	1,4	0,2	1,4	0,4	0,4	0,3	1,3
іноземних інвесторів	7,6	2,7	3,0	1,0	19,0	30,0	0,4	8,6
кредитів	6,3	7,1	18,5	33,7	11,8	7,8	38,3	21,0
інших джерел	1,3	0,3	3,2	0,4	2,1	1,3	6,9	3,0

Серед науковців немає єдиного підходу до визначення ресурсного забезпечення інноваційної діяльності. Найпоширенішою є думка, що інноваційна діяльність вимагає залучення тільки фінансових ресурсів, тобто фінансування інноваційної діяльності – це лише грошові відносини з іншими суб'єктами господарювання та банками з оплати науково-технічної продукції, контрагентських робіт, поставок спецобладнання, матеріалів і комплектуючих виробів, розрахунків із замовниками, трудовими колекти-

вами й державними органами управління [6, с.12-13].

Інші економісти зазначають, що здійснення інноваційної діяльності вимагає залучення не лише коштів у безпосередньо грошовому вимірі, а також інших – у вигляді основних і оборотних засобів, майнових прав та нематеріальних активів, кредитів, позик і застав (боргових зобов'язань), прав на землеволодіння й землекористування тощо [5].

Незважаючи на тривале використання поняття “фінансування”, загальної думки

стосовно його економічного змісту серед фахівців до цього часу не існує. Згідно з визначенням, яке наведено у фінансово-правовому словнику, “фінансування” – це постачання підприємств, установ, організацій коштами з певних джерел на конкретні цілі.

Якщо розглядати термін “фінансування”, то етимологічно він походить від «financing» – це мобілізація підприємством необхідних для виконання поставлених перед ним планових завдань фінансових ресурсів; комплекс заходів щодо формування й обслуговування капіталу підприємства [7, с.123-128].

Із загального обсягу фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств у 2012 році найбільше коштів витрачено на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 8051,8 млн грн (70,1%). На фінансування внутрішніх науково-дослідних розробок (НДР) витрачено 965,2 млн грн, придбання зовнішніх НДР – 231,1, придбання інших зовнішніх знань – 47,04 млн грн. Сумарні витрати на навчання й підготовку персоналу, діяльність щодо ринкового запровадження інновацій та інші роботи, пов’язані зі створенням і запровадженням інновацій (інші витрати), становили 2185,5 млн грн (рис. 4).

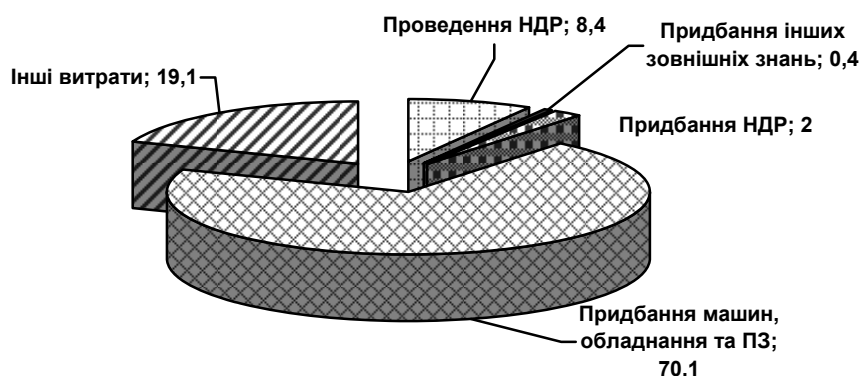

Рис. 4. Структура загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності у 2012 р., %

Джерело: Складено на основі даних [3, 4].

Аналіз фінансування інноваційної діяльності та трансферу технологій за стратегічними пріоритетними її напрямками показує, що у 2012 році 71,6% бюджетних коштів використано головними розпорядниками за пріоритетними напрямками інноваційної діяльності, решта 28,4% – за іншими напрямками.

Витрати бюджетних коштів здійснювалися за всіма стратегічними напрямками. Найбільша їхня частка припадає на такі стратегічні пріоритети інноваційної діяльності – “Технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу” – 42,8%, “Освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки” – 16,4%.

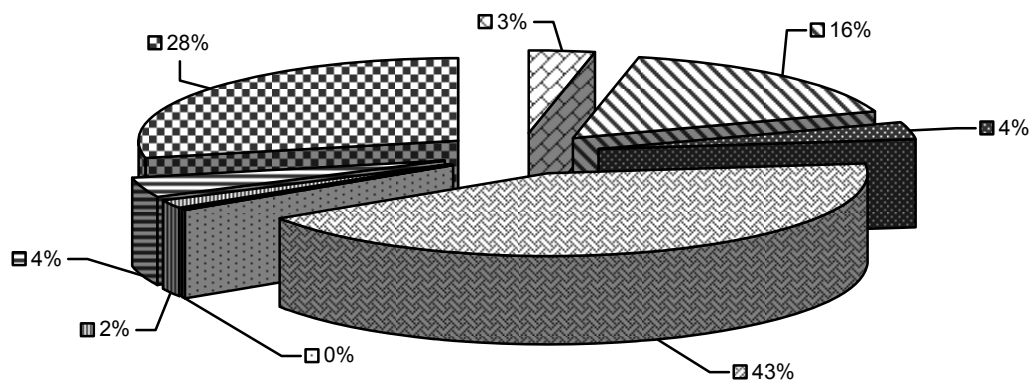
Найменше профінансований пріоритет “Впровадження нових технологій та облад-

нання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики” (0,2%); незначні кошти (1,7%) виділено на пріоритет “Широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища” (рис. 5).

Розглянемо детальніше технологічне оновлення й розвиток агропромислового комплексу.

Зазначений стратегічний пріоритетний напрям одержав найбільшу частку бюджетних коштів, а саме – 95382,90 тис. грн, або 42,8% загального обсягу фінансування інноваційної діяльності.

За цим стратегічним пріоритетом затверджено вісім середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня (рис. 6).

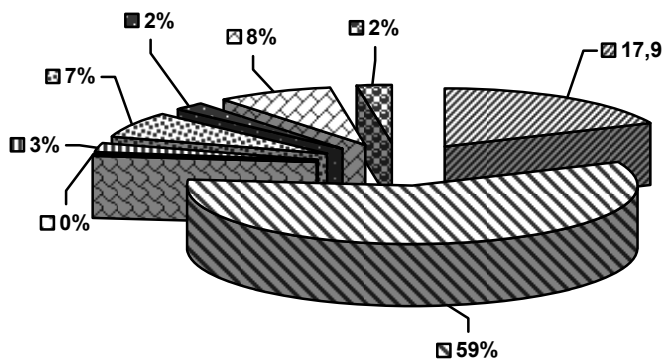
- Освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії
- Освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки
- Освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій
- Технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу
- Впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики
- Широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища
- Розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки
- Інше

Рис. 5. Розподіл витрат на здійснення інноваційної діяльності за стратегічними пріоритетними напрямами інноваційної діяльності у 2012 р., %

Джерело: Складено на основі даних [3, 4].

Водночас найменші обсяги коштів (365,16 тис. грн, або 0,4%) спрямовано за напрямом “Розроблення та впровадження

технологій виробництва діагностикумів захворювань рослин” (рис. 6).

- Розроблення та впровадження технологій адаптивного ґрунтоохоронного землеробства
- Розроблення та впровадження технологій виробництва, збереження і переробки високоякісної рослинницької продукції
- Розроблення та впровадження технологій виробництва діагностикумів захворювань рослин
- Розроблення та впровадження технологій виробництва діагностикумів захворювань тварин і засобів їх захисту
- Технологічне оновлення виробництва продукції скотарства та свинарства
- Розроблення та впровадження технологій створення високопродуктивних альтернативних джерел для отримання пального
- Розроблення та впровадження новітніх біотехнологій у рослинництві, тваринництві та ветеринарії
- Розроблення та впровадження технологій виробництва продуктів дитячого та дієтичного харчування

Рис. 6. Розподіл видатків на середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності загальнодержавного рівня за стратегічним пріоритетом “Технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу” у 2012 р.

Джерело: Складено на основі даних [3, 4].

Фінансування середньострокових пріоритетних напрямів здійснено лише за рахунок спецфонду державного бюджету двома розпорядниками коштів: МОН (0,1%) і НААН (99,9%).

На технологічне оновлення й розвиток агропромислового комплексу припадає найбільша частка надходжень від передання технологій: передано 935 технологій з обсягом надходжень 20590,10 тис. грн, що становить 78,5% загального обсягу надходжень від передання технологій.

Майже всі технології (934 од. на суму 20579,80 тис. грн) передані на внутрішньому ринку і є новими для України, з них 920 од. (20497,9 тис. грн) належать Національній академії аграрних наук України.

Із переданих технологій на внутрішньому ринку за формами передання найбільшу частку становлять ліцензії, ліцензійні договори на використання винаходів, промислових зразків, корисних моделей – 848 технологій з обсягом надходжень 19871,30 тис. грн, або 96,6% обсягу надходжень від передання технологій за пріоритетом;

виключних майнових прав власності на винаходи, промислові зразки, корисні моделі – 72 технології, обсяг надходжень – 626,6 тис. грн;

ноу-хау, угоди на придбання (передання) технологій – 14 технологій, обсяг надходжень – 81,9 тис. грн.

Національною академією аграрних наук України по 920 об'єктах права інтелектуальної власності укладено близько 3 тис. ліцензійних угод, за якими залучено позабюджетних коштів на суму 20,5 млн грн (спецфонд бюджетної програми “Прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням, фінансова підтримка технічного забезпечення наукових установ та підготовки наукових кадрів”, КПКВК 6591060).

Фінансування інновацій – це не тільки доступність фінансових ресурсів. Це також кваліфікація нинішніх проектів, оцінка їх і проведення додаткової управлінської й технічної експертизи, які потрібні, щоб сприяти створенню інноваційних підприємств. Йдеться також про знаходження спільної

мови, що дає змогу створювати зв'язки між різними суб'єктами та підвищувати обізнаність про існуючі альтернативи на різних етапах життя підприємств. Стратегічні зусилля потрібні для забезпечення фінансування як економічного середовища, так і інституційної інфраструктури, що створює й підтримує приватну діяльність у цій сфері [2, с. 2-3].

Можна виділити кілька етапів фінансування:

❖ *зародження* – охоплює початкове дослідження й розвиток комерційної ідеї або бізнес-концепції, орієнтована на визначення технічної здійсненності, потенціал ринку та економічної життєздатності;

❖ *запуску* – охоплює розробку прототипу продукту; початкове дослідження ринку, а також створення формальної бізнес-організації;

❖ *раннього зростання* – належить до малої комерціалізації й зростання, а також розвитку основ для масштабності бізнесу;

❖ *розширення* – охоплює значне зростання масштабу та впливу ринку на бізнес.

Висновки. Інноваційна діяльність – особливий вид підприємницької діяльності, достатньо ризиковий, оскільки вірогідність швидкої трансформації ідеї або винаходу у комерціалізований продукт не завжди висока. Проте й віддача від таких проектів може бути великою. Тому інноваційна діяльність потребує особливих механізмів стимулювання та державної підтримки.

Реалії такі: ставки по кредитах комерційних банків надзвичайно високі, фінансові інституції (страхові компанії, пенсійні й інвестиційні фонди) не ризикують вкладати в інновації, українські венчурні фонди практично відсутні. І тут держава має впливати на фінансовий сектор, щоб активізувати діяльність інноваторів, підприємств, а також банків, інших фінансових установ та організацій.

За сучасних умов, коли розвиток науки і техніки досяг великих масштабів, жодна з держав, навіть США, Японія, Німеччина чи Росія з їхнім значним науковим та ресурсним потенціалом не в змозі на однаковому рівні забезпечити поступ усіх напрямів науково-технічного розвитку. Тому основним

завданням для країни нині є створення умов для розвитку інвестиційно-інноваційної економіки, наявність широких зв'язків із зовнішнім світом, науково-технічна спеціалі-

зація, участь у світовому поділі праці, ефективно використання зарубіжного науково-технічного досвіду.

Список використаних джерел

1. Hall B. H. The Financing of Innovation / Bronwyn H. Hall // December 2005. – P. 28.
2. Kubiš J. Policy Options and Instruments for Financing Innovation: A Practical Guide to Early-Stage Financing / Jan Kubiš // United Nations Economic Commission for Europe. – New York and Geneva. – 2009. – P. 62.
3. Реалізація пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та одержані результати у 2012 р. Аналітична довідка. – К., 2013. – С. 54.
4. Наука та інновації в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Лапко О. Проблеми інноваційної діяльності / О. Лапко // Економіка України. – 2009. – № 8. – С. 93–95.
6. Принципи формування і механізми реалізації фінансової політики приватизованих підприємств: [моногр.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. М. А. Козоріз // Інститут регіональних досліджень НАН України. – Львів: ЛБІ НБУ, 2004. – 358 с.
7. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: [навч. посіб]. / О. О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2003. – 554 с.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2014 р.

*

UDS 620.952(477)

*N.V. PRYSHLIAK, post-graduate student**
Vinnitsia National Agrarian University

Perspectives of bioethanol production of sugar beets in Ukraine

Scientific problem. Ukraine's geographic position, availability of favorable soil and good climatic conditions make it potentially attractive for growing sugar beets. In recent years, Ukraine has experienced deregulation of sugar beet production. Producers lose interest in the production of sugar beets, the crop that is very important in crop rotation. That causes inefficient work of sugar factories. The level of unemployment becomes higher, particularly in rural areas, import of sugar increases. Diversification of processes at sugar factories will enable to form a stable demand for sugar beets and increase the efficiency of the entire sugar beet industry functioning.

Constantly increasing demand and prices for fuel and energy resources, dependence of imports on natural gas, oil and its derivatives,

complicated ecological situation, that provokes climate change, all this make biofuel production in Ukraine extremely important and promising. Experience of such countries as the U.S., Brazil and European countries shows the effectiveness of processing agricultural raw materials and organic waste into biofuels. The solution to the problem of sugar-beet industry decline, dependence on energy import and environmental degradation may become the establishment of bioethanol production at sugar beet industry plants.

The objective of this article is to define the importance of biofuels production from sugar beet in Ukraine by analyzing the peculiarities of world sugar beet production, the current state of Ukrainian sugar-beet industry functioning, the situation at the world and domestic sugar market.

Analysis of recent researches and publications. Many leading foreign and local scientists, including Robert C. Brown [2],

* Scientific advisor – H.M. Kaletnik, Doctor of economic sciences, prof., academician of NAAS.

© N.V. Pryshliak, 2014

завданням для країни нині є створення умов для розвитку інвестиційно-інноваційної економіки, наявність широких зв'язків із зовнішнім світом, науково-технічна спеціалі-

зація, участь у світовому поділі праці, ефективно використання зарубіжного науково-технічного досвіду.

Список використаних джерел

1. Hall B. H. The Financing of Innovation / Bronwyn H. Hall // December 2005. – P. 28.
2. Kubiš J. Policy Options and Instruments for Financing Innovation: A Practical Guide to Early-Stage Financing / Jan Kubiš // United Nations Economic Commission for Europe. – New York and Geneva. – 2009. – P. 62.
3. Реалізація пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та одержані результати у 2012 р. Аналітична довідка. – К., 2013. – С. 54.
4. Наука та інновації в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Лапко О. Проблеми інноваційної діяльності / О. Лапко // Економіка України. – 2009. – № 8. – С. 93–95.
6. Принципи формування і механізми реалізації фінансової політики приватизованих підприємств: [моногр.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. М. А. Козоріз // Інститут регіональних досліджень НАН України. – Львів: ЛБІ НБУ, 2004. – 358 с.
7. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: [навч. посіб]. / О. О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2003. – 554 с.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2014 р.

*

UDS 620.952(477)

*N.V. PRYSHLIAK, post-graduate student**
Vinnitsia National Agrarian University

Perspectives of bioethanol production of sugar beets in Ukraine

Scientific problem. Ukraine's geographic position, availability of favorable soil and good climatic conditions make it potentially attractive for growing sugar beets. In recent years, Ukraine has experienced deregulation of sugar beet production. Producers lose interest in the production of sugar beets, the crop that is very important in crop rotation. That causes inefficient work of sugar factories. The level of unemployment becomes higher, particularly in rural areas, import of sugar increases. Diversification of processes at sugar factories will enable to form a stable demand for sugar beets and increase the efficiency of the entire sugar beet industry functioning.

Constantly increasing demand and prices for fuel and energy resources, dependence of imports on natural gas, oil and its derivatives,

complicated ecological situation, that provokes climate change, all this make biofuel production in Ukraine extremely important and promising. Experience of such countries as the U.S., Brazil and European countries shows the effectiveness of processing agricultural raw materials and organic waste into biofuels. The solution to the problem of sugar-beet industry decline, dependence on energy import and environmental degradation may become the establishment of bioethanol production at sugar beet industry plants.

The objective of this article is to define the importance of biofuels production from sugar beet in Ukraine by analyzing the peculiarities of world sugar beet production, the current state of Ukrainian sugar-beet industry functioning, the situation at the world and domestic sugar market.

Analysis of recent researches and publications. Many leading foreign and local scientists, including Robert C. Brown [2],

* Scientific advisor – H.M. Kaletnik, Doctor of economic sciences, prof., academician of NAAS.

© N.V. Pryshliak, 2014

M. Dimitru, I. Gherman [4], H.M. Kaletnik [6], A.I. Ukrainets, L. M. Homichak, P. L. Shiyan [9], S.T. Oliinichuk O.M. Shpychak, Y.B. Blum [1] and many others devoted their scientific works to the study of bioethanol production and consumption. However, a deeper study of the issue requires the production of biofuels from sugar beet under the conditions of Ukraine. The importance of this problem is determined by the low efficiency of the sugar-beet industry functioning and the fuel and energy import dependence of Ukraine.

Statement of the main results of the study.

In 1990 Ukraine was the world leader in the production of sugar beet. In 2012, despite a significant reduction in total sugar beet production, Ukraine took the 5th place in the world rank after Russia, France, the USA and Germany. The sugar beet yield per hectare in Ukraine compared to other countries remains relatively low (Fig. 1). Thus, in 2011, the yield in Ukraine was indicated as 3,63 t/ha ranking

the 31 place in the world. However, in France, that is located in the same climate zone as Ukraine, the yield was 9,47 t/ha [5]. In 2012, the yield in Ukraine slightly increased and reached 4,11 t / ha (the 26th position in the world). If the yield of sugar beet in Ukraine was the same as in France (9,47 t / ha), total production would reach 43,372 thousand tons, that would allow Ukraine to take the 2nd place in the world. Such low yields compared with other countries, means that soil-climatic potential of Ukraine is not used effectively. One of reasons that causes low yield of sugar beets in Ukraine is the lack of motivation for their cultivation. This is due to the low profitability of production, constant sugar market price fluctuations, unstable demand for sugar beets, and reduction of operating plants. Lack of motivation is not favorable to the development of technology, seed-farming, investments in the sugar-beet industry, as production of sugar beets every year becomes less profitable for farmers.

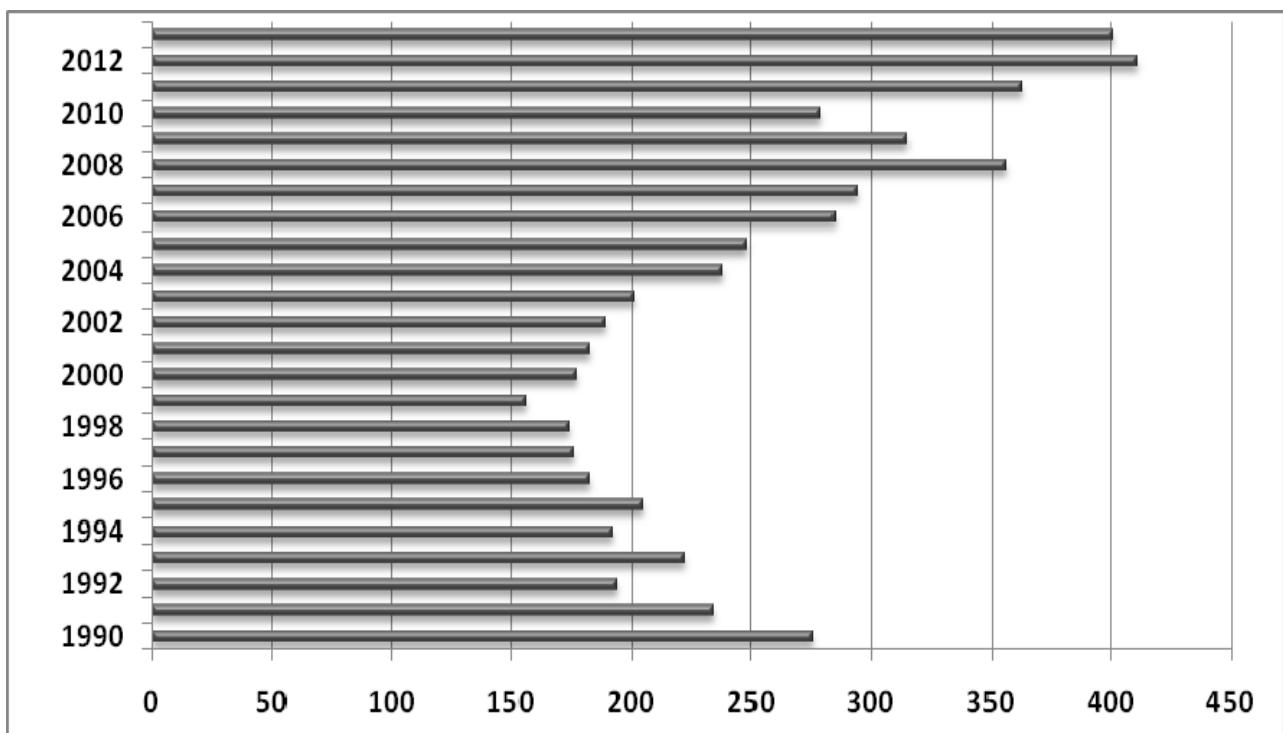

Fig. 1. Dynamics of sugar beet yield in Ukraine, t / ha (1990-2013 years)

Source: Created by the author on the basis of [8].

The analysis of sugar beet production in Ukraine shows that since the early 1980s to the present time production capacity of these agricultural crop has decreased 5 times (Fig. 2). After a sharp decline in production in the early

1990s, a slight increase in gross yield began since 2001. However, despite the gradual increase in gross yields, sugar beet production in Ukraine is characterized by cyclic recurrence and instability.

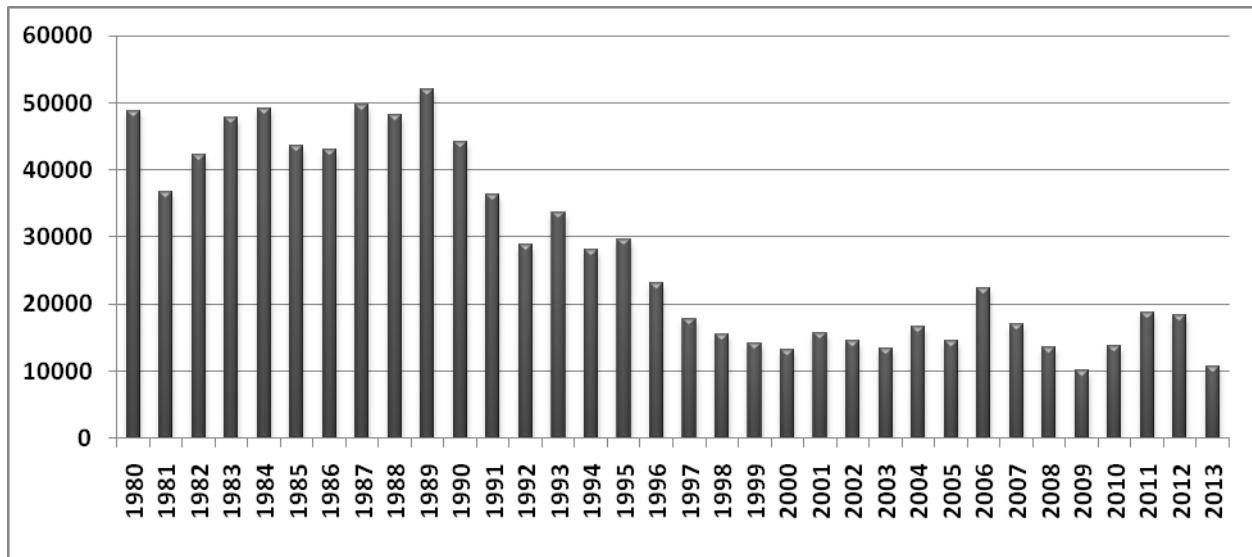

Fig. 2. Dynamics of sugar beet production in Ukraine, thousand tons (1980-2013 years)

Source: Created by the author on the basis of [8].

The decrease in gross yield of sugar beet had a negative impact on the work of sugar plants in Ukraine. In 2000, 146 sugar factories were engaged in processing sugar beets. Their daily capacity at that time amounted to 405,67 tons. Unfortunately every year the number of operating sugar plants has been decreasing. 63 sugar refineries with daily capacity over 212,88 tons were engaged in the processing of sugar beets in 2012. As the average number of employees at a sugar factory is 500, reducing the number of operating refineries during 12 years has resulted in the loss of at least 41,500 jobs. Considering the loss of daily production capacity of operating refineries, the number of redundant workers will increase significantly. Reduction of sugar beet gross yield and, as a result, sugar production led to a decrease of revenue to the state budget and increase on disbursement of unemployment benefits. In case of permanent closure of processing plants and cutting jobs, Ukraine will not be able to cover liability on the budget for social services, pensions and salaries for doctors, teachers, firefighters, and other workers, whose wages are financed from the state budget.

To revitalize sugar-beet industry Government of Ukraine introduced a program with the aim to support the cultivation of sugar beet. For this purpose in 2008 Government planned to spend 750 hryvnas of state subsidies per 1 ha of crops. Cabinet of Ministers Resolution of 29 September 2010 № 897 identified the mechanism of subsidies for sugar beet production that

further will be processed on sugar of quotas "A" in the amount of 500 hryvnas per hectare. Considering that the planted area of sugar beet in 2010 was 495 thousand hectares, the estimated amount of payments was 247,5 million hryvnas. However, stimulation of sugar beet production and the consequent increase in their gross production without a stable market demand is not reasonable.

In the 2012/2013 marketing year (September 2012 - August 2013) due to shortage of working capital at sugar factories, the use of tolling scheme for the processing of sugar beets, seasonal oversupply on the domestic market, the fall in domestic consumer demand and lack of export, demand price of sugar in the domestic market during the period of sugar beet processing season has been decreasing daily and reached a level that does not cover the cost of sugar production. Average wholesale price of sugar from producers during this marketing year was about 4900 UAH per ton while the cost of its production was 6500-7200 UAH include VAT, and therefore losses of sugar producers already exceeded 1 billion UAH [3]. Lack of interest of agricultural producers to grow such important crop in rotation as sugar beet leads to reorientation into the production of export-oriented crops, cultivation and sale of which brings much higher profits (corn, rapeseed, soybean, wheat, etc.).

Analysis of the price of gasoline and diesel fuel in Ukraine indicates that in 2012, compared with 1999, prices have increased almost

15 times. At the same time, the selling price of sugar beet in 2012, compared to 1999 increased only 5,1 times (from 79,2 UAH. / t to 426,8 UAH. / t). Taking into the consideration the fact that agricultural production is directly linked to the prices of energy resources, such rapid trend of diesel fuel and gasoline growing costs makes agriculture production in Ukraine every year less profitable.

The situation on the world sugar market is characterized by its instability (Fig. 3). Prices fluctuate depending on supply and demand bal-

ance for sugar. So, last fall in prices in 2011-2013 is explained by an excess of sugar in the world markets at the amount of 8.1 million tons in 2011/2012 MY and 5 million tons in 2012/2013 MY [10]. Ukraine's access to foreign sugar markets is limited. In addition, sugar from sugar beets can not stand the competition with the cost of much cheaper sugar from sugar cane. However, even with free access of Ukraine to foreign sugar markets, it is difficult to predict what will be the future world sugar prices, supply and demand.

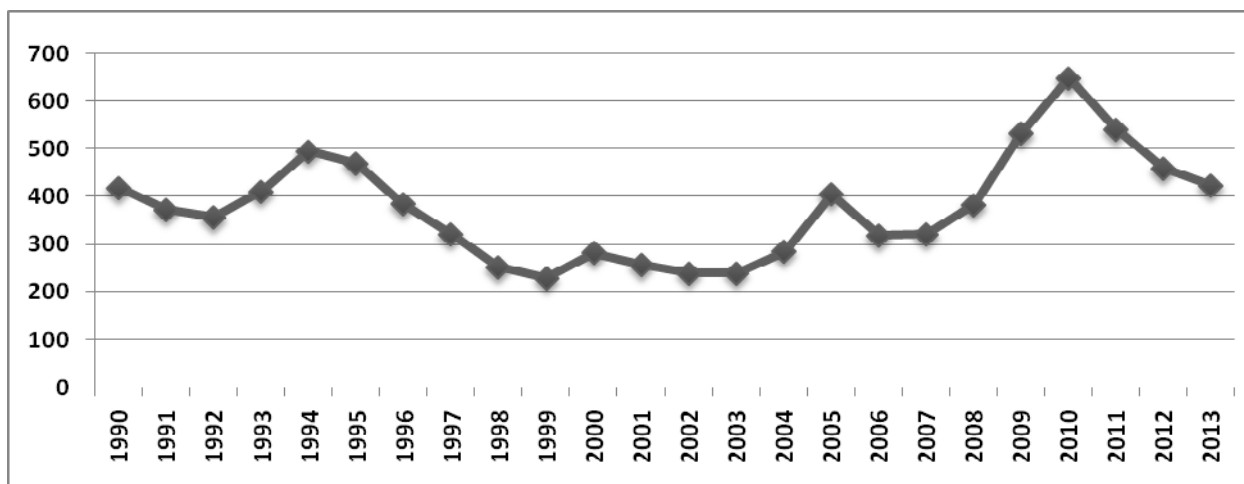

Fig. 3. World prices for white sugar, USD. / t

Source: Created by the author on the basis of [7].

The outputs of sugar beet in Ukraine and, as a result, sugar production are cyclical in nature. In years of deficient high demand for sugar encourages farms to increase the area under sugar beet, there is overproduction, falling prices, manufacturers are reducing sugar beet areas.

This leads to a deficit, which is covered by import of sugar from sugar cane. Then domestic market price for sugar rises, and farmers increase acreage again. As a result, sugar supply exceeds demand, prices fall, and the cycle repeats (Fig. 4).

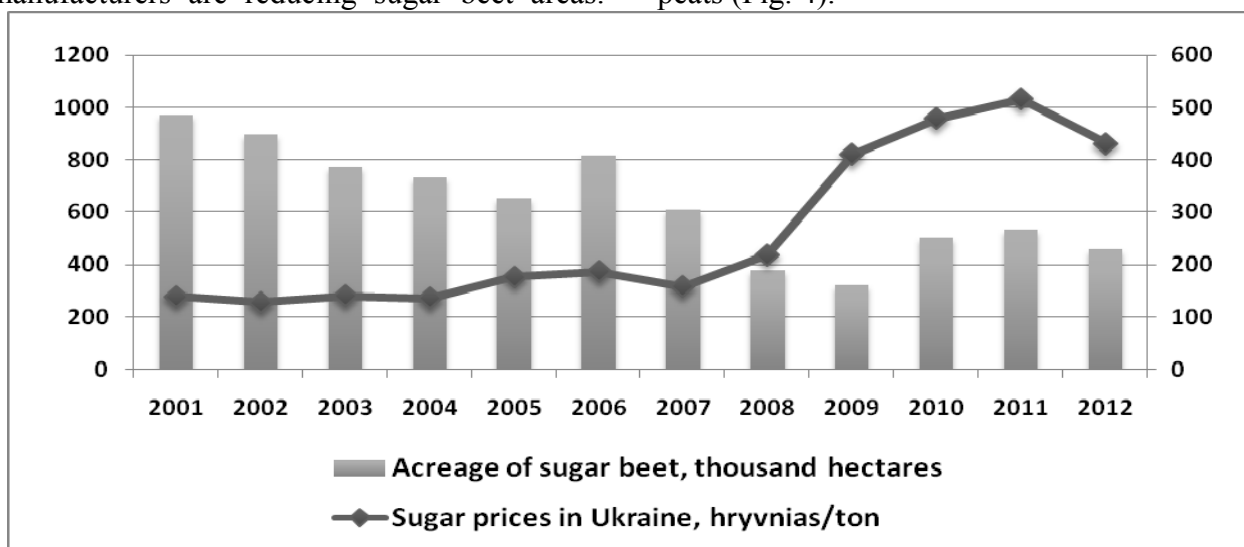

Fig. 4. Acreage of sugar beet and sugar prices in Ukraine (2001-2012 years)

Source: Created by the author on the basis of [8]

Domestic sugar consumption in Ukraine vary slightly from year to year and on average is 1,8-2,1 million tons. In addition, Ukraine as a WTO member, committed to import annually 260 thousand tons of raw sugar at a reduced rate of duty of 2%. However, analysis of the

dynamics of supply and demand balance in the Ukrainian sugar market shows a constant excess of sugar in the domestic market due to excessive imports of the product and limited access to foreign markets (Table).

The demand and supply of sugar in Ukraine, thousand tons

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Supply								
Beginning stocks	183,7	558,9	1 265,2	1 181,2	854,7	390,3	521,1	1 348,5
Sugar production	1 896,7	2 595,0	1 859,0	1 573,0	1 267,0	1 545,2	2 330,0	2 226,0
Import	177,0	120,0	25,0	91,0	92,0	90,0	48,0	10,0
Supply of sugar, total	2 257,4	3 273,9	3 149,2	2 845,2	2 213,7	2 025,5	2 899,1	3 584,5
Demand								
Export	154,0	165,0	120,0	103,0	88,0	65,0	51,0	174,0
Industry consumption	661,3	722,3	742,4	779,1	639,4	600,0	661,2	620,2
Consumption by citizens	1 125,6	1 118,4	1 113,6	1 106,4	1 104,0	1 099,2	1 094,4	1 094,4
Total consumption	1 786,9	1 840,7	1 856,0	1 885,5	1 743,4	1 699,2	1 755,6	1 714,6
Total use	1940,89	2005,7	1976	1988,49	1831,4	1764,18	1806,6	1888,56
Ending stocks	316,5	1 268,2	1 173,2	856,7	382,3	261,3	1 092,5	1 696,0

Source: Created by the author on the basis of [8].

Store sugar over a long period of time is not favorable because it gets compressed, darkens, loses its consumer quality and consequently the price. Instead, the expiration date of ethanol is not limited. In addition, the demand for fuel is growing because of excess ethanol. Producers of bioethanol don't have to worry about insufficient demand for their product because the consumption of fuel is growing constantly.

In order to improve the efficiency of sugar-beet industry in Ukraine, that includes expanding acreage of sugar beet and, consequently, an increase in the production of sugar firstly we should create markets for raw materials. Due to the fact that Ukraine doesn't have free access to the foreign sugar market, we need to create a market for sugar beet in the country.

Experience of many countries shows that the simultaneous production of ethanol and sugar in a single plant helps not only reduce dependence on energy imports, but also stabilize the sugar market. Back in the early 1970s, Brazil began to produce ethanol at plants that processed sugar cane for sugar. Since 2000 France, Germany, Czech Republic, Great Britain and Poland also introduced the production of sugar and ethanol at the same plant. As a raw material, these countries, unlike Brazil, began to use not sugar cane but sugar beet. Volumes of sugar and bioethanol production are adjusted depending on market demand.

Due to such specific construction of the plant sugar beet growers don't have problems with the sale of raw materials in the years when the demand for sugar in the domestic market falls, and access to foreign markets is limited. Simultaneous production of ethanol and sugar in one production area stabilizes the functioning of sugar-beet industry and of entire agricultural sector.

In order to make the production of sugar-beet economically viable and cost-effective, it is necessary to establish territorial concentration of production capacity with short distance between sugar-beet fields and processing plant. We should consider a combination of solving the food and energy security when calculating the required acreage of sugar beet in Ukraine. A full cycle of using raw materials and by-products should be provided at the sugar beet plant while producing sugar and bioethanol in order to minimize their costs.

Conclusions. Thus, the ever-increasing price of energy sources and fuel leads to increasing cost of sugar beet, low profitability and, consequently, a decrease in the production of sugar beet and deregulation of sugar-beet industry. Limited access to foreign sugar markets makes it impossible to increase production of sugar beets without constant demand for sugar beet in Ukraine. Production of bioethanol from sugar beet will help to stabilize the industry, create jobs, provide additional revenues to the

government budget and improve the economic efficiency of sugar beet production. In addition, the production of bioethanol will allow Ukraine to reduce its energy dependence on imported fossil fuel and to improve the environmental situation in the country by reducing carbon dioxide emissions and other pollutants into the atmosphere. First of all for establishing biofuel production from sugar beet in Ukraine we

should overcome the lack of interest in the production of renewable fuels among oil exporters, establish mechanisms to attract foreign investment in bioenergy, improve the legislative system that would provide mandatory biofuel content in gasoline and diesel. Improvement of technological base of sugar beet production and use of high-performance hybrids will ensure high yields and efficient use of arable land.

References

1. Biological resources and technologies of production of biofuel / Y.B. Blum, H.H. Heletuha, I.P. Hryhoriuk and others. – K.: Agrar Madia Group, 2010. – 408 p.
2. *Brown, Robert C.* Biorenewable resources: engineering new products from agriculture // USA: Iowa State press, 2003. – 286 p.
3. Committee on Agrarian Policy and Land Relations [Electronic resource]. – Source Access: <http://rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/72953.html>.
4. *Dimitru M.* Researches on using sugar beet for producing biofuels (bioethanol and biogas) / M. Dimiteu, I. Gherman // Research Journal of Agricultural Science, 42 (1), 2010, p. 583-588.
5. Food and Agricultural Organization of the United Nations [Electronic resource]. – Source Access: <http://www.fao.org/corp/statistics/en/>.
6. *Kaletnik H.M.* The development of biofuel market in Ukraine / Kaletnik H.M.: monograph. – K.: Agrarian science, 2008. – 464 p.
7. OECD-FAO Agricultural Outlook 2013 [Electronic resource]. – Source Access: <http://www.oecd.org/site/oecd-faoagriculturaloutlook/>.
8. State Statistics Service of Ukraine [Electronic resource]. – Source Access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. *Ukrainets, A. I., Homichak, L. M., Shiyani, P. L., Oliynichuk, S. T.* 2007. Ukrainian alcohol industry on the path to innovative development. *Food and processing industry* 12: 16-19.
10. United States Department of agriculture [Electronic resource]. – Source Access: <http://www.usda.gov/wps/portal/usda/usdahome?navid=ENERGY>.

The article has been received 10.12.2013

* * *

Новини АПК

В Україні зростає виробництво тваринницької продукції

Країна нарощує виробництво основних видів тваринницької продукції. Так, у січні виробництво м'яса у живій вазі зросло на 8,6%, молока – 2,3%, яєць – 5,2%. Поголів'я птиці у всіх категоріях господарств становить 225,6 млн голів, що на 9,3% більше до відповідного періоду минулого року.

Розвиток галузі тваринництва є одним із стратегічних завдань, що стоїть перед аграрним сектором економіки. Мінагрополітики України й надалі працюватиме над нарощенням цих показників. Адже крім наповнення внутрішнього ринку потенціалу вітчизняного тваринництва достатньо для нарощення експорту та розширення ринків збуту. Зокрема, одним із завдань залишається підвищення конкурентоздатності продукції тваринництва, виробленої у господарствах населення.

Прес-служба Мінагрополітики України